

e-ISSN: 2822-4000

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

VASAD

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

2023

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

eISSN:2822-4000

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına; yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

Dergimizin Yer Aldığı Veritabanları/Databases

ICI (Index Copernicus), ASOS İndeks

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır

**Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayınlanan açık erişimli hakemli bir dergidir.**

YIL/YEAR: 2023 - SAYI/NUMBER: 11

**Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi**

Ulusal Hakemli Dergi, Yıl 2023 Sayı: 11

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Sahibi/Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

Baş Editör/ Chief Editor

Doç. Dr. Ömer OBUZ

Editörler/Editors

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÖZDURĞUN
Arş. Gör. İsa YALÇIN

Tercüme ve Dil Editörleri /Translaton and Language Edtors

Doç. Dr. Sezen ARSLAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Aleksandar KADIJEVIC - University of Belgrade Prof.
Dr. Arda ARIKAN- Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA - University of Osijek, Hırvatistan Prof. Dr.
Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Ruhi KONAK - Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr.Timur KOCAOĞLU- Michigan State University
Doç. Dr. Hakan HEMŞİNLİ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vural ÖNTÜRK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Danışma Kurulu/Advsory Board

Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ - Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YAKUT - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer BALCI- The Universty of Texas, ABD

Sekreteryay/Secretary

Murat ÇABAZ

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Doç. Dr. Ömer OBUZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN
Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002- Fax:0432 225 10 52

İletişim Adresi: <http://dergipark.org.tr/yyuvasad>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

eISSN:2822-4000

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına; yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

Dergimizin Yer Aldığı Veritabanları/Databases

ICI (Index Copernicus), ASOS İndeks

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır

**Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayınlanan açık erişimli hakemli bir dergidir.**

YIL/YEAR: 2023 - SAYI/NUMBER: 11

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Mehmet Fatih KAYAN, İshak KOZİKOĞLU

Eleştirel Pedagoji ve Eğitim Programlarına Yansımaları

Critical Pedagogy and Its Reflections to Educational Programs 1

Mehmet TAYANÇ

Türkiye'nin Mevcut Göçmen Yapısı ve Coğrafi Dağılımları

Current Migrant Structure and Geographical Distribution of Turkey 12

Nurgül ERGÜL GÜVENDİ,

Türkiye'de İletişim Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmaların Tematik Analizi

Thematic Analysis of Studies in the Field of Communication Sociology in Turkey 24

Suna TATAR ASLAN, Abdullah OĞRAK

Firmaların Girişimsel Yönelimlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Van Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma

Investigation of Entrepreneurial Orientations of Firms According to Various Variables: A Research on Van Organized Industrial Zone 35

Atf: Kayan, M. F. ve Kozikoğlu, İ. (2023). Eleştirel pedagoji ve eğitim programlarına yansımaları. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 1-11

Citation: Kayan, M. F. ve Kozikoğlu, İ. (2023). Critical pedagogy and its reflections to educational programs. *Vankulu Journal of Social Studies*, 11, 1-11

Araştırma Makalesi / Research Article

Mehmet Fatih KAYAN**, *İshak KOZİKOĞLU**

[†]Dr. Öğr. Ü., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Asst. Prof. Dr., Harran University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Şanlıurfa /Turkey.
kayanfatih@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4702-4080.

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Van /Turkey.
ishakkozikoglu@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3772-4179.

Eleştirel Pedagoji ve Eğitim Programlarına Yansımaları

Critical Pedagogy and Its Reflections to Educational Programs

Öz

Eğitim toplumsal değişim ve reformun en önemli aracı olarak görülmektedir. Eğitimin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yansımalarının olduğu bilinmektedir. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ve toplumsal hareketler ile birlikte gittikçe küreselleşen dünyada, eğitime yüklenen anlam, bireyin ve toplumun eğitimden beklentileri de farklılaşmaktadır. Bu durum, mevcut eğitim uygulamalarının ve pedagojik anlayışların sorgulanmasına neden olmakta ve alternatif çözümler üretilmesi gerçeğini beraberinde getirmektedir. Eğitimde son yıllarda tartışılan ve alternatif eğitim anlayışı sunarak karşımıza çıkan yaklaşımlardan biri eleştirel pedagojidir. Eleştirel pedagoji; bireye eleştirel bilinç kazandırarak bireyin özgürleşmesini, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasını, bireyin bir bütün olarak gelişiminin sağlanarak bireyin kendini gerçekleştirmesine katkı sunması gerektiğini, eğitimin toplumsal değişimin merkezi olduğunu ve bireyin toplumsal değişimde öncü olması gerektiğini savunan bir yaklaşımdır. Eğitimin demokratikleşmesi ve eşit gelişim fırsatlarının sunulması için çeşitli eğitim pratikleri sunmaktadır. Bu çalışmada günümüzde alternatif eğitim yaklaşımlardan biri olan eleştirel pedagojinin ve öğrenme ortamlarına yansımalarının irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın ilgili kuramsal alanyazına katkı sunması ve eğitim programlarının geliştirilmesi sürecine ilişkin kaynaklık etmesi düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Eleştirel Pedagoji, Eleştirel Eğitim, Eğitim Programları.

Abstract

Education is seen as the most important tool of social change and reform. It is known that education has economic, political, social and cultural reflections. In the increasingly globalized world with the developments in science and technology and social movements, the meaning attributed to education and the expectations of the individual and society from education also differ. This situation causes the existing educational practices and pedagogical understandings to be questioned and brings with it the fact that alternative solutions are produced. Critical pedagogy is one of the approaches that have been discussed in education in recent years and that offers an alternative understanding of education. Critical pedagogy is an approach that advocates the liberation of the individual by gaining critical awareness, the provision of equal opportunity in education, the development of the individual as a whole, contributing to the individual's self-realization, considering the education as the center of social change and the individual as a pioneer in social change. It offers various educational practices to democratize education and provide equal developmental opportunities. In this research, it is aimed to examine critical pedagogy, which is one of the alternative education approaches, and its reflections on learning environments. It is thought that this study will contribute to the related theoretical literature and be a source for the development of educational programs.

Keywords: Critical Pedagogy, Critical Education, Educational Programs.

Giriş

Eğitim, öğrencileri aktif vatandaş olmaya hazırlamak için önemli bir toplumsallaşma alanı olarak görülmektedir. Toplumsal bir demokrasiye katılmak adına, öğrencilerin eğitim aracılığıyla bireysel ve sosyal problemleri anlamaları ve bunlara uygun tepki vermeleri için çeşitli yeterlikler ve dünya görüşleri geliştirmeleri gerekmektedir (Nagda, Gurin ve Lopez, 2003).

Tarihteki en yoğun teknolojik gelişmelerin yaşandığı günümüzde bireyler, öğrenme alışkanlıklarından tutun birbirleriyle iletişim kurmaya, boş zamanlarını nasıl harcayacaklarına kadar her şeyi değiştirmek durumunda kalmaktadırlar. Teknolojik devrim bilgi teknolojileri üzerine yoğunlaşmakta ve çoğu zaman bu durum bir bilgi toplumunun başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle, eğitim yaşamın her alanında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu büyük dönüşüm, eğitimin temel ilkelerini tekrar gözden geçirme, yeni teknolojileri yaratıcı ve üretken yollarla işe koşma ve okullaşmayı yeniden yapılandırmayı gerekli kılmaktadır (Kellner, 1998).

Uzun yıllardan beri, geleneksel eğitime çeşitli eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştiriler; geleneksel eğitimde öğrencilerin belirli kalıplara sokulmaya ve böylece tektipleştirilmeye çalışılması, eğitimin istendik yönde bir davranış değiştirme süreci olarak görülmesi yönündedir. Bu durumda, istendiğin ölçütünün ne olduğu ve eğitimin bir biçimlendirme süreci olarak görülmesi tartışmaların odağı haline gelmiştir. Buna karşın, özgürlükçü pedagoji kuramcıları eğitimi insanlaşmanın ve özgürleşmenin bir aracı olarak görmektedirler. Özgürlükçü pedagoji uygulamalarından biri de eleştirel pedagojidir (Yılmaz ve Altınkurt, 2011).

Günümüz çağında, öğrencilerin öğrenmelerini sağlamanın en etkili yollarını bulmak, belki de öğretmenlerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biridir. Sınıflar gittikçe çeşitlilik kazanırken, eğitimciler öğrencilerin akademik ve eleştirel becerilerinin gelişimini kolaylaştıracak eğitim programlarını ve pedagojik stratejileri bulmak için mücadele etmektedir (Morrell, 2002). Aynı zamanda, tüm dünyada önemli demografik ve sosyo-politik değişimler yaşanmaktadır. Bu durum; farklı ırklardan, sınıflardan ve geçmişlerden gelen insanların daha karmaşık bir dünyada birlikte yaşama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Eleştirel pedagoji, eğitimin demokrasiyi nasıl güçlendireceğine, daha eşitlikçi ve adil bir toplum nasıl yaratılabileceğine ve eğitimin ilerici bir toplumsal değişim sürecine nasıl girebileceğine ilişkin çeşitli roller üstlenmektedir (Kellner, 1998). Dolayısıyla, eleştirel pedagoji gibi yeni yaklaşımların, öğrencilerin 21. yüzyıl okullarında ihtiyaç duyulan becerileri kazanma ve geliştirmelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir (Morrell, 2002). Eleştirel pedagojinin temel ilkeleri Eleştirel Kuram'a (Critical Theory) dayanmaktadır.

1. Eleştirel Kuram ve Eleştirel Pedagoji İlişkisi

Eleştirel kuram, 1930'lu yıllarda ortaya çıkmış ve neo-marksist Frankfurt okulunun sosyolojik ve felsefi teorisi olarak bilinmektedir (Wardekker ve Miedema, 1997). Frankfurt okulunda yürütülen eğitim çalışmalarından beri, eleştirel kuram geleneksel eğitim anlayışına karşı çıkmakta, adalet ve özgürlük çağrısında bulunmaktadır (Foley, Morris, Gounari ve Agostinone-Wilson, 2015). Eleştirel kuramın önde gelen isimleri Adorno, Marcuse ve Habermas olarak bilinmektedir. Eleştirel kuram, insanların politik, ekonomik ve kültürel özgürlüğe sahip olduğu adil bir toplum yapısını vurgulamaktadır. Eleştirel kuramı savunanlar, bunun ancak ezilenleri özgürleştirmek ve onların yaşam koşullarını iyileştirmekle mümkün olabileceğini ifade etmektedirler. Bu görüş, eleştirel pedagojinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Aliakbari ve Faraji, 2011).

Eleştirel pedagojinin, eleştirel kuramla önemli tarihsel ve bağlamsal bağlantıları vardır. Eleştirel kuram, insanların toplumda var olabilmesi için sosyalleştirilmesiyle ilgili konularla, özellikle baskın söylemlerle tanımlanan bir toplum ile ilgilenir ve bu da eleştirel pedagoji için başlangıç noktasıdır. Eleştirel kuram ve eleştirel pedagoji uygulamalarının özünde eleştiri geleneği vardır (Keesing-Styles, 2003). Eleştirel pedagojinin referans noktası olarak ele aldığı eleştirel kuram, neo-marksist bakış açısıyla geliştirilen birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Eleştirel kuramın temel görüşü, herkesin rasyonel ve özgür olarak kendini ifade edebildiği bir toplumda yaşama arzusudur. Eleştirel pedagoji, eleştirel kuramın temel kavramsallaştırmalarını ve uygulamalarını temele alır. 1970'lerde eğitim camiasında popüler olmaya başlayan eleştirel pedagojinin ilk savunucuları Klafki, Mollenhauer ve Lempert gibi Almanlardı, ancak benzer teoriler Anglo-Amerikanlar arasında da hızla gelişti. Eleştirel pedagoji, pek çok kişi tarafından önceki tüm yaklaşımları eğitimin toplumsal koşullarının eleştirisi ile sentezleyen en iyi eğitim paradigması olarak düşünülmektedir (Wardekker ve Miedema, 1997).

Eleştirel pedagoji köklerini eleştirel kuramdan almaktadır ve ikisi de ortak felsefe ve yaklaşımları benimsemektedir. Hem eleştirel kuram hem de eleştirel pedagoji, baskın olan sosyal norm ve yapıların dayatılmasına direnmek amacıyla kurumsal ve toplumsal uygulamaları araştırmakla ilgilenmektedir. Bununla birlikte, eleştirel pedagoji, öncelikle eğitim kurumlarında var olan baskıcı güç ilişkilerine ve eşitsizliklere eğitsel bir cevap olduğu için eleştirel kuramdan farklılaşmaktadır (Keesing-Styles, 2003). Bu durumda, eleştirel

pedagojinin eleştirel kuramdan beslendiği görülmektedir, fakat eleştirel pedagoji, eleştirel kuramın eğitime yansımaları veya pedagojik doğurguları olarak değerlendirilebilir.

Eleştirel kuramdan esinlenen eleştirel pedagoji, eğitimin toplumsal ve politik yönüne dikkat çekerek mevcut sistemin ideolojik olarak baskı altına alınmış bir kişilik yapısını üretebilecek şekilde düzenlendiğini vurgulamaktadır. Buna bağlı olarak bilgi aktarımı, eğitimin amacı olarak kişilik oluşumunu değiştirmiştir. Eğitimin birincil işlevi, mevcut toplumsal yapılara uyan kişilerin gelişimini desteklemektir. Bu nedenle, eleştirel pedagoğlar toplumumuzdaki eğitim olanakları konusunda kötümser düşünmektedirler. Eleştirel pedagoğlar, mevcut eğitimin öncelikle ideolojik ve toplumsal baskıyı sürdürmek için bir araç olarak görüldüğünü, bireysel kendini gerçekleştirmenin bir aracı olmadığını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, eğitimin amacının bireyi özgürleştirme olması gerektiğini savunmaktadırlar (Wardekker ve Miedema, 1997). Eleştirel pedagoji, çok sesliliğe önem vermekte, daha adil ve özgürleştirici eğitim arayışına yönelmektedir (Keesing-Styles, 2003).

2. Eleştirel Pedagojinin Tarihsel Gelişimi

Son yıllarda eğitim literatürünü şekillendiren iki kavram, "eleştirel düşünme" ve "eleştirel pedagoji" olarak ele alınabilir. Her ikisi de önemli bir eğitim hedefi olarak "eleştiri" kavramına vurgu yapmakta ve öğretmenlerin yaygın kabul gören gerçeklere karşı öğrencilerin daha şüpheci yaklaşımlarını sağlamayı önermektedir. Her ikisi de öğrenme ortamlarının eleştiri odaklı olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, her ikisi de öğrencileri düşünce ve eylemde daha eleştirel hale getirmeye yardımcı olarak öğrencilerin dünyayı anlamlandırmalarını ve buna göre hareket etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Burbules ve Berk, 1999).

Eleştirel pedagoji, Antonio Gramsci'nin çalışmaları, düşünce ve pedagojik pratiği ile Frankfurt okulundan önemli düşünürlerin eserleriyle başlamış, ancak eleştirel pedagojinin babası olarak bilinen Paulo Freire'nin yazılarıyla birlikte tamamen kabul görmüştür (Norooziasam ve Soozandehfar, 2011). Eleştirel pedagoji, genellikle Frankfurt okulunun temel aldığı eleştirel kuramın ilkelerini kullanan Brezilyalı eğitimci ve aktivist Paulo Freire ile anılmaktadır (Aliakbari ve Faraji, 2011; Benites, 2012). Paulo Freire'nin eğitim felsefesi, yalnızca ilk düşünürlerin eleştirel veya radikal eğitimiyle değil, aynı zamanda modern Marksist ve antkolonyalist filozoflarla da ilişkilidir (Ooiwa-Yoshizawa, 2012).

Eleştirel pedagoji, 1960'lı yıllarda Brezilya'da Paulo Freire tarafından okuma-yazma bilmeyen yetişkinlere Portekizce öğretmek için geliştirilmiştir. Öğretimin öğretmen ve öğrenci arasındaki bir iletişim veya diyalog olduğuna inanan Freire, öğrencilerine problem durumları sunarak onların mevcut bilgilerini ve sosyal çevrede olup bitenleri anlamlandırmalarını ve bunları eğitimin amaçları (okuma-yazma etkinlikleri) ile ilişkilendirmelerini sağlamak istemiştir (Abrahams, 2005). Freire, sosyal açıdan ezilen Brezilyalı çiftçiler arasında eleştirel okuma yazma becerilerini geliştirirken azınlıkların marjinalize edildiği durumları ele almıştır. Freire, eğitimin insanlara daha iyi yaşamlar kurma ve kendi kaderlerini belirlemeye daha bütünüyle katılmaları için nasıl yol gösterici olabileceğini göstermiştir (Ooiwa-Yoshizawa, 2012).

Eleştirel pedagoji, esas olarak Paulo Freire'nin "Ezilenlerin Pedagojisi (1970)" adlı kitabı ile öne çıkan bir anlayıştır (Riasati ve Mollaei, 2012). Kitap, eleştirel pedagoğlar için ortak bir referans noktası olmaya devam etmektedir. Ezilenlerin Pedagojisi, öğrencileri bir yatırım nesnesi olarak gören bankacılık sistemine bir alternatif olarak sorun tanılayıcı modeli öne sürerek eğitimin bir diyalog süreci olması gerektiğini önermiştir. Bu süreçte, öğrenciler ve öğretmenlerin deneyimlerini paylaşmaları beklenmektedir (Palmer ve Emmons, 2004). Freire, bankacılık modelinde öğretmenin rolünün uzman bir bilgi kaynağı olarak görüldüğünü, öğrencinin ise bu bilginin boş bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Bankacılık metaforu, eleştirel analiz yapmayan öğrenciye bilgi yerleştiren öğretmen imajını çağırıştırılmaktadır (Nagda, Gurin ve Lopez, 2003). Bankacı eğitim modelinde eğitim "tasarruf yatırımı", öğrenciler "yatırım nesnelere", öğretmenler ise "yatırımcı" olarak görülmektedir. Bu modelde, öğretmen otorite ve bilginin kaynağı olarak görülürken, öğrenciler bilginin pasif alıcısı olarak görülmektedir. Freire, bu eğitim anlayışının ezilenleri yok sayarak toplumda ezilenler arasında sessizlik kültürünün oluşmasına neden olduğunu belirtmektedir (Freire, 2010; Yıldırım; 2013).

Freire, bankacılık modeliyle öğrenci ve öğretmenlerin bilgi, bakış açısı ve deneyimlerinin eğitim sürecinin merkezinde yer aldığı sorun tanılayıcı modeli karşılaştırmıştır (Nagda, Gurin ve Lopez, 2003). Eleştirel pedagojinin sorun tanılayıcı modelinde, öğretmen öğrencilerle birlikte eleştirel diyaloga katılır, kendilerinin problemleri olarak gördüğü konuları onların tanımlamasına katkıda bulunur ve problemleri çözmek yerine bu sorunlara ilişkin yansıtma (reflection) yapar. Bu açıdan öğretmen, öğrencileri baskıcı ideolojileri ve uygulamaları sorgulamaya yönlendirmekte ve kendi hayatlarının gerçek koşulları üzerine düşünmeye teşvik etmektedir (Riasati ve Mollaei, 2012). Diyalog üzerine temellenen bu modelde, öğrenciler aynı zamanda öğretmen, öğretmenler de aynı zamanda öğrenci olarak görülmektedir. Öğrenciler, eleştirel bir sorgulamayla bilgiyi öğrenmekte ve geleceği değiştirme rolünü üstlenmektedirler (Freire, 2010; Yıldırım; 2013).

Freire'nin diyalog yaklaşımında, demokratik ve özgürleştirici süreçte öğrenciler ve öğretmenler çevrelerindeki sosyal dünyada aktif vatandaş olabilirler. Yansıtma ve diyalog süreçleri, eğitim uygulamalarının

merkezinde yer alır. Bu süreçlerde, öğrenciler ve öğretmenler tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamlarda yaşadıkları deneyimleri analiz etme fırsatı bulurlar. Ayrıca, yansıtma yapma ve diyalog yoluyla öğrenci ve öğretmenlerin baskıcı yapıları değiştirme olasılıklarını tanımları ve eleştirel bir bilinç geliştirmeleri sağlanabilir. Fakat, tek başına yansıtma yeterli değildir; bireysel deneyimler üzerine kurulan düşüncelerin ve başkalarıyla diyalogun giderek derinlemesine anlaşılması ve etkili eylemlere dönüştürülmesi gerekmektedir (Nagda, Gurin ve Lopez, 2003).

Diyalektik düşüncede, hem dünya insanlığın tüm öznel tasvirlerinden arındırılmış "nesnel" gerçekliği ve hem de her bireyin dünyayı bireysel yapılandırmasına ilişkin "öznel" gerçekliği yansıtmaktadır. Her iki gerçeklik de birbirine bağlıdır. Nesnel bir gerçeklik olmasaydı konuların algılanması için hiçbir şey olmazdı, öznel bir gerçeklik olmasaydı nesnel isimlendirecek kimse olamazdı. Eleştirel pedagojide öznel zihnin, baskı ve adaletsizlik tarafından gölgelendirilen bu nesnel gerçekliğe uyandırılması pedagojinin temelini oluşturmaktadır (Boegeman, 2013).

Freire'nin eleştirel pedagojiyi kavramsallaştırması, eğitim özellikle de öğrenme alanındaki bireysel yaşantıları ele alan sınıf ortamına dayanır. Friere'nin eleştirel pedagojisi, bunu yaparken demokrasi kavramına vurgu yapmaktadır. Bu amaca ulaşmak için sınıf ortamında eleştirel sorgulama kolaylaştırılmalı ve toplumsal değişim teşvik edilmelidir. Friere eleştirel pedagojiyi, öğrencilerin düşünme kapasitelerinin merak ve sorgulayıcı bir eğilimle genişletilmesi olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, eleştirel pedagoji, bir dizi eleştirel yöntem veya tekniğin ötesine geçmektedir (Goomansingh, 2009).

1970'lerde, eşitsizliğin artmasında okullaşmanın rolü üzerine odaklanan önemli fikirler ortaya atılmıştır. 1980'li yılların başında, Michael Apple ve Henry Giroux gibi bilim adamları, bu tartışmayı sisteme yönelik eleştirileriyle bir adım daha ileri götürmüştür. Onlar, eşit olmayan bir toplumun maddi koşulları ile o toplumdaki bireylerde eleştirel bilincin oluşması arasındaki kültürel arabuluculuk üzerine odaklanılması gerektiğini savunmuşlardır. 1980'li yılların sonlarına doğru, eleştirel pedagoji anlayışı tartışılmaya başlanmış ve eleştirel pedagoji okul içi ve dışında kültür sorularına ilgi göstermeye başlamıştır. Sınıf içinde eleştirel pedagojiyi kullanma ihtimali hakkında sorular ortaya atılmıştır (Biesta, 1998).

Eleştirel pedagoji, 1980'li yılların sonlarına doğru Kuzey Amerika'da gelişmeye başlamıştır. Kuzey Amerika'nın eleştirel düşünme geleneği, John Dewey'in ilerlemeciliğine ve toplumsal yeniden yapılanmanın radikal çalışmalarına dayanmaktadır (Biesta, 1998). Eleştirel pedagoji üzerinde ilerlemeci eğitimin ve efsanevi eğitimci John Dewey'in fikir ve çalışmalarının önemli etkisi olduğu söylenebilir. Dewey'in Şikago'da (1896-1904) gerçekleştirdiği pedagojik deney, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için pek çok açıdan önemli bir dönem olmuştur. İç savaşın bitiminden otuz yıl sonra büyük göç dalgaları, işçi sınıfı hareketinin oluşumu ve sert sosyal çatışmalar ortaya çıkacak yeni bir siyasi uzlaşma şartlarını şekillendirmiştir. Amerikalı liderler, 1893 yılındaki ekonomik bunalıma ve bunun ardından yaşanan toplumsal huzursuzluğa, krizi anlatan ve pratik çözümler üreten fikirleri formüle etme çabalarına odaklanarak yanıt vermiştir. Dewey'in pedagojisinin ortaya çıkışı, toplumsal ve politik reform süreciyle 1890'ların krizine bir cevap olarak anlaşılabilir. Dewey'in pedagojisinin ortaya çıkışı, insanlığın değişebileceği inancını somutlaştırma imkânı sağlayacak bir demokrasi yaratmanın anahtarı olacağını önermiştir. Pedagojisinin amacı, sosyal ve siyasal reform gerçekleştirmektir. Öğrenciler mevcut sosyal işlevlere uyum sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve siyasal reforma aktif olarak katılmayı öğrenmelidirler. Dewey'in etkisinin yanı sıra, eleştirel pedagoji, 1930'larda Amerika'da da ortaya çıkan sosyal yeniden yapılandırıcılık felsefi bakış açısından derinden etkilenmiştir (Foley ve diğerleri, 2015).

Eleştirel pedagoji; eşitsizlik, ayrımcılık, adaletsizlik, anti-demokratiklik gibi toplumda yıllardır çözüm bekleyen fakat halen önemli problemler olarak karşımıza çıkan olumsuzlukları eğitim aracılığıyla ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Sarıgöz ve Özkara, 2015). Eleştirel pedagoji, eğitimde etkili olarak uygulanırsa dünyamızı algılama biçimimizi ve azınlıkların veya ezilenlerin yaşam şartlarını değiştirebilir. Eleştirel pedagojiler, emperyalizme ve eğitim yoluyla sosyal ve politik adaletsizliklere karşı savaşmak için ortak bir hedefi paylaşmaktadırlar (Riasati ve Mollaei, 2012). Eleştirel söylem analistleri tarafından sıkça belirtildiği gibi, azınlık marjinalleşmesinin nedeni toplumdaki güç dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden eleştirel pedagojinin temel amacı, toplumdaki güç ilişkilerinin farkındalığını artırarak olumsuz yaşam durumlarının üstesinden gelmektir (Ooiwa-Yoshizawa, 2012).

Eleştirel pedagojinin dayandığı temellerden biri, 1970'lerin sonları ve 1980'lerin eğitim sosyolojisi eleştirisidir. Bu eleştiride, okulların öznellikleri nasıl oluşturdukları, nasıl bir anlam ürettikleri, güç ve kontrol konuları arasında nasıl bağlantı kurdukları sorgulanmaktadır. Eleştirel pedagoji, ideolojik ve maddi kaynakları kendi lehine kullanarak kendi düzenini devam ettirmeye çalışan kapitalist okul anlayışına karşı çıkmaktadır. Eleştirel pedagojide, okullar siyasi ve kültürel hayatta çok önemli bir rol oynamaktadır. Okullar, yararlı bilgileri aktaran tarafsız kurumlar değildir. Bunun yerine, belirli bilgileri ve dolayısıyla belirli tecrübeleri, değerleri, inançları, kültürel sermayeyi ve sosyal ilişkileri üretir ve çoğaltırlar (Foley ve diğerleri, 2015).

Sosyal adaleti merkeze alan ve özgürleştirici bir pratik olarak bilinen eleştirel pedagoji, öğrenci ve toplulukları baskıcı sistemlerden kurtararak radikal eşitliği artırmaktadır (Osterfelt, 2011). Eleştirel pedagojide eleştirinin amacı, bireyleri ideolojik baskılardan kurtararak onların özgür ve sosyal bireyler olmasını sağlamaktır (Kesik, 2014). Eleştirel pedagojide toplumdaki politik, sosyal, kültürel ve etnik öğeler arasındaki güç ilişkilerini sorgulamak ve anlamlandırmak önem taşımaktadır (Boon, 2009). Eleştirel pedagoji, bireyin mevcut kurumsal ve sosyal yapıları sorgulamasını, baskıya dayalı sistemi değiştirmeye yönelik düşünmesini ve harekete geçmesini gerektirmektedir (Giroux, 2004). Eleştirel pedagojinin asıl amaçlarından biri kapitalist toplumdaki okul (eğitim) sistemini eleştirmektir (Aliakbari ve Faraji, 2011). Eleştirel pedagoji, sınıf dışında daha geniş topluma uzanan öğrenmeleri içeren sınıf uygulamalarını temele alması yönüyle diğer eğitim felsefelerinden farklılaşmaktadır (Benites, 2012).

Eleştirel pedagoji, eğitim aracılığıyla toplumsal reformu ve adaleti sağlamayı amaçlamaktadır. Bir toplumda karar alma gücüne sahip olan insanlar, aynı zamanda eğitim sistemini düzenleme ve hayata geçirme gücüne de sahiptirler. Bu durumda, onların baskın değer ve görüşleri kabul edilmekte, diğerlerinin değer ve görüşleri önemsenmemektedir. Sonuç olarak, eğitim toplumdaki belirli grupların ihtiyaçlarına hitap etmesi ve diğerlerini ihmal etmesi yönüyle politiktir. Fakat, eleştirel pedagoji sosyal baskılardan arınık bir eğitim anlayışını savunduğu için özgürlüktür ve toplumda ezilen grupların haklarının, sosyal koşullarının geliştirilmesi gerektiğini savunması yönüyle eğitimde yeni bir umut olarak görülmektedir (Akbari, 2008).

3. Eleştirel Pedagojinin Eğitime Yansımaları

Eleştirel pedagoji, ABD'de ve dünyada eğitim camiası içerisinde son yıllarda daha yaygın hale geldiği için eleştirel pedagojinin temel ilkelerini gözden geçirmek ve onların mevcut doğurgularını keşfetmek önem taşımaktadır (Foley ve diğerleri, 2015). Eleştirel pedagoji, etkili öğretim yöntemlerini görmezden gelmez veya değiştirmez. Bunun yerine, mevcut ders kitaplarına ve öğretim yöntemlerine eleştirel bir nitelik katmaktadır. Eleştirel pedagoji, öğrencilerin baskın olan inançları ve uygulamaları sorgulamalarına yardımcı olan bir öğretim yaklaşımıdır. Bir başka deyişle, öğrencilerin eleştirel bilince erişmesine yardımcı olan bir teori veya pratiktir (Riasati ve Mollaei, 2012).

Eleştirel pedagoji, öğrenci ile öğretmen arasındaki hiyerarşik düzene karşı çıkması ve bireyi özgürleştirmeyi amaçlaması yönüyle günümüzdeki önemli alternatif eğitim yaklaşımlardan biridir (İnal, 2010). Eleştirel pedagoji, mevcut sistemin kendi iktidarını oluşturma ve tüketim toplumu yaratma amacıyla eğitimi bir araç olarak kullanmasını eleştirmektedir (Öztük, 2012). Eleştirel pedagojiler için eğitimin amacı, tam demokratik bir toplum olma yolunda toplumsal dönüşümdür. Bu toplum yapısında; her bir ses eşit şekilde paylaşılır ve duyulur, kişi kendisini ve toplumunu eleştirel olarak inceler ve birey sosyal adaletsizlikleri azaltmak için çaba gösterir. Bu nedenle öğretmen eğitimcileri, her bir öğrencinin akademik başarısını artırma ve mevcut sosyal adaletsizliklere aktif olarak karşı çıkacak öğretmenler yetiştirme sorumluluğunu üstlenmek durumundadırlar (Bercaw ve Stooksberry, 2004; Riasati ve Mollaei, 2012). Eleştirel pedagoji, tüm bilgilerin birey tarafından oluşturulması gerektiğini ve bilginin bağlamsal ve karmaşık bir yapıda olduğunu kabul etmektedir. Eleştirel pedagoji, elde edilen yeni bilgilerin önceki öğrenmeler üzerine temellendirildiğini ve önceki öğrenmelerle yeni öğrenmelerin ilişkilendirilmesi gerektiğini savunması yönüyle yapılandırmacı yaklaşımla örtüşmektedir (Boegeman, 2013).

Eleştirel pedagoji öğretmenler, öğrenciler, kurumlar ve toplum arasındaki güç ilişkilerini sorgular. Dahası, bilgi ile güç arasındaki ilişkiyi dikkate alır. Bu nedenle, bilgi üretme sürecinde kurumsal gücün rolünü sorgular (Benites, 2012). Eleştirel pedagojinin birçok yönü ve geçmişi olsa da, tüm eleştirel pedagoji uygulamaları eğitimin politik yönüne vurgu yapmaktadır. Eleştirel pedagojiler, eğitimin doğal, tarihi bir olgu olmadığını, ancak sosyo-tarihsel ve politik bağlamında anlaşılması gerektiğini iddia etmektedirler. Üstelik, eleştirel pedagojiler, toplumsal düzenin adalet, eşitlik, demokrasi ve insan özgürlüğü adına değiştirilmesi zorunluluğuna işaret etmektedirler. Eleştirel kuramın eğitime yansımaları olan eleştirel pedagoji, eğitim uygulamaları ve kuramlarının eleştirel analizini yapmaktadır. Buradaki temel varsayım, insanların kendi durumları hakkında yeterli bir anlayışa sahip olduklarında özgürlüğün gerçekleşebileceğidir. Eleştirel pedagojiler sadece bu gibi bir anlayış sağlamaya çalışmakla kalmaz, aynı zamanda eğitimi, insanların eleştirel yansıtma yapma kapasitelerini geliştirdikleri modern toplumdaki en önemli uygulamalardan biri olarak görürler. Bu yüzden, eleştirel pedagoji, adalet ve özgürlük mücadelesinde en önemli araçlardan biridir (Biesta, 1998).

Eleştirel pedagoji, öğretimi eleştirel bir bakış açısıyla ele alır, eleştirel kuramcıları ve eğitimcileri eğitim uygulamalarını incelemeye teşvik eder. Eleştirel pedagoji üç temel varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlar şöyledir:

- Eğitim tarafsız değildir,
- Toplum eleştirel olarak bilinçli kişilerin katılımıyla değiştirilebilir,
- Praxis, özgürlük eğitimi toplumsal dönüşümle birleştirir (Boyce, 1996).

Eleştirel pedagoji; bireylerin kendi seçimlerini kontrol edebilmelerine yönelik farkındalıklarının artırılması, bireylerin özgürleştirilmesi, sessizleştirilmiş veya marjinalleştirilmiş topluluk ve kültürlerin fark edilmesi, eğitim sistemi üzerinde baskın olan güçlerin sorgulanması gibi birçok pedagojik ilkeyi barındırmaktadır (Boon, 2009). Eleştirel pedagojinin temel ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a) Eğitim, öğretmen ve öğrencilerin problem ortaya attıkları ve bu problemleri birlikte çözdükleri iletişim ortamıdır.

b) Eğitim, öğrencinin gerçekliğe ilişkin bakış açısını ve dünyayı algılayış biçimini geliştirir.

c) Öğrenciler ve öğretmenler öğrendiklerinin farkına vardıklarında, "vicdanileştirme/eleştirel farkındalık (conscientization)" gerçekleşir. Vicdanileştirme veya eleştirel farkındalık (conscientization), bilme eyleminin derinlemesine olduğunu ve bilginin hatırlamanın ötesinde olduğunu vurgulamaktadır.

d) Öğretmen ve öğrencilerin algılarında değişim gerçekleştiği zaman öğrenme gerçekleşmektedir.

e) Eğitim politiktir. Eleştirel pedagoji, politik güçler tarafından eğitim uygulamalarına kısıtlama getirilmesine karşı çıkmaktadır (Abrahams, 2005).

Benzer şekilde, Riasati ve Mollaei (2012) eleştirel pedagojiye ilişkin üç ilkenin olduğunu belirtmiştir. Bu ilkeler; Giroux, McLaren, Delpit, Ladson-Billings ve Dillard dahil olmak üzere birçok eleştirel teorisyen tarafından ifade edilen bakış açılarıdır. Bu ilkeler aşağıda sıralanmıştır:

a) Kişinin kültürüne ya da deneyimlere yansıtma yapılması,

b) Başkaları ile diyalog aracılığıyla kişinin dünyaya ve topluma karşı eleştirel bir bakış geliştirmesi,

c) Demokratik ilkelere aktif katılım yoluyla toplumu tüm vatandaşlar için eşit hale getirme (Riasati ve Mollaei, 2012).

Eleştirel pedagoji, öğrencilerin sınıf içi ve dışındaki yaşantılarını ve öğrendiklerini politik, toplumsal, tarihi ve kültürel süzgeçlerden geçirerek anlamaya çalışması olarak düşünülebilir (Boon, 2009). Eleştirel pedagojide temel amaç, bireyi özgürleştirmek ve bireye eleştirel bir bilinç kazandırmaktır (Boon, 2009; Boyce, 1996). Eleştirel bilinç birçok yönden ve çeşitli örneklerle gösterilebilir. Eğitimde eleştirel bilinç sahip olma, öğrencilerin bir temayı deneyimlemelerini ve anlamalarını sağlayan açılış diyaloguyla başlar. Öğretmenin görevi, öğrencileri bilginin sınırına getirmek ve öğrenmeyi sürdüreceği yolları onlarla birlikte düşündürmektir. Diyalog ve problem tanımlama gibi uygulanabilecek birçok eleştirel eğitim uygulamaları bulunmaktadır (Boyce, 1996). Eleştirel pedagoğlar öğrenmenin; öğretmenin ve öğrencinin söylemlerinin karşılıklı değişimi yoluyla gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Fobes ve Kaufman, 2008). Eleştirel pedagojiyi, aktif öğrenme ve öğrenci/öğrenme merkezli yaklaşımlardan ayırmak kolay değildir. Her biri öğrenci katılımını destekler, işbirlikli ve probleme dayalı öğrenme gibi stratejilerin kullanımını önermektedir (Riasati ve Mollaei, 2012).

Eleştirel pedagojinin rolleri ve görevleri değişen sosyal yapı, toplumsal ihtiyaçlar ve toplumsal dönüşümün çatışmacı süreçlerinin bir sonucu olarak zamanla değişmiştir. Eleştirel pedagojinin temel varsayımlarından biri, dış dünyada hareket eden ve onu dönüştüren insanların aynı zamanda kendi doğalarını değiştirebilmesidir (McLaren, 2001). Eleştirel pedagojinin ayırt edici bir özelliği, hem bir uygulama hem de bir eylem biçimi olmasıdır. Eleştirel pedagoji sadece bize nasıl öğretilceğini ve öğreneceğimizi değil, aynı zamanda olumlu yönde sosyal değişimi sağlamak için öğretimimizi ve öğrenmemizi kullanmamızı da ister. Süreç, içerik ve sonucun bir araya getirilmesi, eleştirel pedagojiyi hem öğrenciler hem de öğretmenler için zorlu bir süreç haline getirir (Fobes ve Kaufman, 2008). Eleştirel pedagoji, öğretmen-öğrenci rolleri ve etkileşim örnekleri bakımından geleneksel eğitim anlayışlarından farklılaşmaktadır (Aslan ve Kozikoğlu, 2015).

3.1. Eleştirel Pedagojide Öğretmenin Rolü

Sınıfın karmaşık sosyal yapısını yönetmek ve öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını belirlemek için eleştirel pedagoji gereklidir. Toplumda öğretmenin rolüne ilişkin daima ikilem vardır: aktarma veya dönüşüm. Eleştirel pedagoji öğretmen-öğrenci işbirliğine vurgu yapmaktadır. Öğretmenler, toplumsal değişimi sağlama gücüne sahiptir. Ancak, mevcut okul ortamında uygulamak zordur (Riasati ve Mollaei, 2012). Eleştirel Pedagoji, öğretmenleri değişim lideri olan entellektüeller olarak görmektedir. Bu bakış açısı, öğretmenlerin demokrasi, özgürlük ve adalet amaçlarından hareketle sosyal dönüşüm için mücadele etmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Foley ve diğerleri, 2015). Eleştirel pedagoji, sadece öğrenciler ve öğrenme sonucunda öğrencide oluşan değişimle ilgilenmez, aynı zamanda öğretmendeki değişimle de ilgilenir. Eleştirel pedagojide öğrenme karşılıklıdır, öğretmen öğrenciye bir şeyler öğretmekle kalmaz öğrenciler de öğretmene bir şeyler öğretir. Bu durum hem öğrenci hem de öğretmenlerdeki değişimi etkiler (Abrahams, 2005).

Eleştirel pedagojide öğretmenler, bilginin nesnel aktarıcısı olarak algılanmaz, daha çok bilinçli davranan insanlar olarak algılanır. Öğretmenler, öğrencileriyle diyalektik bir ilişki içerisinde bulunurlar, bilgi ve anlamlar

sürekli müzakere edilir ve tartışılır. Öğrenme süreci, çift yönlüdür. Öğretmenlerin, sınıftaki güçlerinden değil, bu gücü nasıl paylaşmaları gerektiğinden haberdar olması önemlidir. Öğretmenler, öğrencilerin okula getirdikleri deneyimleri sorgulayan sınıf uygulamalarını geliştirmelidir. Bu, kültürel sermayelerini görmezden gelmek suretiyle onları susturmaya çalışan kurumsal ortamlarda, öğrencilere aktif bir rol vermek anlamına gelmektedir (Foley ve diğerleri, 2015).

Eleştirel pedagojinin amacı, adaleti ve eşitliği sağlamak için öğrencileri sosyal değişim araçları olarak yetkilendirmektir. Öğretmenler, sadece bu anlayışı geliştirmek için değil, aynı zamanda bu değerleri sınıflarında yansıtarak tüm öğrencilerin kabul gördükleri, başarılı oldukları ve sevildiği güvenli bir alan yaratmak için çalışmalıdır (Boegeman, 2013).

3.2. Eleştirel Pedagojide Öğrencinin Rolü

Eleştirel pedagojinin ayırt edici bir özelliği, daha adil bir toplum için reform yapılmasını istemesidir. Peki ya öğrenciler kendilerini reformun öncüsü olarak görmezlerse? Öğrencileri sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya ve sosyal adaleti geliştirmeye teşvik ederek eleştirel pedagojik görevleri planlamaya çalışsak da, bazı öğrenciler buna karşı gelebilirler. Bu endişeleri gidermenin en iyi yolu, öğrencilerle eğitimin amacı ve işlevi hakkında diyalog kurmaktır (Fobes ve Kaufman, 2008). Eleştirel pedagoji, öğrencilerin kimliklerine değer vermekte ve öğrencilerin sosyal koşullarını değiştirmeye çaba göstermeleri için problem tanılayıcı eğitime vurgu yapmaktadır. Ayrıca, öğrencilere kamu aydınları olarak hareket edebilecekleri ve çok daha geniş akademik ve sosyal bağlamlarda uygulanabilecek becerileri sergileyebilecekleri bir alan sağlayarak onların sınıfta daha etkili olmalarının sağlanması gerektiğine işaret etmektedir (Scorza, Mirra ve Morrell, 2013).

Eleştirel pedagoji, ezilen insanları eğitim nesneleri olmaktan çıkarıp kendi özerklikleri ve özgürlüklerine kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu durumda, öğrenciler özgürleştirici eğitim yoluyla içinde yaşadıkları toplumu dönüştürmelerini sağlayacak bir biçimde hareket etmelidirler. Öğrenciler, yaşamlarındaki problem alanlarını sorgulamak yoluyla eleştirel düşünmeyi öğrenirler ve yaşam koşullarını iyileştirmelerine yardımcı olan ve daha adil bir toplum inşa etmek için gerekli önlemleri almalarını sağlayan eleştirel bir bilinç geliştirmeyi öğrenirler. Böylece, eleştirel pedagojinin ezilen ya da marjinalize olmuş insanları özgürleştirmek amacıyla herhangi bir egemenlik, baskı ve boyun eğmeye karşı çıktığı söylenebilir (Aliakbari ve Faraji, 2011).

3.3. Eleştirel Pedagojide Sınıf Ortamı

Eleştirel pedagojinin karşısındaki en zor görevlerden biri öğretmen-öğrenci çelişisini ortadan kaldırmaktır. Öğrencileri aynı zamanda öğretmen olmaya nasıl davet etmeliyiz? Öğrencilerin öğrenmelerini nasıl teşvik edebiliriz? Bu sorulara cevap vermeye başlamak için sınıfta hem öğretmen hem de öğrenen olarak kendi konumumuz üzerinde düşünmemiz gerekmektedir. Bu anlamda eleştirel pedagojide sınıf ortamı, öğretmen ve öğrencinin araştırma yapmak üzere buluşma yeri olarak ele alınmaktadır (Fobes ve Kaufman, 2008). Eleştirel pedagoji, geleneksel okul anlayışına bir karşı duruş olarak tanımlanabilir. Eleştirel pedagoji, geleneksel okul formatında olan uygulamaları eleştirmektedir (Baş, 2014). Eleştirel pedagoji, geleneksel okulları bir baskı yeri olarak kabul eder, öğrenciler ve öğretmenleri baskıcı eğitim yapılarından kurtararak özgürleştirmeyi amaçlar (Gordon, 2012). Geleneksel okula yönelik eleştirel anlayış ve eleştirel pedagojinin eğitim alanındaki uygulamaları, "öğrenci kontrol ideolojisi" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü öğrenci kontrol ideolojisi, öğretmenlerin davranışlarını ve sınıf uygulamalarına nasıl yaklaştıklarını etkileyen bir ideoloji, inanç veya değer sistemidir (Baş, 2014).

Eleştirel pedagoji, öğretmen-öğrenci katılımı ve etkileşiminin yüksek olduğu demokratik bir sınıf ortamı oluşturulması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Foley ve diğerleri, 2015). Demokratik sınıf ortamı, eleştirel pedagojiye özgü değildir. Fakat, eleştirel pedagojide demokrasinin algılanışı ve uygulanması "geleneksel" anlayışlardan farklıdır. Eleştirel pedagoji, demokrasiyi öğretmekle yetinmez; aynı zamanda demokrasiyi model alır. Öğretmenin bir otorite olarak görüldüğü geleneksel sınıfların aksine, eleştirel pedagojide sınıf ortamı güç ve sorumluluğun paylaşıldığı bir yer olarak görülür (Boegeman, 2013). Ayrıca, sınıf ortamında grup işbirliği ile sosyal farkındalık arasında denge kuran ve otoriter olmayan bir bireysellikliğin geliştirilmesinin desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Öğrenciler, kendi tercihlerini yapma zorunluluğunun farkında olmalı ve durumsal kısıtlamaları göz önünde bulundurarak bu seçimler üzerinde hareket etmelidir (Foley ve diğerleri, 2015).

Eleştirel pedagoji, öğrenme ve öğretime ilişkin etkili yaklaşımların anlaşılabilmesi ve uygulanabilmesi için, öğrencilerin ilgisini çekme biçimimizi yeniden düşünmemize ve öğrenme biçimlerini analiz etmemize yardımcı olmaktadır. Eleştirel pedagoji, öğrencileri dünyada değişim yaratmaya teşvik etmekte ve adil olmayan uygulamalara karşı çıkmayı önermektedir (Scorza, Mirra ve Morrell, 2013). Eleştirel pedagojide sınıftaki bir diğer önemli değişiklik, öğrencilere öğretmenlikte bir çıraklık hizmeti fırsatı sunmaktır. Öğretmenler ve akranlarıyla yakın bir çalışma ilişkisi kurarak öğrencilere, herhangi bir pedagoji arkasında belli bir eğitim görüşü tarafından ortaya atılan değerler, inançlar ve varsayımları anlama şansı verilmektedir (Foley ve diğerleri, 2015).

4. Eleştirel Pedagojinin Eğitim Programlarına Yansımaları

Mevcut sosyal, kültürel, politik ve ekonomik gelişmeler, tüm dünyadaki eğitim uygulamalarını etkilemiş ve okul programlarının tekrar gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır (Salehi ve Mohammadkhani, 2013). Alternatif eğitim anlayışlarından biri olarak görülen eleştirel pedagojinin eğitime yansımaları olduğu gibi, eğitim programlarına ilişkin önemli doğurguları vardır.

Eleştirel pedagoji, eğitimin adil ve demokratik bir toplum yaratmada temel bir rol oynaması gerektiği görüşü üzerine temellendirilmiştir. Bu yaklaşımda eğitimin temel amaçları; bireysel ve toplumsal ihtiyaçları karşılama, eleştirel farkındalık oluşturma ve problem tanılayıcı bir eğitim anlayışı benimsemektir (Nouri ve Sajjadi, 2014). Eleştirel pedagojide, hem kültürel farklılıkların hem de farklı sosyal, kültürel ve siyasal özelliklere sahip bireyler arasındaki iletişimin önemini tanıyan eğitim programı amaçlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Giroux, 2006).

Eleştirel pedagojinin sınıf ortamında uygulanabilmesi için öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarını, kültürel ihtiyaçları ve toplumdaki dinamikleri dikkate alan bir program anlayışına ihtiyaç vardır (Sarroub ve Quadros, 2015). Program, farklı ırk ve kültürel geçmişlerden öğrencilerin kültürel konularda eleştirel düşüncelerini ve birbirleriyle etkileşime girebilmelerini sağlayan çokkültürlü bir eğitim anlayışını desteklemelidir (Salehi ve Mohammadkhani, 2013). Eleştirel pedagojide, politik ve sosyal konuların eleştirel bir biçimde analiz edilmesi önerilmektedir. Bu durum; gerçek etkileşimi, işbirliğini, demokrasiyi ve kendini gerçekleştirmeyle temele alan gerçek bir diyaloga dayalı iletişimsel programı (negotiated curriculum) gerektirmektedir (Nouri ve Sajjadi, 2014). İletişimsel programda (negotiated curriculum), program öğrenciler ve öğretmenler arasındaki etkileşim ve diyalog yoluyla tasarlanarak güç ve yetki öğrenci ve öğretmen arasında paylaşılır (Keesing-Styles, 2003).

Eleştirel pedagoğlar, okul programının ırk, kültür ve sosyal koşullar gibi bireysel farklılıkları içermesi gerektiğine inanmaktadır. Okul programına ilişkin bu yeni yaklaşım, öğrencilerin eleştirel düşüncelerini sağlayarak modern okullardaki öğretmen ve öğrencilerin rollerini değiştirmiştir. Bu durum, okul programlarında yansıtılan mevcut eğitim felsefelerini ve dolayısıyla hedefleri gözden geçirme ihtiyacını doğurmaktadır (Salehi ve Mohammadkhani, 2013). Bütün eleştirel pedagoji öğelerinin ortak noktası, öğrencilerin ve öğretmenlerin hayatlarını etkileyen koşulları daha iyi anlamalarını sağlamak için tasarlanmış eğitim programları geliştirme yönelimidir (Eisner, 1994, Akt. Nouri ve Sajjadi, 2014). Bu durum, eleştirel pedagojide örtük programın önemine işaret etmektedir. Eleştirel pedagojide yer alan öğretim programı, bazen "örtük program" olarak bilinen bağlamsallaştırılmış bir sosyal ve politik süreç olarak anlaşılır (Nouri ve Sajjadi, 2014).

Frankfurt okullarında olduğu gibi, eleştirel pedagoji eğitim aracılığıyla toplumsal reformu amaçlamaktadır. Okullar, toplumsal değişimin merkezi olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, okullar sadece öğrencilere eleştirel düşünmeyi teşvik etmekle kalmamalı, onlara çevrelerini nasıl değiştireceklerini öğretmelidir (Mahmoudi, Khoshnood ve Babaei, 2014). Okul programı, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumun sosyo-politik açıdan aktif üyeleri olmalarını sağlamalıdır. Öğrenciler doğru olanı savunmalı ve haksızlıklara karşı çıkmalıdır. Programda, serbest tartışma ve paylaşımı desteklemeye yönelik sosyoloji, sosyal bilimler ve tarih gibi dersler yer almalıdır (Salehi ve Mohammadkhani, 2013).

Eleştirel pedagojinin amacı, öğrencilerin yaşamlarını zenginleştirmektir. Böyle bir yaklaşımda, öğrencilere başkalarının kabul görmüş hipotezlerini sorgulamak ve toplumlarıyla eğitim ortamlarının içeriği arasındaki ilişkiyi keşfetmek için bir şans verilir. Bu fırsatlar sayesinde öğrenciler, toplumdaki konumlarını kavrayabilir ve toplumu değiştirmek için olumlu adımlar atabilirler. Ayrıca, öğrenciler yaşamlarındaki sorunları, eşitsizlikleri ve baskıları ortadan kaldıracıdır. Eleştirel pedagoji, öğrencilerin olumsuz koşullarını daha iyi bir hale getirmek için öğrencilerin öz-güven ve farkındalık kazanmalarına yardımcı olur. Bu amaçla, geleneksel eğitim yöntemlerine karşı çıkılır ve geleneksel yöntemlerin yerini eleştirel düşünmeye dayalı eğitim, öğrenmeye dayalı işbirliği ve diyalog alır (Mahmoudi, Khoshnood ve Babaei, 2014).

Eleştirel pedagojinin öncüsü olarak bilinen Paulo Freire'nin eğitim felsefesi, eğitim aracılığıyla insanların durumunu bir sorun olarak ortaya koyarak eleştirel düşünceyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin yaşam koşulları programın birincil içeriği olmalı ve eğitim durumları diyalog temelli düzenlenmelidir. Öğrenciler, kendileri tarafından üretilen öğrenme materyallerini kullanır ve öğretmen, öğrenciler arasında öğrenen olarak bilme sürecine girer (Riasati ve Mollaei, 2012). Ayrıca, kültürün eleştirel olarak yansıtılması ve tartışılması için temel oluşturan televizyon, reklam, video filmi gibi orijinal materyaller kullanılabilir (Ohara, Safe ve Crookes, 2000, Akt. Aliakbari ve Faraji, 2011).

Freire'nin bakış açısıyla programın planlanması, başlangıç noktasının insanların beklenti ve isteklerinin olduğu tamamen insan odaklı bir süreçtir. Freire, program planlamasının, öğretmenler ve öğrencilerin karşılıklı katılımı yoluyla yapılabileceğini savunmaktadır. Bu anlayışta, program çalışmalarında hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin farklı rolleri vardır. Eleştirel bilinç, Freire'in bakış açısıyla program planlama sürecinin başlangıç noktası olarak düşünülür. Program planlamasının önemli ilkelerini gözden geçirerek böyle bir bilinç elde etmek mümkündür. Freire'nin program planlamasında birçok önemli ilke vardır. Bu ilkeler; toplumun sosyal koşulları,

eğitim planının geliştirilmesinde öğrencilerin katılımı, eğitimin siyasi rolü, kültürel kesimlerin rolü ve program-ekonomi ilişkisi şeklinde sıralanabilir (Mahmoudi, Khoshnood ve Babaei, 2014).

Program planlama süreci, eğitim sistemlerinin dinamikliğini ve etkinliğini korumak için her ülkede eğitim sisteminin temel ihtiyaçlarından biridir. Freire'nin eleştirel pedagojisinde, öğrenci eğitimin ana çekirdeği olarak kabul edilir ve eğitim içeriğini seçmede aktif bir katılım gösterir. Programın planlamasında, tüm katılımcıların (yöneticiler, öğrenciler, öğretmenler ve hatta ebeveynler) yer alması önerilmektedir (Mahmoudi, Khoshnood ve Babaei, 2014). Eleştirel pedagojide önemli zorluklardan biri, hangi değerlendirme yöntemlerinin kullanılması gerektiğini bulmaktır. Eleştirel pedagojinin amacı, diyalogu teşvik etmek ve öğrencileri dünyalarını değiştirmek için dünyalarını anlamlandırmalarını sağlamak ise bu tür hedefleri nasıl değerlendiririz? Öğrencilerin değerlendirme yöntemlerinin seçimine katılmaları bu zorluğu gidermenin bir yoludur (Fobes ve Kaufman, 2008).

Alanyazında ve pratikte, öğrenme yaşantıları ile değerlendirme uygulamaları arasında güçlü ilişkiler vardır. Eleştirel pedagoji, değerlendirmeye ilişkin farklı yaklaşımlar öne sürmektedir. Değerlendirmeye eleştirel bir yaklaşım sağlamak için, öğretmen ve öğrencinin rolleri paylaştığı ve tüm seslerin işitildiği diyalektik etkileşimlere odaklanmalıdır. Eleştirel pedagojide; değerlendirme yöntemleri olarak akran değerlendirmesi, öz değerlendirme, öğrenciler tarafından oluşturulan değerlendirme etkinlikleri, gerçek diyalog ve eleştirel bilince yönelik değerlendirme uygulamaları olabilir. Böyle bir ortamda, öğrenciler kendi bağlamalarını ve davranışlarını incelemek ve kendi eleştirel pedagojilerini geliştirmede ilerleme kaydetmek şansına sahip olacaklardır (Keesing-Styles, 2003).

Eleştirel pedagojide diyalog, sadece bir öğretim aracı olarak değil aynı zamanda öğrencilerin öğrenmesini değerlendiren bir araç olarak görülmektedir. Değerlendirme, öğretim ve öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Eleştirel pedagojide değerlendirmenin temel işlevi, öğrencilerin eleştirel analizlerini yapma, bilgi ve deneyimlerini yansıtmaya fırsatlarını sağlamaktır. Bu bağlamda, öz-değerlendirme ve akran değerlendirmesi gibi yöntemler diğer değerlendirme yöntemlerinden daha yararlı olabilir (Nouri ve Sajjadi, 2014).

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz eğitim uygulamalarına alternatif bir eğitim yaklaşımı olan ve eleştirel kuramın eğitime yansımaları olarak bilinen eleştirel pedagoji, mevcut eğitim anlayışına karşı çıkararak eğitim aracılığıyla toplumda sosyal, kültürel, politik bir eşitlik sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Eleştirel pedagoji, öğrenme ortamlarının diyalog ve sorgulama temelli olması gerektiğine vurgu yaparak toplumsal reformun bireylere eleştirel bilincin kazandırılmasıyla mümkün olabileceğini öne sürmektedir.

Eleştirel pedagojiye göre tarafsız eğitim yoktur. Eğitim ya var olan toplum düzenini veya siyasi düzeni devam ettirecek bireyleri ya da toplumsal reformu sağlayacak, toplum düzenini yeniden yapılandıracak bireyleri yetiştirmeyi amaçlar. Bu durumda, eleştirel pedagojiye göre eğitimin amacı, bireyi özgürleştirmek ve toplumdaki değişimi sağlayacak bireyler yetiştirmek olmalıdır. Eleştirel pedagoji, adil ve eşitlikçi bir toplum düzeni oluşturmak adına, eğitimde öğretmen ve öğrencilere çeşitli sorumluluklar yüklemektir. Eleştirel pedagoji, öğretmen-öğrenci arasındaki hiyerarşik düzeni ortadan kaldırarak öğretmenin aynı zamanda öğrenci, öğrencinin de aynı zamanda öğretmen olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda, öğretmen ve öğrenciler toplumdaki baskıcı uygulamaları, çevrede olup bitenleri beraber sorgulama, dünyayı anlamlandırma ve gelecekte değerlişim yaratma rollerini beraber üstlenmektedirler.

Eleştirel pedagojinin eğitim programlarına yansımaları incelendiğinde, programın öğrenciler ve öğretmenler arasındaki etkileşim ve diyalog yoluyla tasarlandığı iletişimsel program (negotiated curriculum) ve örtük program (hidden curriculum) kavramları öne çıkmaktadır. Eleştirel pedagojide programın amaçları; özgür, sosyal, baskıcı ideoloji ve uygulamaları sorgulayan ve toplumda değerlişim yaratan bireyler yetiştirmek olmalıdır. Programın içeriğini öğrencilerin yaşam koşulları, toplumsal, kültürel vb. konular oluşturmalıdır. Eğitim durumları, diyalog temelli düzenlenmeli ve eleştirel düşünmeye dayalı eğitim uygulamalarına ağırlık verilmelidir. Değerlendirme ise öğrencilerin eleştirel analizler yapmalarını sağlayacak akran değerlendirmesi, öz değerlendirme, yansıtmaya vb. gibi değerlendirme etkinlikleri aracılığıyla yapılmalıdır.

Kaynakça

- Abrahams, F. (2005). Critical pedagogy for music education: A best practice to prepare future music educators. *Visions of Research in Music Education*, 6, 1-8.
- Akbari, R. (2008). Transforming lives: Introducing critical pedagogy into ELT classrooms. *ELT Journal*, 62(3), 276-283.
- Aliakbari, M. ve Faraji, E. (2011). Basic principles of critical pedagogy. *2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences IPEDR*, 17, 78-85.
- Aslan, M. ve Kozikoğlu, İ. (2015). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının eleştirel pedagojiye ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-14.
- Baş, G. (2014). The correlation between primary teachers' views on critical pedagogy and their student control ideologies. *European Journal of Research on Education*, 2(1), 27-34.
- Benites, M. A. (2012). Critical pedagogy and English language acquisition. *Polygon*, Spring, 74-84.
- Bercaw, L. A. ve Stooksberry, L. M. (2004). Teacher education, critical pedagogy, and standards: An exploration of theory and practice. *Essays in Education*, 12, 1-13.
- Biesta, G. J. (1998). Say you want a revolution... Suggestions for the impossible future of critical pedagogy. *Educational Theory*, 48(4), 499-510.
- Boegeman, W. S. (2013). *Teaching for transformation: The praxis of critical pedagogy in social studies education* (doctoral dissertation). USA: University of Minnesota.
- Boon, İ. E. T. (2009). Müzik eğitiminde eleştirel pedagoji ve dinamik çokkültürlülük: Türkiye modeli. 8. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu*, 1-6.
- Boyce, M. E. (1996). Teaching critically as an act of praxis and resistance. *Electronic Journal of Radical Organization Theory*, 2(2), 1-14.
- Burbules, N. C. ve Berk, R. (1999). Critical thinking and critical pedagogy: Relations, differences, and limits. *Critical Theories in Education: Changing Terrains of Knowledge and Politics*, 45-65.
- Fobes, C. ve Kaufman, P. (2008). Critical pedagogy in the sociology classroom: Challenges and concerns. *Teaching Sociology*, 36(1), 26-33.
- Foley, J. A., Morris, D., Gounari, P. ve Agostinone-Wilson, F. (2015). Critical education, critical pedagogies, Marxist education in the United States. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 13(3), 110-144.
- Freire, P. (2010). *Ezilenlerin pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek): İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giroux, H. (2004). Critical pedagogy and a postmodern/modern divide: Towards a pedagogy of democratization. *Teacher Education Quarterly*, 31 (1), 31-47.
- Giroux, H. (2006). *America on the edge: Henry Giroux on politics, culture, and education*. Springer.
- Goomansingh, R.V. (2009). *Using critical pedagogy to educate for democracy in the graduate classroom (unpublished doctoral thesis)*. Department of Theory and Policy Studies in Education, Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto.
- Gordon, T. (2012). *Critical pedagogy as an instructional leadership initiative in a small urban high school setting (doctoral dissertation)*. Available from Proquest Dissertations and Theses.(3530675).
- İnal, K. (2010). Eleştirel pedagoji: Eğitim(d)e modern özgürleştirici bir yaklaşım. *Alternatif Eğitim E-Dergisi*, 1, 14-23.
- Keesing-Styles, L. (2003). The relationship between critical pedagogy and assessment in teacher education. *Radical Pedagogy*, 5(1), 1-20.
- Kellner, D. (1998). Multiple literacies and critical pedagogy in a multicultural society. *Educational Theory*, 48(1), 103-122.
- Kesik, F. (2014). Eğitim yönetiminde çoğul bir ses: Eleştirel kuram. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 93-133.
- Mahmoudi, A., Khoshnood, A. ve Babaei, A. (2014). Paulo Freire critical pedagogy and its implications in curriculum planning. *Journal Of Education And Practice*, 5(14), 86-92.

- McLaren, P. (2001). Che Guevara, Paulo Freire, and the politics of hope: Reclaiming critical pedagogy. *Cultural Studies and Critical Methodologies*, 1(1), 108-131.
- Morrell, E. (2002). Toward a critical pedagogy of popular culture: Literacy development among urban youth. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 46(1), 72-77.
- Nagda, B. R. A., Gurin, P. ve Lopez, G. E. (2003). Transformative pedagogy for democracy and social justice. *Race, Ethnicity and Education*, 6(2), 165-191.
- Norooziasiam, E. ve Soozandehfar, S. M. A. (2011). Teaching English through critical pedagogy: problems and attitudes. *Theory and Practice in Language Studies*, 1(9), 1240-1244.
- Nouri, A. ve Sajjadi, S. M. (2014). Emancipatory pedagogy in practice: Aims, principles and curriculum orientation. *The International Journal of Critical Pedagogy*, 5(2), 76-87.
- Ooiwa-Yoshizawa, A. (2012). Implications of EFL critical pedagogy: Theory, practice and possibility. *Learning*, 19, 245-253.
- Osterfelt, C. (2011). *Critical dialogues: An action research project and a critical pedagogy professional development group for public school teachers in peoples, AZ*. Prescott College.
- Öztürk, F. (2012). Lisansüstü eğitim öğrencilerinin e-bilgi kaynaklarına yönelik eleştirel bakış açılarının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 863-885.
- Palmer, J. ve Emmons, K. (2004). Critical pedagogy: An overview. Retrieved from <http://www.case.edu/artsci/engl/emmons/writing/pedagogy/critical.pdf>.
- Riasati, M. J. ve Mollaei, F. (2012). Critical pedagogy and language learning. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(21), 223-229.
- Salehi, A. ve Mohammadkhani, K. (2013). The school curriculum as viewed by the critical theorists. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 89, 59-63.
- Sarıgöz, O. ve Özkara, Y. (2015). Öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ve ilkeleri hakkındaki görüşlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 8(39), 710-716.
- Sarroub, L. K. ve Quadros, S. (2015). Critical pedagogy in the classroom discourse. *The Routledge Handbook of Educational Linguistics*, 252-260.
- Scorza, D. A., Mirra, N. ve Morrell, E. (2013). It should just be education: Critical pedagogy normalized as academic excellence. *The International Journal of Critical Pedagogy*, 4(2), 15-34.
- Wardekker, W. L. ve Miedema, S. (1997). Critical pedagogy: An evaluation and a direction for reformulation. *Curriculum Inquiry*, 27(1), 45-61.
- Yıldırım, A. (2013). *Eleştirel pedagoji: Paulo Freire ve Ivan Illich'in eğitim anlayışı üzerine (3.baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2011). Öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ile ilgili görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 195-213.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makaleye yazarlar eşit düzeyde katkı sunmuşlardır.

Çıkar Beyanı

“Eleştirel Pedagoji ve Eğitim Programlarına Yansımaları” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Atf: Tayanç, M. (2023). Türkiye'nin Mevcut Göçmen Yapısı ve Coğrafi Dağılımları, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 12-23
Citation: Tayanç, M.(2023). Current Migrant Structure and Geographical Distribution of Turkey, *Vankulu Journal of Social Studies*, 11, 12-23

Araştırma Makalesi / Research Article

***Mehmet TAYANÇ**

* Dr. Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Siirt/Türkiye.

Dr. Siirt University, Faculty of Science and Literature Education, Siirt /Turkey.

ORCID: 0000-0002-9365-2272 / m.tayancc@gmail.com

Türkiye'nin Mevcut Göçmen Yapısı ve Coğrafi Dağılımları

Current Migrant Structure and Geographical Distribution of Turkey

Öz

Bu çalışmanın temel amacı son yüzyılda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına alan/almaya devam eden küresel göçün Türkiye'ye yansımaları incelemektir. Çalışmada özellikle son 20 yılda çevre ülkelerde oluşan güvensiz ortam, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sebebiyle Türkiye'ye göç etmiş olan grupların demografik özellikleri ve Türkiye'deki coğrafi dağılımları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca göçmenlerin göç etme sebepleri, göç etme yolları, göç sonrası karşılaşmış oldukları tutum ve yeni yaşamlarına dair belirledikleri stratejilerine dair tartışmalara yer verilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırlamış olduğu istatistiklerden/raporlardan yola çıkılarak göçmenlerin yapıları hakkında analiz yapılmıştır. Bu veriler ışığında yıllara bağlı olarak Türkiye'ye göç eden ve Türkiye'den ayrılan göçmenlerin durumu belirlenmiş, etnik yapıları, yaş aralıkları, cinsiyet dağılımları, geldikleri bölgeler/ülkeler ile Türkiye'den hangi yöne doğru hareket ettikleri hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda çevre ülkelerle benzer inanç, tarihe ve kültürel yapıya sahip olması sebebiyle göç edilecek ülke olarak Türkiye'nin seçilmesi durumu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, göçmen, göçmen yapısı, Türkiye

Abstract

The main purpose of this study is to examine the reflection of the global migration, which has/continues to Turkey as well as all over the world, on Turkey in the last century. In the study, it was tried to determine the demographic characteristics and geographical distributions of the groups that migrated to Turkey due to the insecure environment, political and economic instability in the surrounding countries, especially in the last 20 years. Discussions about the reasons for migration, ways to migrate, the attitudes they encountered after migration and the strategies they determined for their new lives are included. Based on the statistics/reports prepared by the Directorate of Migration Management and the Turkish Statistical Institute (TUIK), an analysis was made about the structures of immigrants. In the light of these data, the situation of the immigrants who migrated to and left Turkey depending on the years was determined, and information was given about their ethnic structure, age range, gender distribution, the regions/countries they came from and in which direction they moved from Turkey. At the same time, the case of choosing Turkey as the country to immigrate to has been discussed, since it has similar belief, history and cultural structure with the surrounding countries.

Keywords: Migration, Immigrant, Immigrant Structure, Turkey

Giriş

Göç tarihi, insanlık tarihi ile başlar. Çünkü insanoğlu tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren sürekli yer değiştirme eğiliminde olmuştur. Daha çok avcı ve toplayıcı gruplar tarafından besin ihtiyacından dolayı başlayan yer değiştirme eylemi, daha dar alanda gerçekleşirken günümüzde daha geniş sınırlara yayılmıştır. İlk zamanlarda kıtlık, iklim şartları, doğal afetler gibi daha yerel sebeplerle meydana gelen insan hareketliliği günümüzde farklı boyutlar kazanarak sosyal, siyasal, ekonomik, dini, sanayileşme gibi daha kapsamlı sebeplerle yaşanmaya başlamıştır. Savaşlar, seferler ve coğrafi keşifler gibi tarihsel gelişmelerin de etkisiyle daha da belirginleşen göç olgusu, sömürgecilik hareketleri sonucunda dikkat çekmeye başlayan köle ticareti ile zirveye ulaşmıştır. Savaş, iç çatışma, eşitsizlik, yoksulluk gibi durumların halen tüm toplumlarda etkisini göstermesi, söz konusu bu küresel göçün uzun yıllar daha devam edeceğini göstermektedir.

Farklı birçok toplumsal bileşeni barındıran ve gerçekleştiği takdirde çok sayıda dinamiği etkileme özelliğine sahip olan göç kavramına bakıldığında; bir bireyin ya da topluluğun hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek amacıyla yer değiştirmesi olarak tanımlandığı görülmektedir. (Erder, 2000; Güvenç, 1996; İçduygu, 1996). Bireyden topluma, ulus devletten uluslararası örgütlere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Adıgüzel, 2016). Göç olgusunda asıl belirleyici olan şeyin mesafe ve zaman olduğunun altını çizen Özer (2004) göçü, “belli bir zaman dilimi içerisinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların kendi iradesiyle ya da iradeleri dışında yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı” (S11) olarak açıklamıştır. Her ne kadar yer değiştirme eylemini barındırıyor olsa da sahip olduğu dinamiklerden dolayı sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik sonuçları da kendi içinde taşımaktadır. Bu yönüyle son derece girift bir kavram olarak okunmaktadır (Yılmaz, 2014). Genel anlamda göç olgusuna bakıldığında ise çoğu göç olayının başlama nedeninin ortak olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Çünkü birçoğu bozulan düzeni yeniden kurma ya da daha iyi bir düzen oluşturma umudu ile gerçekleşmektedir. Bireylerin yaşadıkları ülkeyi terk etmelerinin nedeninin daha iyi koşullarda yaşamak olduğunu vurgulayan Sayın ve arkadaşları (2016) yaşanan göçlerin gönüllü ve bireysel kararlara dayanabileceği gibi, birtakım sebeplerden dolayı devletlerin vatandaşlarını buna zorlaması yoluyla da gerçekleşebileceğinin altını çizmiştir. Wallerstein’e (1995) göre ise meydana gelen uluslararası göç hareketlerinde kapitalizm ve kapitalizmin farklı görünüşleri belirleyici olabilmektedir. Son yüzyılda yaşanan iki büyük savaş, küreselleşmenin belirgin etkisi ve sermayenin düzensiz dağılımı, göç olaylarını arttırmış ve göçün tek bir yöne doğru yaşanmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı her gün binlerce insan daha iyi bir yaşam umuduyla gelişmiş Batı ülkelerine doğru hareket etmektedir. Kıtadan kıtaya, ülkeden ülkeye, kırdan kente şeklinde devam eden bu olgu, güvenlik, kaynakların eşitsiz dağılımı, doğal afetler ve savaşlar gibi sebepler, bu insan hareketliliğinin kalıcı olduğunu göstermektedir. Gönüllülük çerçevesinde gerçekleştiği gibi zorunlu şartlar altında da yaşanması muhtemel olan bu kitlesel göçler, gidilen yerin sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik yönden etkilenmektedir. Tüm bu gelişmelerden dolayı çoğu göç araştırmacısı geride bıraktığımız yüzyılı, *göç yüzyılı* olarak nitelendirmektedir. Çünkü özellikle son yüzyıl içerisinde dünya üzerinde göç olayından etkilenmemiş bir topluluk bulmak neredeyse imkânsızdır.

Göç etme eyleminin farklı boyutlara sahip olması ve farklı sebeplerle gerçekleşiyor olması göçmen profilinin de çeşitlilik göstermesine sebep olmaktadır. Göçte dâhil olan kişilerin miktarı da göçe yüklenen anlamının değişmesinde veya farklılaşmasında belirleyici olabilmektedir. Buna göre; kitlesel göç eylemi, belirli bir zamanda çok sayıda kişinin, tabiiyetinde olduğu ülke dışına düzensiz gruplar halinde hareket etmesi anlamı taşırken; çok sayıda yabancıların bir ülkeye sürekli olarak giriş yapması durumunda da bu yer değiştirme eylemi, *toplu akın* kavramı ile açıklanmaktadır (Akıncı vd. 2015).

Asya ve Avrupa gibi gelişmişlik noktasında birbirine zıt konumda bulunan iki kıta arasında yer alan Türkiye, Ortadoğu, Afrika ve yakın Asya’dan gelişmiş Avrupa ülkelerine göç etmek isteyen gruplar için birer durak işlevi görmektedir. Bu yüzden Türkiye, çok sayıda göçmenin transit geçtiği veya yerleştiği bir ülke olma özelliği kazanmıştır. Hazırlanan bu çalışma Türkiye’de yaşayan ya da Türkiye’yi transit geçen göçmenlerin profilini ortaya çıkarmayı amaç edinmiştir. Coğrafi dağılımın hangi boyutta olduğu, gerek yerel gerekse ulusal bazda ne tür politikaların oluşturulabileceğine kaynak sağlamaktadır. Göçmenlerin Türkiye’yi tercih etme ve burada kalmalarını sağlayan etkenleri görmemiz açısından özgün bir veri sunmaktadır. 2022 yılı ve öncesindeki veriler ışığında hazırlanan bu çalışmada göç yolları üzerinde yer alan Türkiye’nin barındırmış olduğu göçmenlerin son durumunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda;

- Türkiye’nin sahip olduğu coğrafi konum göç hareketlerinden etkilenmesine neden olmakta mıdır?
- Türkiye’de uygulanan göçmen politikaları, göç eden grupların Türkiye’yi seçmesinde etkisi nedir?
- Kültürel ve inanç noktasındaki yakınlık göç eden grupların Türkiye’yi seçmesinde etkileyici midir?
- Türkiye’nin tarım, hayvancılık ve sanayi ülkesi olması göç eden grupların Türkiye’ye yerleşmesinde belirleyici midir? Gibi araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Türkiye’de Yaşayan Göçmenlerin Demografik Özellikleri

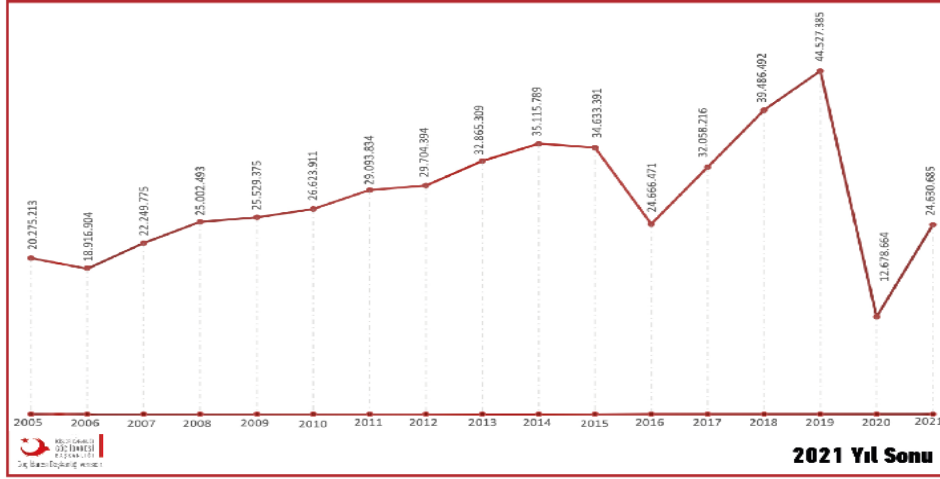
Her gün milyonlarca insan daha iyi bir yaşam umuduyla gönüllü veya zorunlu bir şekilde yaşadığı yeri geçici ya da kalıcı olmak koşuluyla değiştirmektedir. Küresel gelişmeler, teknolojik ve ulaşım alanlarındaki ilerleme, imgesel olarak sınırların ortadan kalkması ve sermayenin dünya üzerinde hızla dolaşması da insan hareketliliğini her geçen gün arttırmaktadır. Bu eyleminde bulunan kişiler ise göçmen, mülteci ya da sığınmacı gibi isimlerle nitelendirilmektedir. Yabancı literatürde mülteci ile göçmen kavramlarının net bir şekilde birbirinden ayrı kullanıldığı, mülteci kavramının göçmen sözcüğüne kıyasla daha özel bir alanı ve eylemi ifade ettiği görülmüştür. Göçmen kavramının da kullanım alanına bağlı olarak kendi içinde sınıflandırıldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda “başta turizm, sağlık ve eğitim amacıyla gelen yabancılar, yabancı girişimciler ve işçiler, ülkeye yasal yollarla gelip yerleşme amacı taşıyanlar ile yasal olmayan yollarla giriş yapıp kaçak statüsünde yer alan yabancılar ve yaşayacak bir yer bulmak için gelen mülteciler göçmen sınıflandırılmasında yer almaktadır (Akıncı vd. 2015). Mülteci kavramı, “vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve dini, ırkı, dili, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle dışlanacağı ve zarar göreceğinden çekindiği için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişileri” (S62) ifade ederken göçmen ise “hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklenenlerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertleri” (Sakız, 2020: s.2) şeklinde tanımlanmıştır. Bu iki kavramın dışında yer alan sığınmacı kavramı ise, yaşadığı ülkenin yetkililer tarafından hakkında soruşturma yürütülen, bu yüzden ülkeyi terk etmek zorunda kalan kişileri kapsamaktadır. Mülteci ile sığınmacı arasındaki temel fark sığınmacının hakkında hukuki bir soruşturmanın olmasıdır. Bu durumda; her mülteci ve sığınmacı göçmen kategorisinde yer alırken her göçmen, mülteci ya da sığınmacı kategorisinde yer almamaktadır. Her ne kadar farklı özellikler taşıyor olsalar da özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu grupların hepsine rastlamak mümkündür.

Türkiye gibi turizm potansiyeli yüksek olan, tarımda ve sanayide iş olanakları noktasında dikkat çeken, gelişmiş bir sağlık sistemine sahip olan ve yabancılara uygulanan kapsayıcı hukuk politikaları ile ön planda olan ülkeler (Ergüven & Özturanlı, 2013), yılın tamamında milyonlarca göçmeni/mülteciyi ya da sığınmacıyı kendine doğru çekmektedir. Ayrıca bulunduğu coğrafi konum itibarıyla uzun yıllardan beri göç güzergâhı üzerinde yer alması da Türkiye’de yoğun bir insan hareketliliğinin yaşanmasına neden olmaktadır. Batı kısmında refah seviyesi ve gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerin yer alması, güney ve doğu kısmında ise insan haklarının ihlallerinin sık yaşandığı, ekonomik eşitsizliğin yaygın olduğu, her daim çatışmalara, savaşlara sahne olan ülkelerin bulunması göç etme noktasında Türkiye’yi daha ön plana çıkarmaktadır.

Coğrafi konumu ile ön plana çıkan ülkeler, çoğu zaman göç yollarında birer *köprü* görevi görmektedir. Türkiye’nin dünya üzerindeki konumunu tanımlamak için uzun yıllardan beri köprü metaforunun kullanıldığına dikkat çeken Sağıroğlu (2015), Türkiye’nin coğrafi anlamda önemli bir noktada yer aldığını ve bu yönüyle birer *bağlantı noktası* olduğunun üzerinde durmuştur. Özellikle Avrupa kıtasına yapılan göçlerin engellendiği dönemlerde ise Türkiye göçmen grupları için “hedef ülke” konumunda yer almaktadır. Bundan dolayı Türkiye’de 5 milyonun üzerinde göçmen yaşarken, 40 milyon göçmen transit geçmiştir (Göç İdaresi, 2022). Türkiye’deki mevcut göç hareketlerine bakıldığında çok sayıda ülkeden gelen, dil, din, etnik yapı bakımından farklılık gösteren milyonlarca göçmenin ülkeye giriş yaptığı görülmektedir. Söz konusu rakamlara bakıldığında Türkiye’nin sadece göç alan bir ülke olmadığı aynı zamanda başka ülkeye gitmek isteyen göçmenlerin kullandığı transit bir ülke ya da geçiş ülkesi olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Tüm bu özelliklerden dolayı Türkiye, uzun yıllardan beri çok sayıda göç olayına sahne olmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri inşa edilmek istenen homojen bir yapı ile başlayan uluslararası göç hareketleri, şekil değiştirerek günümüzde de yoğun bir şekilde yaşanmaya devam etmektedir. 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 sonrası Suriye kökenli yaşanan göç hareketleri, yakın tarihimizde dikkat çeken yoğun göç hareketleri olarak önem taşımaktadır. Bunun yanında son birkaç yıldır İran üzerinden legal/illegal yollarla ülkeye gelmeye başlayan Afgan kökenli göçmenler de yoğunlukları bakımından dikkat çeken gruplar arasında yer almaktadır. Grafik-1’de yıllara (2005-2022) göre Türkiye giriş yapan göçmenlerin sayıları gösterilmiştir.

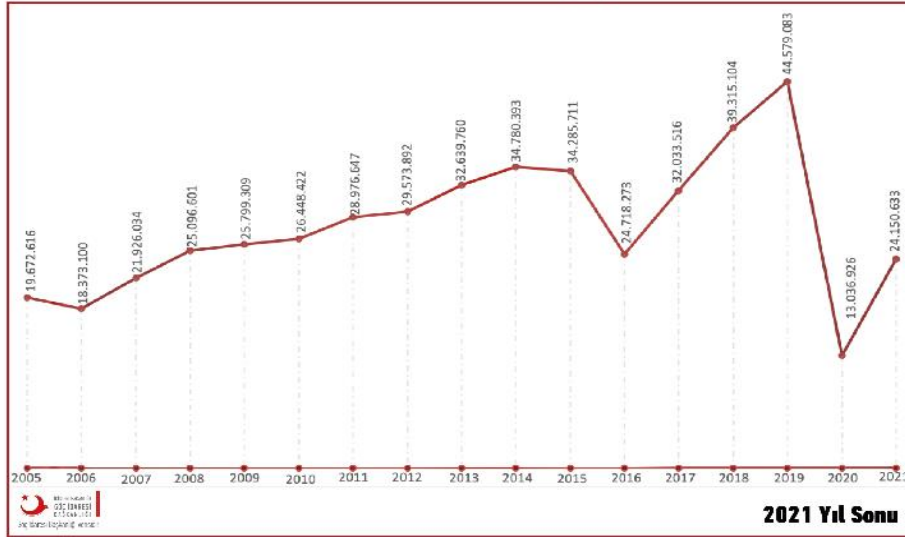
Grafik-1: Yıllara Göre Türkiye'ye Giriş Yapan Yabancı Sayıları (2005-2022)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı-2022.

Grafik-1'de görüleceği üzere 2005 ve sonrasında Türkiye'ye giriş yapan yabancı sayısında düzenli bir artış olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise kısa süreli bir düşme eğilimi göstermiştir. Bu düşme eğiliminde 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Ülkede bu tarihte oluşmaya başlayan güvensiz ortam, tatil ve ticaret amaçlı gelen çok sayıda yabancıya rotasını değiştirmesine sebep olmuştur. 2019 yılına kadar tekrar yükselmeye başlayan rakamlar, 2020 yılında pandemi ile birlikte yeniden düşüşe geçmiştir. Özellikle sınır kapılarının sağlık gerekçesiyle kapatılması rakamların düşmesinde belirleyici olmuştur. 2020 sonrasında ise ülkeye giriş yapan yabancı sayısı tekrardan artma eğilimi göstermiştir. Grafik-2'de ise 2005 ile 2022 yılları arasında Türkiye'den göç eden göçmenlerin sayıları hesaplanmıştır.

Grafik-2: Yıllara Göre Türkiye'den Çıkış Yapan Yabancı Sayıları (2005-2022)

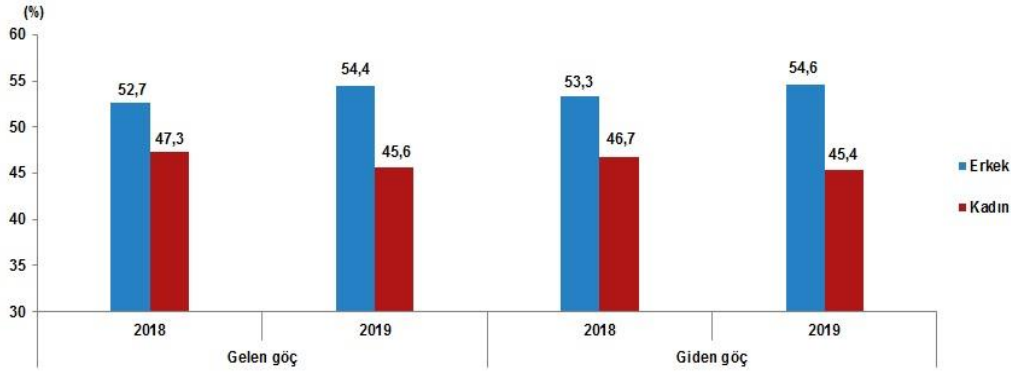

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı-2022.

Grafik-2'de görüleceği üzere 2005 ile 2015 yılları arasında Türkiye'den giden yabancı sayısı, gelen yabancı sayısına benzerlik göstermektedir. Yukarıda da üzerinde durulan sosyal ve siyasi gelişmeler, Türkiye'den giden yabancı sayısını etkilemiştir. Grafik-2'den de anlaşılacağı üzere 2019 yılında 44 milyon üzerinde yabancı Türkiye'den ayrılırken 2020'de bu sayı 13 milyona gerilemiştir.

Her iki grafik birlikte değerlendirildiğinde ülkeye giriş ve ülkeden çıkış yapan yabancı sayısının birbirine paralel olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin göç güzergâhı üzerinde olduğunu ve transit bir ülke konumunda olduğunu görmemiz açısından önem taşımaktadır.

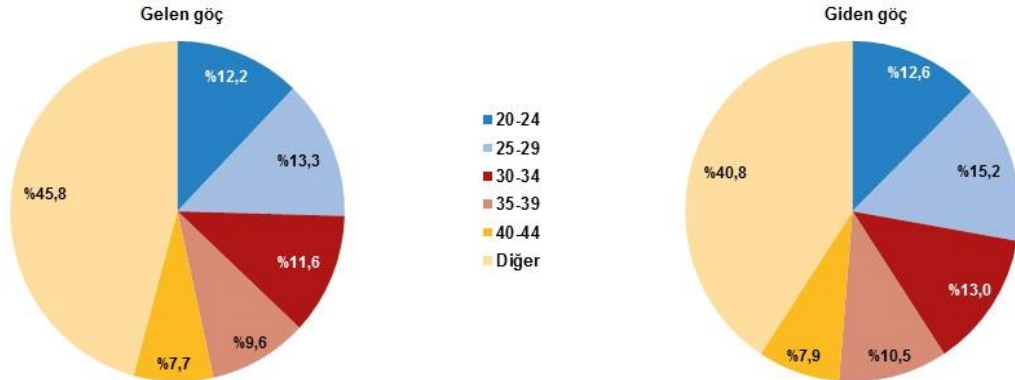
Grafik-3: Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (2018- 2019)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (02.12.2022).

Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen bu verilere bakıldığında Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden kadın ve erkek sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Grafik-3'te 2018 ve 2019 yıllarına ait verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere verilerde ciddi bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Hesaplanan bu verilerden yola çıkarak Türkiye'nin hem kadın hem de erkek göçmenler tarafının tercih edildiğini söylemek mümkündür. Söz konusu bu veriler gelen grupların aileleri ile birlikte Türkiye'ye geldiğini yönünde bir düşüncenin oluşmasını sağlamakta ve göç etme noktasında güvenli bir ülke olduğunu izlenimi vermektedir.

Grafik-4: Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göçün En Fazla Olduğu İlk 5 Yaş Grubu (2019)

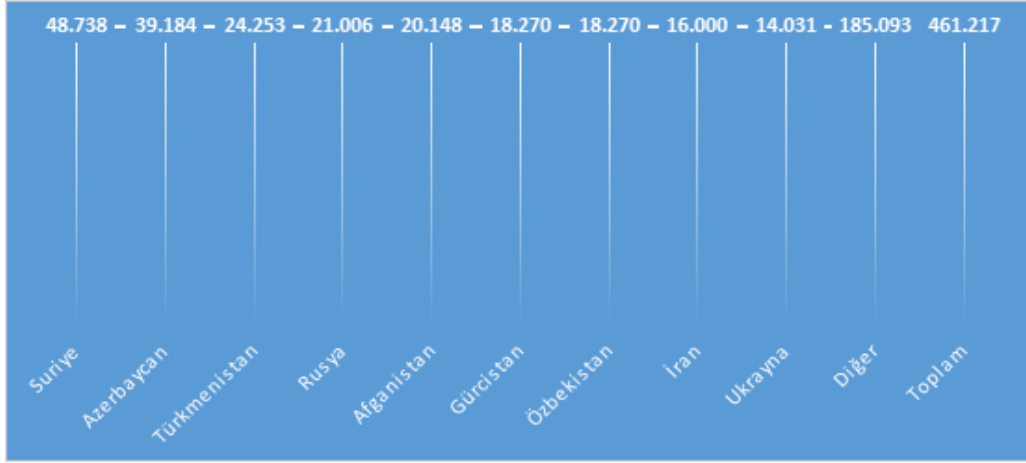

Grafikteki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (02.12.2022).

Grafik-4'te ise 2019 yılında Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçmenlerin yaş aralıkları verilmiştir. Verilere bakıldığında; çoğu yaş grubundan bireyin yaşamak veya kısa süreli yerleşmek için Türkiye'yi tercih ettiğini görülmektedir. Grafikten yola çıkarak 45 yaş üstü bireyin Türkiye'ye göç etme veya Türkiye'den göç etme noktasında önemli bir yer tuttuğu aktarılmıştır. Yaş aralıklarına bakıldığında daha çok genç nüfusunun göç hareketine katıldığı aşikârdır. Ayrıca bu veriler, gelen veya giden göçmenlerin işgücüne dâhil olabilecek bir yaş aralığında olduğuna dair ipucu vermektedir. Grafik-5'te ise 2016 yılında Türkiye'de ikamet izni bulunan yabancıların etnik yapıları hakkında bilgi verilmiştir.

Grafik-5: Sadece 2016 Yılında Türkiye’de İkamet İzni ile Bulunan Yabancılar (İlk 10 Ülke)

Kaynak: 2016 Türkiye Raporu- Göç İdaresi (01.12.2022)

Grafik-5’e göre 2016 yılında toplamda ise 461 bin 217 yabancı yabancı Türkiye’de yaşamaktadır. Hazırlanan bu veriler incelendiğinde Türkiye’de yaşanan kayıtlı yabancılar arasında Suriyelilerin sayısı dikkat çekmektedir. 2016 verilerine göre toplam 48 bin 738 Suriyelinin Türkiye’de yaşadığı görülmektedir. Suriye’de devam eden iç savaşın bu rakamlar üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. İkinci sırada ise Azerbaycan kökenli yabancıların olduğu görülmektedir. Buna göre 20 binin üzerinde Azerbaycanlı yabancı Türkiye’de ikamet etmektedir. Coğrafi ve kültürel yakınlığın Azerbaycan kökenli yabancıların Türkiye’de yaşamaları noktasında etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İlk sırada yer alan Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı şu şekildedir:

Tablo-1: Biyometrik Veriler Bazında Kayıt Altına Alınan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.456.395	1.279.637	2.736.032
0-4	192.635	179.631	372.266
5-9	197.945	187.018	384.963
10-14	150.494	137.630	288.124
15-18	131.359	110.657	242.016
19-24	218.833	173.667	392.500
25-29	147.068	114.634	261.702
30-34	120.079	96.017	216.096
35-39	86.069	73.454	159.523
40-44	59.292	55.961	115.253
45-49	47.908	44.046	91.954
50-54	37.313	36.042	73.355
55-59	25.202	25.285	50.487
60-64	17.491	17.976	35.467
65-69	11.298	11.675	22.973
70-74	6.146	7.093	13.239
75-79	3.763	4.496	8.259
80-84	1.987	2.531	4.518
85-89	1.075	1.239	2.314
90+	438	585	1.023

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (2022).

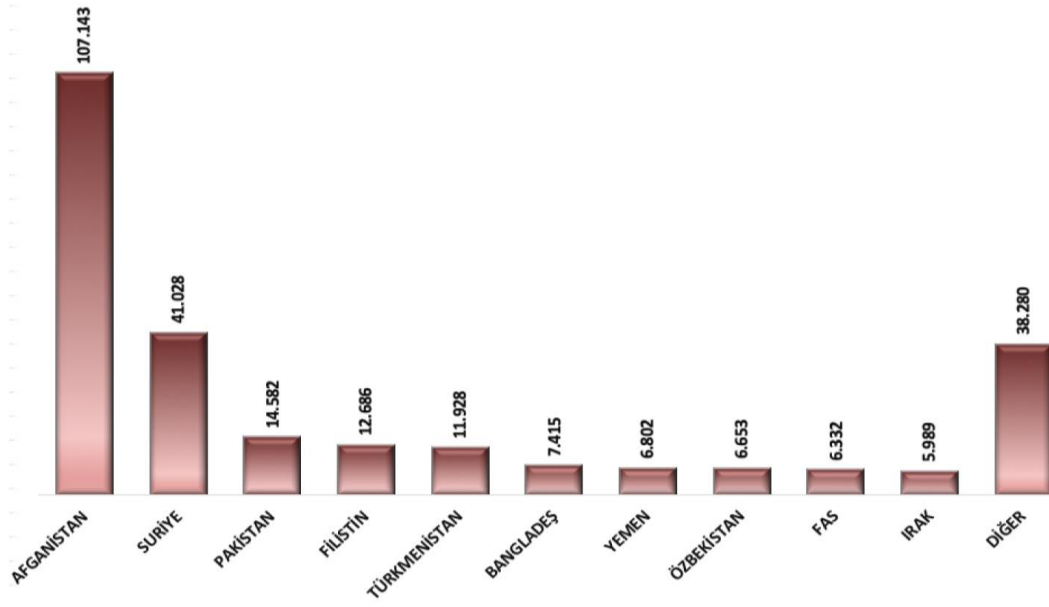
Tablo-1’e bakıldığında 2022 itibariyle 3 milyona yakın Suriyelinin Türkiye’de yaşadığı görülmektedir. Bir buçuk milyona yakın Suriyeli erkek yaşarken bir milyonun üzerinde de Suriyeli kadın yaşamaktadır. Kadın ve erkek sayısını birbirine yakın olması, tüm ailenin göç hareketine katıldığına dair ipucu vermektedir. Yani bu verilerden yola çıkarak Türkiye’ye göç eden bireylerin büyük bir kısmının ailesiyle göç ettiğini söylemek mümkündür. Yarısından fazlasının genç olması ise Türkiye’deki işgücüne dâhil olma potansiyeliyle sahip olduğunu

göstermektedir. Buna göre Türkiye'nin her yaştan ve cinsiyetten birey için yaşanılır bir ülke olduğu fikri ağır basmaktadır.

1.1. Düzensiz Göçmenlerin Etnik Yapıları ve Demografik Özellikleri

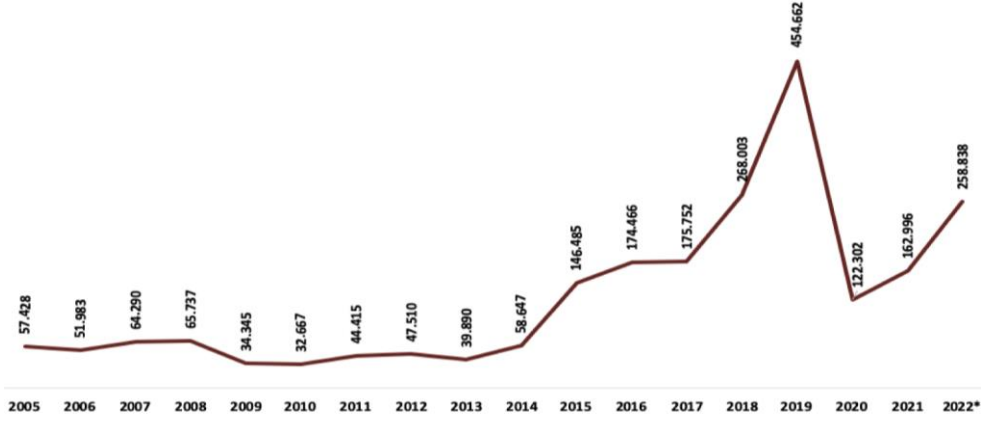
Tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de göçmenler kayıtlı ve düzensiz olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Kayıtlı göçmen, pasaport aracılığıyla hudut kapılarından ülkeye giriş yapan bireyi/grubu tanımlarken düzensiz göçmen ise ülkeye yasadışı giriş yapan, yasadışı bir şekilde yaşamaya devam eden ya da yasal yollarla giriş yapıp belirlenen süre içinde ülkeden çıkmayan kişileri temsil etmektedir. Bu durumdan yola çıkarak meydana gelen düzensiz göçün "kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri içerdiğini, transit ülkeler içinse; kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girip bu ülkeyi bir geçiş ülkesi olarak kullanıp ülke sınırını terk eden kişileri" (Göç İdaresi, 2022) kapsadığını söylemek mümkündür. Çoğu ülke düzensiz göçmenlerin gelmesini önlemek ya da ülkede bulunan düzensiz göçmenlerin kontrol altına alınması noktasından politikalar üretmektedir. Türkiye'de 30 adet Geri Gönderme Merkezi bu amaç doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Grafik-4'te 2022 itibarıyla yakalanan düzensiz göçmen sayıları verilmiştir.

Grafik-6: 2022 İtibarıyla Yakalanan Göçmen Sayısı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı-2022 (02.12.2022).

Grafik-6'da da görüleceği üzere Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı etnik köken noktasında çeşitlilik göstermektedir. Son dönemde gündemdeki yerini koruyan Afgan göçmenlerin sayıları 107.143 olarak hesaplanmıştır. Buna göre istikrarsız bir siyasi iklime sahip olan Afganistan'dan Türkiye'ye yoğun göçlerin yaşandığı görülmektedir. Taliban rejiminden kaçan çok sayıda Afgan göçmenin yaşamak veya Avrupa ülkelerine transit geçmek için Türkiye'de göç ettiği görülmektedir. Grafikte sayı olarak ikinci sırada yer alan Suriyeli göçmenlerin sayısı da dikkat çekmektedir. Özellikle son dönemde Suriye'de ortaya çıkan iç savaşın ortamını bu noktada belirleyici olduğu net bir şekilde görülmektedir. Yıllara göre Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı şu şekildedir:

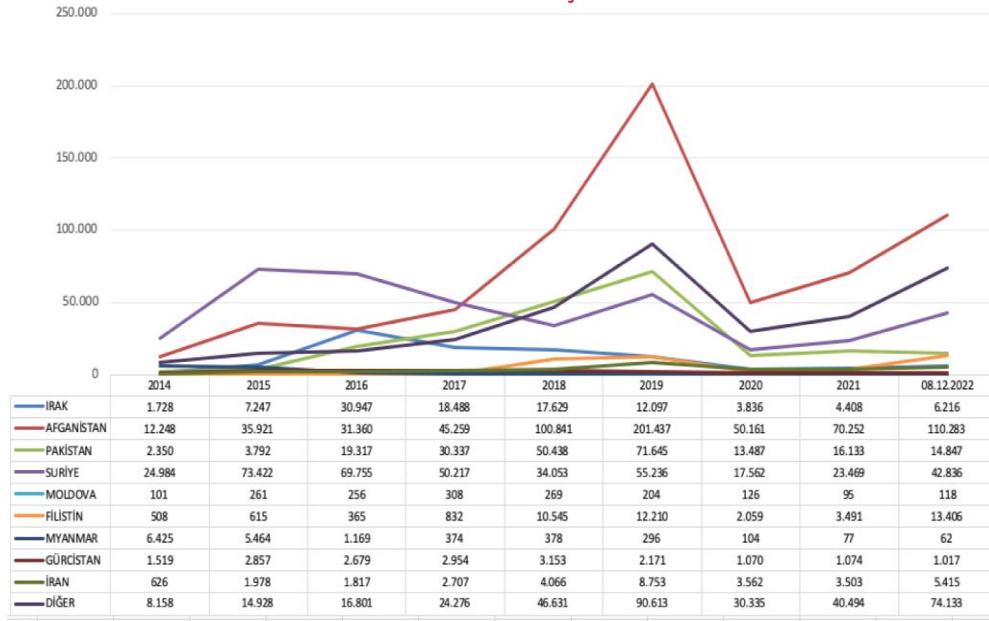

Grafik-7: Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (2005-2022)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (02.12.2022).

Grafik-7’ye bakıldığında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısının artma eğiliminde olduğunu görülmektedir. 2005’ten bu yana en yüksek rakama 2019 yılına ulaşılmış olup, bu yılda toplam 454 bin 662 düzensiz göçmen yakalanmıştır. 2020 yılında küresel salgının etkileri düzensiz göçmenlerin sayısını da etkilediği düşünülmektedir. Salgının yayılmasının önüne geçilmesi amacıyla sınır bölgelerinde alınan önlemlerin bu noktada etkili olduğu düşünülmektedir. Grafik-8’ye bakıldığında 2019 yılında yakalanan düzensiz Afgan sayısı dikkat çekicidir.

Grafik-8: Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Etnik Dağılımı (2014-2022)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (02.12.2022).

Grafik-8 incelendiğinde Türkiye’de yaşayan kayıtlı göçmenlerde olduğu gibi yakalanan düzensiz göçmenlerin etnik yapıları çeşitlilik göstermektedir. Yakalanan düzensiz göçmenlerin profiline bakıldığında daha çok gelişmemiş ülke vatandaşı oldukları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Suriye, Irak ve Afganistan gibi iç çatışmaların yaşandığı ülkelere geldikleri görülmektedir. Ayrıca grafikten de anlaşılacağı üzere yakalanan düzensiz göçmenlerin çoğunlukla ülkenin doğu ve güneydoğu sınırından geçiş yaptıkları anlaşılmaktadır. Engebeli arazi yapısı ve ser iklim koşullarının olduğu bu bölgelerde kontrolün net anlamda sağlanamaması, göçmenlerin bu bölgeden geçiş yapmasına neden olmaktadır.

2. Türkiye'ye Yaşayan Göçmenlerin Coğrafi Dağılımı

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yabancı uyruklu bireylerin sayısı dikkat çekmektedir. 81 ilde tarım ve hayvancılığın yapıyor olması, gelişmekte olan bir sanayi sektörüne sahip olması ve yaygın bir turizm yapısına sahip olması, göçmenlerin tüm ülkeye dağılmasına neden olmuştur. Tablo-2'ye bakıldığında Türkiye'nin her yerinde kayıtlı yabancı uyruklu bireylere ulaşmak mümkündür. Elde edilen verilere bakıldığında en fazla yabancı Türkiye'nin dünyaya bakan yüzü olarak nitelendirilen İstanbul'da olduğu görülmektedir. Hizmet, sanayi ve turizm kenti olması çok sayıda yabancı burada toplanmasını sağlamıştır. Ayrıca Avrupa ülkelerine yakın bir noktada bulunması, çok sayıda göçmenin bir gün gitme umuduyla İstanbul'da yaşadığı düşünülmektedir. Öte yandan sanayi, tarım ve turizm kentleri olan İzmir, Antalya, Mersin, Bursa ve Gaziantep gibi illerde de çok sayıda yabancı uyruklu bireyin yaşadığı hesaplanmıştır. 2022 itibariyle Türkiye'de yaşayan kayıtlı göçmenlerin sayısı şu şekildedir:

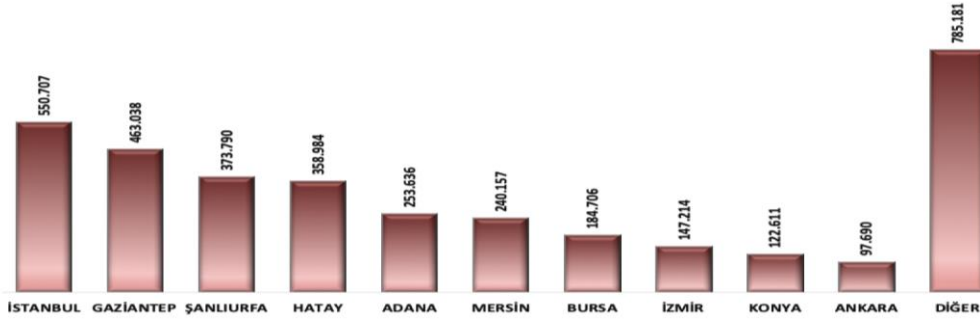
Tablo-2: Yıllara Göre Türkiye'de İkamet İzni İle Bulunan Yabancılar

İL SIRA	İLLER	TOPLAM*	İL SIRA	İLLER	TOPLAM*
GENEL TOPLAM		1.342.995	GENEL TOPLAM		1.342.995
1	Adana	6.893	42	Kahramanmaraş	2.201
2	Adıyaman	444	43	Karabük	7.815
3	Afyonkarahisar	2.702	44	Karaman	594
4	Ağrı	364	45	Kars	747
5	Aksaray	2.366	46	Kastamonu	1.649
6	Amasya	608	47	Kayseri	6.744
7	Ankara	83.245	48	Kırıkkale	555
8	Antalya	164.674	49	Kırklareli	2.595
9	Ardahan	161	50	Kırşehir	2.184
10	Artvin	462	51	Kilis	1.540
11	Aydın	10.454	52	Kocaeli	14.673
12	Balıkesir	5.131	53	Konya	11.671
13	Bartın	1.699	54	Kütahya	5.520
14	Batman	422	55	Malatya	1.344
15	Bayburt	113	56	Manisa	3.048
16	Bilecik	1.062	57	Mardin	901
17	Bingöl	171	58	Mersin	42.064
18	Bitlis	188	59	Muğla	27.061
19	Bolu	4.145	60	Muş	86
20	Burdur	1.311	61	Nevşehir	1.194
21	Bursa	53.020	62	Niğde	1.088
22	Çanakkale	3.991	63	Ordu	2.223
23	Çankırı	2.112	64	Osmaniye	680
24	Çorum	1.787	65	Rize	975
25	Denizli	4.440	66	Sakarya	14.267
26	Diyarbakır	1.248	67	Samsun	15.136
27	Düzce	2.293	68	Siiirt	354
28	Edirne	5.709	69	Sinop	386
29	Elazığ	684	70	Sivas	2.440
30	Erzincan	971	71	Şanlıurfa	4.808
31	Erzurum	1.886	72	Şırnak	451
32	Eskişehir	7.179	73	Tekirdağ	6.616
33	Gaziantep	11.800	74	Tokat	2.545
34	Giresun	1.678	75	Trabzon	6.750
35	Gümüşhane	460	76	Tunceli	48
36	Hakkari	736	77	Uşak	2.137
37	Hatay	2.782	78	Van	2.196
38	Iğdır	711	79	Yalova	21.318
39	Isparta	3.519	80	Yozgat	1.356
40	İstanbul	700.889	81	Zonguldak	1.943
41	İzmir	26.582			

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (02.12.2022).

Tablo-1'e bakıldığında Türkiye'nin neredeyse her ilinde yabancı uyruklu bireylerin olduğu görülmektedir. Bu durum göçmen sorununun Türkiye'nin en önemli ve öncelikli sorunları arasında yer aldığını ifade etmektedir. Çünkü bu durum tek bir ili ya da bölgeyi etkilememekte tüm Türkiye'yi etkilemektedir.

Grafik-8: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı (2022)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (2022).

Grafik-8'e bakıldığında ise koruma kapsamında olan Suriyelilerin çoğunlukla iş olanaklarının yüksek olduğu illerde toplandığını görülmektedir. Bunun yanında kültürel yakınlığın ve sınırda olmalarından dolayı çok sayıda Suriyelinin Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi illerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Tablo-3'te ise Suriyelilerin coğrafi dağılımı ve toplam nüfus içindeki oranları gösterilmektedir.

Tablo-3: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

İL SIRA	İLLER	KAYITLI SURIYELİ SAYISI	İL NÜFUSU	İLDE YAŞAYAN TOPLAM KİŞİ SAYISI	KAYITLI SURIYELİ SAYISININ İLDE YAŞAYAN TOPLAM KİŞİ SAYISINA ORANI	İL SIRA	İLLER	KAYITLI SURIYELİ SAYISI	İL NÜFUSU	İLDE YAŞAYAN TOPLAM KİŞİ SAYISI	KAYITLI SURIYELİ SAYISININ İLDE YAŞAYAN TOPLAM KİŞİ SAYISINA ORANI
1	ADANA	253.636	2.263.373	2.517.009	10,08%	42	KAHRAMANMARAŞ	96.705	1.171.298	1.268.003	7,63%
2	ADIYAMAN	22.237	632.148	654.385	3,40%	43	KARABÜK	1.494	249.287	250.781	0,60%
3	AFYONKARAHİSAR	11.100	744.179	755.279	1,47%	44	KARAMAN	834	258.838	259.672	0,32%
4	AĞRI	1.120	524.644	525.764	0,21%	45	KARS	168	281.077	281.245	0,06%
5	AKSARAY	3.859	429.069	432.928	0,89%	46	KASTAMONU	1.899	375.592	377.491	0,50%
6	AMASYA	1.227	335.331	336.558	0,36%	47	KAYSERİ	84.279	1.434.357	1.518.636	5,55%
7	ANKARA	97.690	5.747.325	5.845.015	1,67%	48	KIRIKALE	1.690	275.968	277.658	0,61%
8	ANTALYA	4.421	2.619.832	2.624.253	0,17%	49	KIRKLARELİ	760	366.363	367.123	0,21%
9	ARDAHAN	113	94.932	95.045	0,12%	50	KİRŞEHİR	1.895	242.944	244.839	0,77%
10	ARTVİN	66	169.543	169.609	0,04%	51	KİLİS	88.996	145.826	234.822	37,90%
11	AYDIN	8.169	1.134.031	1.142.200	0,72%	52	KOCALİ	55.996	2.033.441	2.089.437	2,68%
12	BALIKESİR	4.407	1.250.610	1.255.017	0,35%	53	KONYA	122.611	2.277.017	2.399.628	5,11%
13	BARTIN	451	201.711	202.162	0,22%	54	KÜTAHYA	1.613	578.640	580.253	0,28%
14	BATMAN	15.682	626.319	642.001	2,44%	55	MALATYA	31.394	808.692	840.086	3,74%
15	BAYBURT	130	85.042	85.172	0,15%	56	MANİSA	12.542	1.456.626	1.469.168	0,85%
16	BİLEÇİK	613	228.334	228.947	0,27%	57	MARDİN	88.898	862.757	951.655	9,34%
17	BİNGÖL	1.185	283.112	284.297	0,42%	58	MERSİN	240.157	1.891.145	2.131.302	11,27%
18	BİTLİS	1.070	352.277	353.347	0,30%	59	MUĞLA	10.202	1.021.141	1.031.343	0,99%
19	BOLU	4.043	320.014	324.057	1,25%	60	MUŞ	1.572	405.228	406.800	0,39%
20	BURDUR	8.653	273.716	282.369	3,06%	61	NEVŞEHİR	12.831	308.003	320.834	4,00%
21	BURSA	184.706	3.147.818	3.332.524	5,54%	62	NİĞDE	6.508	363.725	370.233	1,76%
22	ÇANAKKALE	4.239	557.276	561.515	0,75%	63	ORDU	1.059	760.872	761.931	0,14%
23	ÇANIRI	709	196.515	197.224	0,36%	64	OSMANIYE	42.108	553.012	595.120	7,08%
24	ÇORUM	3.105	526.282	529.387	0,59%	65	RİZE	1.267	345.662	346.929	0,37%
25	DENİZLİ	13.228	1.051.056	1.064.284	1,24%	66	SAKARYA	14.890	1.060.876	1.075.766	1,38%
26	DIYARBAKIR	21.588	1.793.373	1.812.961	1,19%	67	SAMSUN	9.207	1.371.274	1.380.481	0,67%
27	DÜZCE	1.480	400.976	402.456	0,37%	68	ŞİRT	4.062	331.980	336.042	1,21%
28	EDİRNE	623	412.115	412.738	0,15%	69	SİNOP	220	218.408	218.628	0,10%
29	ELAZIĞ	12.218	588.088	600.306	2,04%	70	SİVAS	3.389	636.121	639.510	0,53%
30	ERZİNCAN	176	237.351	237.527	0,07%	71	ŞANLIURFA	373.790	2.143.020	2.516.810	14,85%
31	ERZURUM	989	756.893	757.882	0,13%	72	ŞİRİNAK	12.842	546.589	559.431	2,30%
32	ESKİŞEHİR	6.604	898.369	904.973	0,73%	73	TEKİRDAĞ	11.623	1.113.400	1.125.023	1,03%
33	GAZİANTEP	463.038	2.130.432	2.593.470	17,85%	74	TOKAT	1.175	602.567	603.742	0,19%
34	GİRESUN	372	450.154	450.526	0,08%	75	TRABZON	3.386	816.684	820.070	0,41%
35	GÜMÜŞHANE	167	150.119	150.286	0,11%	76	TUNCELİ	38	83.645	83.683	0,05%
36	HAKKARİ	4.627	278.218	282.845	1,64%	77	UŞAK	2.821	373.183	376.004	0,75%
37	HATAY	358.984	1.670.712	2.029.696	17,69%	78	VAN	1.671	1.141.015	1.142.686	0,15%
38	İĞDIR	71	203.159	203.230	0,03%	79	YALOVA	3.542	291.001	294.543	1,20%
39	İSPARTA	7.065	445.678	452.743	1,56%	80	YOZGAT	5.145	418.500	423.645	1,21%
40	İSTANBUL	550.707	15.840.900	16.391.607	3,36%	81	ZONGULDAK	653	589.684	590.337	0,11%
41	İZMİR	147.214	4.425.789	4.573.003	3,22%						

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (2022)

Tablo-3'e bakıldığında geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin diğer göçmen grupları gibi Türkiye'nin 81 ilinde de yaşadığı görülmektedir. Tüm illerde küçük çapta da olsa sanayi sektörünün yer alması, vasıf gerektirmeyen iş olanaklarının olması ve tarım ile hayvancılığın tüm illerde yapıyor olması, Suriyelilerin yayılmasında temel sebep olarak gösterilmektedir. Tüm illerde çoğu Suriyeli göçmenin yerleşik bir düzen kurmuş olmaları, kalıcı olacaklarını görmemiz açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden alınan kararlar ve uygulanan politikalar buna göre hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Sonuç

Türkiye her zaman yoğun göç alan ülkelerinde başında yer almıştır. Bulduğu coğrafi konum ve komşu ülkelerde oluşan güvensiz ortam, Türkiye'ye göçü tetikleyen unsurlar olarak sıralanmaktadır. Çoğu zaman komşu ülkelerinin yanında uzak bir bölgede yer alan ülkelere de çok sayıda göçmene ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı Türkiye'deki göçmenlerin demografik yapıları çeşitlilik göstermektedir. Elde edilen verilere bakıldığında da Türkiye'ye göç eden grupların ya da Türkiye'den göç eden grupların farklı etnik ve demografik yapıya sahip olduğu net bir şekilde görülmektedir. Elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere Suriye, Afganistan, İran ve Pakistan kökenli göçmenlerin ülkedeki varlığı dikkat çekmektedir. Cinsiyet yapıları ve yaş aralıklarının çeşitlilik göstermesi her yaşta ve her cinsiyetten göçmen için Türkiye'nin güvenilir bir ülke olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Öte yandan göçmenler arasında genç nüfusun fazla olması ve bu genç nüfusunun kalıcı olarak yerleşmesi, göçmenler için iş olanaklarının olduğunu göstermektedir. Özellikle göçmenler için uygulanan politikaların koruyucu olması, benzer dini ve kültürel yapıya sahip olunması, göç edecek gruplar için Türkiye'nin iyi ve güvenilir bir durak olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye gündeminde önemli bir noktada olan göç ve göçmen olgusunun olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlarını da mevcuttur. Demografik, sosyal, kültürel ve siyasi sonuçlarının yanında işsiz nüfusun artması veya emeğin değersizleşmesi gibi ekonomik sonuçlar da meydana gelmektedir. Düzensiz göçlerin işsiz nüfus oranının genişlemesine sebebiyet verdiğini belirten Sayın ve arkadaşları (2016), göçmenlerin istihdam olanaklarında ülke vatandaşlarının aleyhine sonuçlara yol açtığını, sosyal yardımlar noktasında ciddi bir bütçesel zorluğun ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Kendi iç kaynakları ile bu durumun üstesinden gelmeye çalışan Türkiye gibi ülkelerde göçmen sorununun ekonomik boyutu daha çok ön plana çıkabilmektedir. Bu da iç çatışmalara davetine çıkarabilmektedir.

Her şeyden öte göçün insani bir boyutunun da olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu noktada özellikle göçmenlere dair oluşmaya başlayan önyargılar ya da nefret söylemi hafifletilmeli ve bir arada yaşama kültürünün oluşması için politikalar hazırlanmalıdır. 81 ilde göçmenlerin yaşıyor olması, iç içe geçen bir sosyal yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden hazırlanacak politikaların kapsayıcı ve kalıcı olmasına dikkat edilmelidir. Olası olumsuzlukların ortaya çıkmasını önleme noktasında göçmenlerinde sürece dâhil edilmelerini faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*, 1. Baskı. Nobel Yayınları.
- Akıncı, B. & Nergiz, A. & Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 58-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gad/issue/43299/526432>.
- Ceylan, A. & Uslu, İ. (2019). Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen kitlesel göç hareketleri ve kabul mekanizmasındaki yaklaşımlara ilişkin bir inceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye göçleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 36, 199-221. <https://doi.org/10.26650/YTA2019-619967>
- Erder, S. (2000). Uluslararası göçte yeni eğilimler: Türkiye göç alan ülke mi?" *Mübeccel Kıray için Yazılar*, 1. Baskı. Bağlam Yayınları.
- Ergüven N. S. & Özturanlı B. (2013), Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye, AÜHFD, 62 (4), 1007-1061. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001733
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve kültür*, 1. Baskı. Remzi Yayınları.
- İçduygu, A. (1996). Transit migrants in Turkey. *Boğaziçi Journal*, 10 (2), 127-142.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme kentleşme ve kentsel değişim*, 2. Baskı. Ekin Yayınları.
- Sağiroğlu, A. Z. (2015). Türkiye'nin değişen göç karakteri. *Sosyoloji Divanı Dergisi*, 3(6), 9-30.
- Sakız, Halis. (2020). Kapsayıcılık paradigması çerçevesinde göçmen bireyler, *Türkiye'de göçmen kapsayıcılığı* (ed. Halis Sakız & Hıdır Apak), 2. Baskı. Pegem Akademi.
- Sayın, Y. vd. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31), 1-13.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.
- Wallerstein, I. (1995). Kapitalist dünya ekonomisinde hane yapıları ve emek göçü oluşumu. *Irk, Ulus, Sınıf*, (Der. Balibar, E. ve Wallerstein, I), 1. Baskı. Metis Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

"Türkiye'nin Mevcut Göçmen Yapısı ve Coğrafi Dağılımları" başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Atıf: Ergül, G. N. (2023). Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmaların Tematik Analizi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 24-35

Citation: Ergül, G. N. (2023). Thematic Analysis of Studies in the Field of Communication Sociology in Turkey, *Vankulu Journal of Social Studies*, 11, 24-35

Araştırma Makalesi / Research Article

Nurgül ERGÜL GÜVENDİ*

* Dr. Öğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Sivas/Türkiye.

Dr. Lect. Sivas Cumhuriyet University, Yıldızeli MYO, Department of Marketing and Advertising, Sivas /Turkey.

nurgulergul@gmail.com / ORCID: 0000-0002-9473-1474

Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmaların Tematik Analizi

Thematic Analysis of Studies in the Field of Communication Sociology in Turkey

Öz

Bu araştırmanın amacı sosyal bilimlere dair birçok ortak disiplinin kesişim noktası olan iletişim sosyolojisi ile ilgili Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların tematik çözümlemesinin yapılmasıdır. Bu amaçla iletişim sosyolojisi konulu 20 bilimsel araştırma tematik çözümleme yöntemi ile analiz edilmiştir. Veriler 09.03.2023-11.03.2023 tarihleri arasında YÖKTEZ veri tabanından ve ULAKBİM Dergi Veri tabanından alınmıştır. Verilerin analizinde çalışmalar doğrultusunda oluşturulan tema matrisi kullanılmıştır. İletişim sosyolojisi konulu iki yüksek lisans bir doktora tezi, bir ulusal, 16 uluslararası toplam 17 makale olmak üzere ulaşılan toplam 20 bilimsel çalışma analiz edilmiştir. Bu çalışmalar, kronolojik olarak yayın türlerine, konu alanlarına, analiz yöntemlerine, örneklem dağılımlarına, veri toplama araçlarına ve ulaşılan sonuçlara göre incelenmiştir. İletişim sosyolojisinin çeşitli araç ve kültürel etkiler bağlamında incelendiği tüm bu bilimsel araştırmalar içerisinde, sanat, edebiyat, antropoloji, etnisite, siyaset, ekonomi, psikoloji gibi alanlara yönelik çalışmaların olmaması ilgili literatür açısından oldukça önemli bir eksiklik. Araştırmamızın bizden sonraki çalışmalara ilgili eksikliklerin görülmesi ve farkındalık oluşturmaya bakımdan katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Anahtar kelimeler: İletişim Çalışmaları, İletişim Sosyolojisi, Tematik Analiz, Doküman Analizi.

Abstract

The aim of this research is to make thematic analysis of the scientific studies conducted in Turkey on the sociology of communication, which is the intersection point of many common disciplines of social sciences. For this purpose, 20 scientific researches on the sociology of communication were analyzed with thematic analysis method. The data were taken from YÖKTEZ database and ULAKBİM Journal Database between 09.03.2023-13.03.2023. In the analysis of the data, the theme matrix created in line with the studies was used. A total of 20 scientific studies, including two master's and one doctoral dissertations on the sociology of communication, a national and 16 international articles, totaling 17 articles, were analyzed. These studies were examined chronologically according to publication types, subject areas, analysis methods, sample distributions, data collection tools and results. Among all these scientific researches in which the sociology of communication is examined in the context of various tools and cultural effects, the absence of studies on fields such as art, literature, anthropology, ethnicity, politics, economy, psychology is a very important deficiency in terms of the relevant literature. We believe that our research will contribute to future studies in terms of detecting the deficiencies and raising awareness.

Keywords: Communication Studies, Sociology of Communication, Thematic Analysis, Document Analysis.

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan iletişim faaliyeti, sosyal yaşamın ve insanın bulunduğu her ortamda varlığını sürdürmektedir. Bu faaliyet her ne kadar insanlık tarihi kadar eski olsa da etkileri bakımından özellikle 20. Yüzyıl sonrası önem kazanmıştır. Bu durumun en önemli nedeni ise teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak artık iletişim faaliyetinin çok sayıda insanı çok kısa sürede etkileyecek bir potansiyele sahip olmasıdır. İletimin yayılma hızı ve etki oranını değiştiren olağanüstü kitle iletişim araçlarının varlığı iletişime multidisipliner bir boyut kazandırmıştır. Nitekim Bala (2013, s. 12)'ya göre iletişim bilimi disiplinler arası bir bilim dalıdır ve sosyoloji, sosyal psikoloji, antropoloji gibi farklı sosyal bilimlerden araştırmacıların, kendi disiplinlerinin perspektifinden bakarak yaptıkları çalışmalarla gelişmektedir. Ayrıca aile ilişkileri başta olmak üzere, eğitim kurumları, iş yerleri, ibadethaneler, eğlence yerleri ve diğer tüm mekanlarda yaşanan etkileşimler iletişim sosyolojisinin kapsamındadır (Schindler vd., 2019, s. 429). Bu nedenle iletişim sosyolojisi, sosyal iletişim faaliyetlerini isabetle açıklayabilecek bir daldır (Silbermann, 1980, s. 226). Daniel Lerner ve Wilbur Schramm'ın kuramlarının yanı sıra Zygmunt Bauman, Michael Hardt ve Antonio Negri gibi isimler de bu disiplini geliştirmiştir (Averbeck-Lietz ve Cordonner, 2022, s. 383). İletişimi toplumdan topluma ise iletişim sürecinden bağımsız düşünmek mümkün değildir dolayısıyla toplumu etkileyen ve ilgilendiren tüm olay, durum ve hareketler iletişim sosyolojisinin konusudur. Nitekim Delhees' a göre iletişimi sosyal iletişimden ayırmak mümkün değildir (Delhees, 1994, s. 12). O halde iletişim sosyolojisi aslında toplumu ilgilendiren tüm konuları bünyesinde barındıran, süreç, taraf, etki ve sonuçlar bakımından bütüncül bir bakış açısı sağlayan, insan eylemlerinin anlamlandırılması adına sosyoloji ve psikolojinin alt yapısını oluşturan bir disiplindir. Bu nedenle ulusal alan yazında yapılan bilimsel araştırmalar araştırmamızın temel motivasyonunu oluşturmuştur.

Araştırma amacımız iletişim sosyolojisi alanında yurt içi bilimsel çalışmaların analizi ve ilgili alanda mevcut durum tespiti yaparak ilgili literatüre katkı sunmaktır. Bu amaçla:

- Alanda lisans üstü çalışmalar nelerdir?
- Araştırmaların kronolojik konu dağılımları ne şekildedir?
- Araştırmada hangi konulara yoğunlaşmıştır?
- Yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemler (veri toplama, örneklem, analiz) nelerdir?
- Yapılan araştırmalardan elde edilen önemli sonuçlar nelerdir?

Soruları sorulmuştur. Birinci bölümde kavramsal çerçeve çizilmiş, ikinci bölümde ilgili metodoloji verilerle bulgular paylaşılmış üçüncü ve son bölümde ise ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. Yöntem

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla literatür taraması yöntemi, verilerin analizinde ise doküman analizi, tematik analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizi, bir araştırmacının konusuyla ilgili çeşitli belgelerin belirli kriterler ve matrisler doğrultusunda analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Doküman analizi, nitel araştırmalarda kullanılan, bilimsel araştırmacılar açısından en önemli bilgi kaynaklarından (Hoepfl, 1997). Dokümanların analiz edilmesiyle araştırılan olguya yönelik detaylı birçok bilgiye ulaşılır (Travers, 2001). Buradan hareketle farklı temel öğeler, konu ilgili temalara ayrı ayrı oluşturulan tema matrisi doğrultusunda (yapılan araştırmalar yayın türleri, yılları, araştırma konuları, araştırma yöntemi, örneklem grubu, veri toplama araçları, verilerin analiz yöntemi ve iletişim sosyolojisi ile ilgili bulgular belirlenmiştir. Her tema kendi kategorisi bağlamında sistematik biçimde incelenmiştir. Verilerin toplanmasında literatür ve belge analizi, verilerin yorumlanmasında ise içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

Araştırmacının evreni tüm ulusal veri tabanı olup, örneklem olarak ULAKBİM ve YÖKTEZ Veri tabanında bulunan makale ve lisansüstü çalışmalar belirlenmiştir. Araştırma kısıtı olarak belirlenen diğer ölçüt ise ulusal yayınların (iletişim sosyolojisi) başlıklı ve/veya konusu kapsamında incelenmesidir. Temel kısıtlar ekseninde oluşturulan tema matrisi, yayın türleri, yayın yılları, araştırma konuları, yöntemleri, araçları, örneklem türü ve ulaşılan bulgular olarak belirlenmiş ve analiz edilmiştir.

2. Bulgular

Araştırma amacına göre belirlenen sorular, ulaşılan bulguların değerlendirilmesiyle ilgili temalara göre kategorize edilerek incelenmiştir. Tablo 1' de araştırmaların kronolojik olarak yayıncı, yayın türü, yayıncı ve yayın isimleri gösterilmektedir.

Tablo 1.

İletişim Sosyolojisi Konulu Bilimsel Araştırmaların Genel Dağılımı

Kronoloji Araştırmacı	Ulusal Makale	Uluslararası Makale	Yüksek Lisans	Doktora	Yayımcı
2004- Dr. Hülya Uğur Tanrıöver	-	“Ce film nous a fait du bien” Une étude de cas sur la réception filmique”	-	-	Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi
2009- Serdar Öztürk	-	Elektronik Kültürün ‘Adam’ına Karşı Yazılı Kültürün ‘Ada’sı: ‘İssız Adam’ Filmine İletişim Sosyolojisi Açısından Bakmak	-	-	Marmara İletişim Dergisi
2010- Serdar Öztürk	-	Elektronik Kültürün ‘Adam’ına Karşı Yazılı Kültürün ‘Ada’sı: ‘İssız Adam’ Filmine İletişim Sosyolojisi Açısından Bakmak	-	-	Marmara İletişim Dergisi
2016-M. Kubilay Akman, Hatice Özer	-	İletişim Sarmalları: Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla İletişimi Yeniden Düşünmek	-	-	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
2018- Halis Zavlak	-	-	İletişim Sosyolojisi Açısından Medya ve Sosyal Medyada İslamofobi	-	Kafkas Üniversitesi
2020- Ölçüm Akyüz, Mehmet Meder	-	2019 Yılı “Gündüz Kuşağı” Tv Programları Üzerine Bir Değerlendirme	-	-	Niğantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
2020- Mahmut Akgül	-	Mümtaz Turhan'ın Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları	-	-	Selçuk İletişim
2020- İbrahim Hakan Dönmez	-	Edebiyat, İletişim ve Toplum İlişisini Kurmaya Katkı Sağlayan	-	-	İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi

		Öncü Yaklaşımlar			
2021-Özgür Kıran	Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Medya Araçları Kullanımlarının Karşılaştırmalı Analizi		-	-	Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
2021-Özgür Kıran	-	Dijital Ortamlarda Benlik Sunumu ve Kimlik İnşası	-	-	İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
2021-Özgür Kıran	-	Türkiye’de Sosyal Medya Konulu Doktora Tezlerinin İncelenmesi	-	-	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
2021-Mustafa Cankurt Kurt	-	-	-	İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmeceler: Dede Korkut Örneği	Marmara Üniversitesi
2022- Selin Kiraz Demir, Ayşegül Akaydın	-	Toplumsal Belleğin Oluşumunda Belgesel Filmin Etkisi Üzerine Bir Araştırma	-	-	Turkish Online Journal of Design Art and Communication
2022- Selin Kiraz Demir	-	Yalnızlığın Diyalektiğinin Sinema Üzerinden İncelenmesi: Yalnız Aziz-ler	-	-	SineFilozofi
2022-Yusuf Adıgüzel, Muzaffer Musab Yılmaz, Aynülhayat Uybadın,	-	Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tarihsel Bir İnceleme	-	-	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
2022-Taner İçten	-	-	Algı Yönetiminin Sosyal Medya Ekseninde İletişim Sosyolojisi Açısından İncelenmesi: Twitter ve Türkiye Örneği	-	İstanbul Üniversitesi

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 1’ e göre iletişim sosyolojisi konulu ilk yayın 2004 yılında Prof. Dr. Hülya Uğur Tanrıöver tarafından Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisinde yayınlanan “Ce film nous a fait du bien” Une étude de cas sur la réception filmique” isimli uluslararası makaledir. Bu araştırmayı sırasıyla 2009, 2010, 2018, 2020, 2021, 2022 yıllarında yapılan çalışmalar takip etmektedir. Tablo 1’e göre Türkiye’de İletişim Sosyolojisi alanında yayınlanan ilk lisansüstü çalışma 2018 yılında halis Zavlak tarafından Kafkas Üniversitesinde yayınlanan yüksek lisans tezidir. Bu alanda yayınlanan ikinci yüksek lisans tezi ise 2022 yılında Taner İçten tarafından İstanbul Üniversitesinde yayımlanmıştır. İletişim sosyolojisi konusunu doktora düzeyinde çalışan Mustafa Cankurt Kurt ise Marmara Üniversitesinde yayımlanmıştır. Yıllara göre en fazla yayınlar 2021, 2022 yılları arasında uluslararası makale olarak yayımlanmıştır. Tablo 1’e göre literatürde, iletişim sosyolojisi alanında 3 lisansüstü tez çalışması, 16 Uluslararası makale 1 Ulusal makale olmak üzere toplam 20 bilimsel araştırma bulunmaktadır.

Tablo 2.

Araştırmaların Yayın Türlerine göre Dağılımı

Kronoloji	Ulusal Makale	Uluslararası Makale	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
2004		1			1
2009		1			1
2010		1			1
2016		1			1
2018			1		1
2020		3			3
2021	1	3		1	5
2022		6	1		7
Genel Toplam	1	16	2	1	20

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 2’ye göre iletişim sosyolojisi konulu il araştırma 2004 yılında yayınlanan uluslararası makaledir. Araştırmaların yıllara göre mevcut durumu değerlendirildiğinde 2021 sonrası görece artışla birlikte özellikle 2022 yılında uluslararası makale sayısında tüm yıllara oranla ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Tablo 3’te iletişim sosyolojisi konulu bilimsel çalışmaların konularına göre dağılımları incelenmiştir.

Tablo 3.

Araştırmaların Konu Alanlarına Göre Dağılımları

Konular	Uluslararası Makale	Ulusal Makale	Yüksek Lisans	Doktora	Genel Toplam
Tarihsel Değerlendirme	1				1
Metodolojik Değerlendirme	1	1			2
Alanda Öncü isimler	1	1			2
Televizyon Programları	1	1			2
Film İncelemesi	2				2
Medya Araçları		1			1
Sosyopsikolojik Değerlendirme	1				1
Online Kimlik	1				1

Sunumu					
Sinema Film İnceleme	1				1
Bibliyometrik Analiz	1				1
Toplumsal Bellek Belgesel	1				1
Kamuoyu Gazetecilik	1				1
İletişim Araçları	1				1
Online Mahremiyet ve Bağımlılık	1				1
Sosyal Medya Araştırmaları	1		2		3
Sinema, Araştırma Yöntemleri	1				1
Örtmece Analizi				1	1
Genel Toplam					23

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 3'e göre iletişim sosyolojisi alanında yapılan bilimsel araştırmaların görece farklı film analizi ve sosyal medya araştırmaları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Sinema, film eleştirileri sosyal medya araştırmaları, medya araçları, metodolojik yaklaşımlar ve tarihsel analizlerin konu edildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Özellikle medya araştırmaları konusu dikkat çekerken film eleştirilerinde ise kavramsal kuramsal yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Ayrıca lisansüstü çalışmalar ve uluslararası yayınlarda ağırlıklı olarak sosyal medya araştırmalarının çalışıldığı görülmektedir. Tablo 4'te araştırmalar analiz yöntemlerine göre incelenmiştir.

Tablo 4.

Araştırmaların Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımları

Araştırma Yöntemi	Ulusal Makale	Uluslararası Makale	Yüksek Lisans	Doktora	Genel Toplam
Nitel Araştırma Yöntemi Eleştirel Analiz		5	1		6
Nitel Araştırma Yöntemi Literatür İncelemesi		4			4
Nicel Araştırma Yöntemi Anket Uygulaması	1	1			2
Nitel Araştırma Yöntemi Bibliyometrik Analiz		1			1
Nitel Araştırma Yöntemi Odak Grup Görüşmesi		1			1

Nitel Araştırma Yöntemi Göstergibilimsel Analiz				1	1
Nitel Araştırma Yöntemi İçerik Analizi		1	1		2
Genel Toplam	1	13	1		17

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 4’e göre, tüm araştırmalar için nitel araştırma yönteminin en çok tercih edilen yöntem olduğu açıkça görülmektedir. Bu yöntem içerisinde ise özellikle içerik analizi, literatür analizi ve eleştirel analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Nicel Analiz yöntemleri içerisinde ise daha çok anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmaların örneklemlerine göre analizi tablo 5’te incelenmiştir.

Tablo 5.

Araştırmaların Örneklem Dağılım Analizi

Örneklem Dağılımı	Ulusal Makale	Uluslararası Makale	Yüksek Lisans	Doktora	Genel Toplam
Kuramsal Değerlendirme Genel Örneklem		6		1	7
16-19 Temmuz 1974 tarihli 4 Gazete (Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Millî Gazete)		1			1
Dede Korkut Hikayeleri			1		1
Belgesel Filmler		1			1
Twitter			1		1
Ulusal Literatür Sosyal Medya Konulu Doktora Tezleri		1			1
Azizler Filmi		1			1
Üniversite Öğrencileri		1			1
Lise Öğrencileri		1			1
Lise ve Üniversite Öğrenciler	1				1
Gündüz Kuşağı TV Programları		1			1
Toplam	1	13	2	1	20

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 5'e göre iletişim sosyolojisi konulu bilimsel araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak kavramsal kuramsal araştırmaların görece fazla olması nedeniyle genel örnekleme dikkat çekmektedir. Nitel araştırmaların genel örnekleme yapısının aksine nicel araştırmalarda ise kitlenin eğitim durumuna, demografik özelliklerine, araştırma kapsam ve kısıtlarına göre belirlenen tarih aralıklarına ve film, kişi, TV programı, gazeteler gibi (amaçlı ölçüt örnekleme) örnekleme olarak tercih edilmiştir. Tablo 6'da veri toplama araçlarına göre dağılım tablosu sunulmuştur.

Tablo 6.

Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılım Analizi

Veri Toplama Araçları	Ulusal Makale	Uluslararası Makale	Yüksek Lisans	Doktora	Genel Toplam
Anket	1	2			3
Görüşme Formu		1			1
Sosyal Medya Anket form	1	2	1		4
Literatür		10	1	1	12
Genel Toplam					20

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 6'ya göre iletişim sosyolojisi konulu bilimsel araştırmalarda en fazla kullanılan veri toplama yöntemi literatür analizidir. Sosyal medya formları, anket, görüşme formları ise literatür analizini takip eden veri toplama araçlarıdır. Son olarak yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlar yapılan çalışma ve bulgular açısından tablo 7'de incelenmiştir.

Tablo 7.

Bulgulara Göre Analiz Dağılım Tablosu

Yapılan Çalışmalar	Araştırmalara İlişkin Önemli Bulgular
Dr. Hülya Uğur Tanrı Över, 2004	Film alımlama/okuma ve toplumsal cinsiyet araştırmaları açısından sinemanın sosyolojik açıdan dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında film alımlama araştırmalarının ilkidir.
Serdar Öztürk, 2009	Filmde sözlü, yazılı ve elektronik kültür arasındaki ilişkiler didaktik olmayan ilişkiler bağlamında işlenmiş ve bu ilişkiler içerisinde öne çıkan kültürel bağlamlar incelenmiştir. Özellikle yazılı kültürün öne çıktığı ve okuma faaliyetinin insanı nasıl geliştirdiğine dikkat çekilmiştir. Elektronik dünyanın önemine ayrıca dikkat çekilir. Filmde karakterlerin anlam dünyasını inşa eden unsurlar (kültürel) vurgulanmaktadır.
M. Kubilay Akman, Hatice Özer, 2016	Diyalogun temelinde (insan) vardır.
İbrahim Hakan Dönmez, 2020	Edebiyat kültürel değerlerin taşıyıcısıdır. İletişim çalışmalarına yönelik araştırmacılar için kurmaca ve medya metinleri arasındaki ilişkileri birlikte analiz edilmelidir. Derinlikli ve kapsamlı yorum yapabilmek için bu perspektif oldukça önemlidir.
Mahmut Akgül, 2020	Mümtaz Turhan'ın iletişim çalışmalarına katkıları, kültürel değişimin etkileşim hızı ile doğru orantılı olması, sosyal gruplar arası ilişkiler, modernleşme ve batılılaşma tartışmalarının dil ve iletişim boyutları, yönetici sınıfının iletişim biçimleri ve özellikle de deneysel yöntemlerden alımlama analizi ile gözlem tekniğine katkılarıdır.

Orçum Akyüz, Mehmet Meder, 2020	Gündüz Kuşağı programları izleyicilerin özdeşim kurma, sosyalleşme, kendini kabul, kaçınma, intikam alma vb. sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarına aracılık eder. İzleyiciler bu programları gerçeklik olarak kabul eder. Bu programlar izleyicinin aktif katılımına izin verilmesi nedeniyle, izleyicinin yaşam biçimi ve bakış açılarını etkilemektedir.
Özgür Kıran, 2021	Çocuk ve gençler medyanın zararlı kullanımına yönelik bilinçlendirilmelidir. Medya okuryazarlığı eğitimi oldukça önemlidir. Medya yasakları olası olumsuz etkilerin önüne geçmez bu nedenle bireylerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Sorumluluk sadece eğitim kurumlarında değil ebeveynlerce de yerine getirilmelidir.
Özgür Kıran, 2021	Sosyal medya kullanımı sırasıyla Instagram, WhatsApp, Twitter, şeklindedir. Cinsiyete göre narsisizm puanları, farklılık göstermiştir. Üniversite öğrencilerinin yoğun sosyal medya kullanımına rağmen benlik algılarında narsisistik kişilik özelliği taşımadıkları görülmüştür. Sosyo-demografik özellikler ve sosyal medya kullanımları ile narsisizm arasında genel olarak farklılık görülmemiştir.
Özgür Kıran, 2021	Sosyal medya konusundaki çalışmaların yıllar içerisinde genişleyen bir yelpazeye dönüştüğü görülmektedir.
İsmail Baydili, Beyzade Nadir Çetin, 2021	Kıbrıs Harekâtında Gazeteler aracılığı ile Türk ve dünya kamuoyuna hangi mesajların açık, hangi mesajların satır aralarında aktarıldığı eleştirel jeopolitik açıdan tespit edilmiş ve kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma rolünün oldukça güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Yusuf Adıgüzel, Muzaffer Musab Yılmaz, Aynülhayat Uybadın, 2022	Türkiye’de son yıllarda iletişim sosyolojisi üzerine kuramsal çalışmalarda artış gözlenmiştir. Özellikle 2000’li yılların ortalarından itibaren bu çalışmalar derinlik kazanmıştır. İletişim sosyolojisi üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sayısındaki artışla birlikte ilgili alanda eğitim veren Üniversite- bölüm sayılarında da artış gözlenmiştir.
Selin Kiraz Demir, 2022	Çalışma kapsamında örneklem olarak seçilen Azizler filmi aracılığıyla yalnızlık duygusu analiz edilmiş, güncel toplumsal sorunlar ve iletişimsizliğin insanlar arasında yarattığı duygusal haller yalnızlık teması çerçevesinde incelenmiştir. Yalnızlık fenomeni oldukça önemli bir duygudur ve sorumluluk gerektirir.
Selin Kiraz Demir Ayşegül Akaydın, 2022	Belgesel filmler aracılığıyla aktarılan bir gelenekler akılda kalıcılık bakımından oldukça yüksektir. Belgesel filmler izleyicinin aktif bir konumda bulunması açısından da oldukça etkilidir.
Eyüp Al, 2022	Covid döneminde zaman ve mekân toplumsal açıdan belirli değişimler yaşamış ve bunun sonucu olarak hem zaman hem de mekân sınırları belirsizleştirilmiş bir iletişim ağının ve pratiğinin oluşturulduğu sonucuna varılmıştır.
Çağdaş Ümit Yazgan, 2022	Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılık durumu ile çevrimiçi ortamda mahremiyet açısından kaygı düzeyleri arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Bu durum internet kullanımına yönelik diğer sorunları da beraberinde getirmiştir.
Tuba Köksal, 2022	Dijital platformlarda sosyal medyanın interaktif kullanım özelliği kullanıcıların gereksinimlerini etkin bir biçimde karşılar. Bu nedenle Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı dijital platformlar için işlevselliğini korumaktadır.

Kaynak (ULAKBİM VE YÖKTEZ Veri Tabanı)

Tablo 7’ye göre iletişim sosyolojisi alanında yapılan bilimsel araştırmalarda ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: Sosyal medyanın aktif kullanım özelliği ile kullanıcı gereksinimleri arasında pozitif ilişki görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ve çevrimiçi ortamlarda mahremiyete yönelik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki pozitifdir. Belgesel filmler kültürel değerlerin akılda kalıcılığı açısından oldukça önemlidir. Toplumsal sorunların temelinde bulunan iletişimsizlik yalnızlık sorununa yol açmaktadır ve bu sorun oldukça

önemlidir. İletişim sosyolojisi alanında yapılan bilimsel araştırmalar ve ilgili akademik çalışmalar son yıllarda artmıştır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma rolü oldukça fazladır. Sosyal medya konulu araştırmalar yıllar içerisinde artarak geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Sosyal medya kullanımı gençler arasında yoğundur ve Instagram, WhatsApp, Twitter sırasıyla en fazla tercih edilen ağlardır ve sosyal medya kullanımları ile narsisizm arasında farklılıklara genel olarak rastlanmamıştır. Filmlerde karakterlerin anlam dünyasını inşa eden temel unsurlar kültürel değerlerdir. Gündüz kuşağı programları izleyiciler tarafından gerçek algılanırlar ve izleyicilerin yaşam pratiklerini etkiler. Diyaloğun temelinde insan vardır. Sözlü yazılı ve elektronik kültür bir bütün olarak anlam dünyası için oldukça önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

İletişim sosyolojisi alanında yapılan bilimsel çalışmaların tematik analizi amacıyla yapılan bu çalışmada (ulusal, uluslararası makaleler ve lisansüstü tezler, konu, yöntem, teknik ve sonuç gibi çeşitli değişkenler bağlamında incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

İletişim sosyolojisi konulu ilk yayın 2004 yılında Prof. Dr. Hülya Uğur Tanrıöver tarafından Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisinde yayınlanan “Ce film nous a fait du bien” Une étude de cas sur la réception filmique” isimli uluslararası makaledir. Bu araştırmayı sırasıyla 2009, 2010, 2018, 2020, 2021, 2022 yıllarında yapılan çalışmalar takip etmektedir. Türkiye’de iletişim sosyolojisi alanında yayımlanan ilk lisansüstü çalışma 2018 yılında Halis Zavlak tarafından Kafkas Üniversitesinde yayınlanan yüksek lisans tezidir. Bu alanda yayımlanan ikinci yüksek lisans tezi ise 2022 yılında Taner İçten tarafından İstanbul Üniversitesinde yayımlanmıştır. İletişim sosyolojisi konusunu doktora düzeyinde çalışan Mustafa Cankurt Kurt ise araştırmasını Marmara Üniversitesinde tamamlanmıştır. Yıllara göre en fazla yayınlar 2021, 2022 yılları arasında uluslararası makale olarak yayınlanmıştır. Ulusal literatürde, iletişim sosyolojisi alanında 3 lisansüstü tez çalışması, 16 Uluslararası makale 1 Ulusal makale olmak üzere toplam 20 bilimsel araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar içerisinde Serdar Öztürk tarafından yayınlanan Elektronik Kültürün ‘Adam’ına Karşı Yazılı Kültürün ‘Ada’sı: ‘İssız Adam’ Filmine İletişim Sosyolojisi Açısından Bakmak isimli makale Marmara İletişim Dergisinde 2009 ve 2010 yıllarında (aynı makale iki kez) yayınlanmıştır.

Araştırmaların yıllara göre mevcut durumu değerlendirildiğinde 2021 sonrası görece artışla birlikte özellikle 2022 yılında uluslararası makale sayısında tüm yıllara oranla ciddi bir artış gözlemlenmiştir.

Konu dağılımlarına göre ise görece farkla film analizi ve sosyal medya araştırmaları üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Sinema, film eleştirileri, sosyal medya araştırmaları, medya araçları, metodolojik yaklaşımlar ve tarihsel bağlamli araştırmalar ise diğer konulardır. Özellikle medya araştırmaları konusu dikkat çekerken film eleştirilerinde ise kavramsal kuramsal yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Ayrıca lisansüstü çalışmalar ve uluslararası yayınlarda ağırlıklı olarak araştırılan konuların sosyal medya araştırmaları olduğu görülmüştür.

Kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde, tüm araştırmalar için nitel araştırma yönteminin en çok tercih edilen yöntem olduğu açıkça görülmektedir. Bu yöntem içerisinde ise özellikle içerik analizi, literatür analizi ve eleştirel analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Nicel Analiz yöntemleri içerisinde ise daha çok anket yöntemi tercih edilmiştir.

İletişim sosyolojisi konulu bilimsel araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak kavramsal kuramsal araştırmaların görece fazla olması nedeniyle genel örneklem yapısı dikkat çekmektedir. Nitel araştırmaların genel örneklem yapısının aksine nicel araştırmalarda ise kitlenin eğitim durumuna, demografik özelliklerine, araştırma kapsam ve kısıtlarına göre belirlenen tarih aralıklarına ve film, kişi, TV programı, gazeteler gibi (amaçlı ölçüt örnekleme) yöntemi tercih edilmiştir.

Bu çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarında ise açık ara literatür taraması yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Sosyal medya formları, anket, görüşme formları ise kullanılan diğer yöntemlerdir.

Araştırmaların geneline ilişkin önemli noktalar ise sosyal medya, kitle iletişim araçları, film, belgesel vb. araçların etki ve kullanım biçimlerine yönelik konuların ağırlıklı olarak neden sonuç ilişkilerine dayalı bir yöntemle çalışılmış olmasıdır. Araştırmalarda dikkat çeken başlıca bulgular ise: Sosyal medyanın aktif kullanım özelliği ile kullanıcı gereksinimleri arasında pozitif ilişki görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ve çevrimiçi ortamlarda mahremiyete yönelik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki pozitifdir. Belgesel filmler kültürel değerlerin akılda kalıcılığı açısından oldukça önemlidir. Toplumsal sorunların temelinde bulunan iletişimsizlik yalnızlık sorununa yol açmaktadır ve bu sorun oldukça önemlidir. İletişim sosyolojisi alanında yapılan bilimsel araştırmalar ve ilgili akademik çalışmalar son yıllarda artmıştır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma rolü oldukça fazladır. Sosyal medya konulu araştırmalar yıllar içerisinde artarak geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Sosyal medya kullanımı gençler arasında yoğundur ve Instagram, WhatsApp, Twitter

sırasıyla en fazla tercih edilen ağlardır ve sosyal medya kullanımları ile narsisizm arasında farklılıklara genel olarak rastlanmamıştır. Filmlerde karakterlerin anlam dünyasını inşa eden temel unsurlar kültürel değerlerdir. Gündüz kuşağı programları izleyiciler tarafından gerçek algılanırlar ve izleyicilerin yaşam pratiklerini etkiler. Diyaloğun temelinde insan vardır. Sözlü yazılı ve elektronik kültür bir bütün olarak anlam dünyası için önemli olması, araştırmaların başlıca önemli bulgularıdır.

İletişim sosyolojisinin çeşitli araç ve kültürel etkiler bağlamında incelendiği tüm bu bilimsel araştırmalar içerisinde, sanat, edebiyat, antropoloji, etnisite, siyaset, ekonomi, psikoloji gibi bağlamlara yönelik çalışmaların olmaması ilgili literatür açısından oldukça önemli bir eksiklik. Araştırmamızın bizden sonraki çalışmalara ilgili eksikliklerin görülmesi ve farkındalık oluşturması bakımından katkı sunacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

Adıgüzel, Y., Yılmaz, M. M. & Uybadın, A. (2022). Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tarihsel Bir İnceleme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20 (39), 1-46.

Akgül, M. (2020). Mümtaz Turhan’ın Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları. *Selçuk İletişim*, 13 (1), 338-353.

Akman, M. K. & Özer, H. (2016). İletişim Sarmalları: Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla İletişimi Yeniden Düşünmek. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (15), 307-316.

Akyüz, O. & Meder, M. (2020). 2019 Yılı “Gündüz Kuşağı” TV Programları Üzerine Bir Değerlendirme. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 125-131.

Al, E. (2022). Covid Döneminde Radikalleşen Zaman ve Mekân: İletişim Araçları Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9 (1), 145-164.

Averbeck-Lietz, S. ve Cordonner, S. (2022). *Comparative Perspectives with Regard to the Social and the Epistemological Body of Science. The Handbook of Global Interventions in Communication Theory*, Ed. Yoshitaka Miike, Jing Yin, New York: Routledge, s. 373- 392.

Baydili, I. & Çetin, B. N. (2021). Darbeden Harekâta Kıbrıs: Kıbrıs Barış Harekâtına Yönelik Kamuoyu Oluşum Sürecinde Yazılı Basının Rolü. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, 6 (2), 386-408.

Delhees, K. H. (1994). Was ist soziale Kommunikation? *Soziale Kommunikation*, 11 (3): 276-277.

Dönmez, İ. H. (2020). Edebiyat, İletişim ve Toplum İlişkisini Kurmaya Katkı Sağlayan Öncü Yaklaşımlar. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2020 (50), 117-132.

Hoepfl, M. C. (1997). Choosing qualitative research: A primer for technology education researchers. *Journal of Technology Education*, 9(1), 47-63.

İçten, T. (2022). *Algı Yönetiminin Sosyal Medya Ekseninde İletişim Sosyolojisi Açısından İncelenmesi: Twitter ve Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kıran, Ö. (2021). Dijital Ortamlarda Benlik Sunumu ve Kimlik İnşası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (3), 2038-2065.

Kıran, Ö. (2021). Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Medya Araçları Kullanımlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (24), 93-115.

Kıran, Ö. (2021). Türkiye’de Sosyal Medya Konulu Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (3), 1066-1085.

Kiraz Demir, S. & Akaydın, A. (2022). Toplumsal Belleğin Oluşumunda Belgesel Filmin Etkisi Üzerine

- Bir Araştırma. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12 (2), 483-496.
- Kiraz Demir, S. (2022). Yalnızlığın Diyalektiğinin Sinema Üzerinden İncelenmesi: Yalnız Aziz-ler. *Sine Filozofi*, 7 (14), 370-383.
- Köksal, T. (2022). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Uygulamaları. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 225-235.
- Kurt, M. C. (2021). *İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmeceler: Dede Korkut Örneği*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, S. (2009). Elektronik Kültürün ‘Adam’ına Karşı Yazılı Kültürün ‘Ada’sı: ‘İssız Adam’ Filmine İletişim Sosyolojisi Açısından Bakmak. *Marmara İletişim Dergisi*, (15), 0-0.
- Öztürk, S. (2010). Elektronik Kültürün ‘Adam’ına Karşı Yazılı Kültürün ‘Ada’sı: ‘İssız Adam’ Filmine İletişim Sosyolojisi Açısından Bakmak. *Marmara İletişim Dergisi*, (16), 0-0.
- Schindler, A. K. ve Holzberger, D. ve Stürmer, K. ve Knogler, M. (2019). Soziale Interaktion und Kommunikation. *Psychologie für den Lehrberuf*, Ed. Urhahne, Detlef, Dresel, Markus, Fischer, Frank, Berlin, Germany: *Springer*, s. 421-437.
- Silbermann, A. (1980). The Sociology Of Mass Media And Mass Communication. *International Social Science Journal*, XXXII, 2: 223- 237.
- Tanrıöver, D. H. U. (2004). “Ce film nous a fait du bien” Une étude de cas sur la réception filmique. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (1), 51-68.
- Travers, M. (2001). Qualitative research through case studies. *SAGE Publications*.
- Yazgan, Ç. Ü. (2022). Investigation of the Relationship between Online Privacy Concerns and Internet Addiction among University Students. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 61-77.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005) Ankara: Seçkin Yayıncılık, 366.
- Zavlak, H. (2018). *İletişim Sosyolojisi Açısından Medya ve Sosyal Medyada İslamofobi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen Gösterdiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

“Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmaların Tematik Analizi” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Atf: Tatar-Aslan, S. ve Oğrak, A. (2023). Firmaların girişimsel yönelimlerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Van organize sanayi bölgesi üzerine bir araştırma. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 36-49

Citation: Tatar-Aslan, S. and Oğrak, A. (2023). Investigation of entrepreneurial orientations of firms according to various variables: A research on van organized industrial zone. *Vankulu Journal of Social Studies*, 11, 36-49

Araştırma Makalesi / Research Article

Suna TATAR ASLAN*

Abdullah OĞRAK**

* Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Van/Türkiye.

Phd Student, Van Yüzüncü Yıl University, Social Sciences Institute, Department of Business Administration, Van/Turkey.

sunatr@gmail.com / ORCID: 0000-0003-2239-666X

** Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye.

Assoc. Prof. Dr., Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Business Administration, Bursa/Turkey. abdullah.ograk@btu.edu.tr / ORCID: 0000-0003-4331-8652

Firmaların Girişimsel Yönelimlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Van Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma*

Investigation of Entrepreneurial Orientations of Firms According to Various Variables: A Research on Van Organized Industrial Zone

Öz

Bu araştırmanın amacı firmaların girişimsel yönelimlerini çeşitli değişkenlere göre incelemektir. Araştırmanın örneklemini 2019 yılında Van ili organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren firmalardaki 302 işgören oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Efe (2015) tarafından geliştirilen "Girişimsel Yönelim Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikler, bağımsız gruplar için t-testi, ANOVA testi ve Scheffe testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların çalıştıkları firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. İşletmenin faaliyet gösterdiği sektöre göre inşaat ve tekstil alanlarında faaliyet gösteren firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin diğer firmalardan daha iyi düzeyde olduğu; firmadaki çalışan sayısına göre çalışan sayısı 21-40 arası olan firmaların en yüksek, çalışan sayısı 20 ve altında olan firmaların ise en düşük girişimsel yönelime sahip olduğu belirlenmiştir. İşletmenin yaşına göre incelendiğinde, yaşı daha düşük olan firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların eğitim düzeyine göre görüşleri incelendiğinde, ortaöğretim ve yükseköğretim mezunlarının ilköğretim mezunlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalara sahip olduğu; çalışanların firmadaki deneyimine göre bakıldığında ise 11 yıl ve üzeri deneyime sahip çalışanların firmalarının girişimsel yönelimleri ile ilgili daha olumsuz görüşlere sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, girişimsel yönelim, yenilikçilik, risk alma, proaktiflik, özerklik.

Abstract

The aim of this research is to examine the entrepreneurial orientation of enterprises according to various variables. The sample of the research consists of 302 employees in companies operating in the Van organized industrial zone in 2019. The "Entrepreneurial Orientation Scale" developed by Efe (2015) was used as a data collection tool in the research. In the data analysis, descriptive statistics, independent samples t-test, ANOVA and Scheffe test were used. As a result of the research, it was determined that the views of the participants on the entrepreneurial orientation of the companies do not differ according to gender. According to the sector in which the business operates, the entrepreneurial orientation characteristics of the companies operating in the fields of construction and textile are better than other companies. According to the number of employees in the enterprise, it has been determined that the companies with 21-40 employees have the highest entrepreneurial orientation, while the companies with 20 or fewer employees have the lowest entrepreneurial orientation. When analyzed according to the age of the enterprise, it has been revealed that the entrepreneurial orientation of the enterprises with a lower operating age is better. When the views of the participants according to their education level are examined, it is seen that secondary and higher education graduates have significantly higher means than primary education graduates, and when looking at the experience of the employees in the business, it has been determined that the employees with 11 years or more experience have more negative opinions about the entrepreneurial orientation of their companies.

Keywords: Entrepreneurship, entrepreneurial orientation, innovation, risk taking, proactivity, autonomy.

Giriş

Girişimcilik, ekonomik refahı artırma, istihdam sağlama ve yoksulluğu azaltma noktasında önemli katkıları olan (Herrington vd., 2010, s. 11) bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bireysel olarak bir işletmecinin girişimciliği önemli olsa da, faaliyet gösteren firmaların da girişimciliği teşvik etmesi gerekmektedir. Bu noktada firmalardaki girişimcilik faaliyetlerini vurgulamak için “iç girişimcilik (intrapreneurship)” (Carrier, 1994; Hill, 1987; Hisrich, 1986; Morse, 1986; Nielsen, Peters ve Hisrich, 1985), “kurumsal girişimcilik (corporate entrepreneurship)” (Burgelman, 1983; Guth ve Ginsberg, 1990; Zahra, 1991, 1993), “kurum içi girişimcilik (internal corporate entrepreneurship)” (Schollhammer, 1981; Shils ve Zucker, 1979) ve bu çalışmada kullanılan “girişimsel yönelim (entrepreneurial orientation)” (Lumpkin ve Dess, 1996; Miles ve Arnold, 1991; Smart ve Conant, 1994) kavramları karşımıza çıkmaktadır.

Girişimsel yönelim, firmaların piyasa gereksinimlerini karşılamak için yenilikler yapması, risk alması, proaktif olması ve iş ortamında fırsatları değerlendirmesi olarak ifade edilmektedir (Huang ve Wang, 2011, s. 567). Girişimsel yönelim, girişimcilik kararları ve eylemleri için bir temel sağlayan politika ve uygulamaları temsil etmektedir. Bu nedenle, girişimsel yönelim, firmaların kurumsal amaçlarını hayata geçirmek, vizyonunu sürdürmek ve rekabet avantajı yaratmak için kullandıkları strateji oluşturma süreçleri olarak görülebilir (Rauch vd., 2009, s. 763). Günümüzün rekabetçi ortamında firmaların hedeflerine ulaşabilmeleri için girişimsel yönelim özelliklerini geliştirmeleri gerekmektedir. Özellikle son yıllarda boyutları ile ilgili tartışmalar olmakla birlikte, girişimsel yönelim kavramının birçok araştırmacının dikkatini çektiği görülmektedir. Bu yüksek düzeydeki ilginin en temel nedeni ise girişimciliğin ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu etkiyi girişimcilerin yaptığı işlerin sayısı ile görmek mümkündür. Girişimsel yönelim bir ülkede istihdam yaratma ve ülkenin ekonomisini güçlendirme noktasında da önemli bir yere sahiptir. Yeni girişimler iş olanaklarının oluşturulması, zenginleşme ve rekabet etme noktasında önemli bir güç olarak rol oynamaktadır. Dolayısıyla, küresel ekonomide firmaların girişimcilik özelliklerini belirlemek ve geliştirmek sanayileşmeye önem veren ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir konu haline gelmiştir (Efe, 2015). Girişimsel yönelimin boyutları farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınmakla birlikte, Lumpkin ve Dess (1996) tarafından yapılan çalışmada girişimsel yönelim birbiriyle ilişkili beş boyutta (risk alma, yenilikçilik, proaktiflik, rekabetçi agresiflik ve özerklik (otonomi)) ele alınmış ve bu boyutlar büyük ölçüde kabul görmüştür. Aşağıda bu boyutlara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Risk Alma

Risk alma, firmaların sonuçları ve getirileri net olmayan projeleri destekleme yönelimleri olarak ifade edilebilir (Fiş ve Wasti, 2009, s. 132). Risk tüm insan eylemlerinde önemli bir konudur, ancak hesaplanan riskler iyi yönetilirse, firma bundan faydalanacaktır. Küreselleşme, yeni teknoloji, mevzuat ve rekabetçi ortam tüm organizasyonları farklı düşünmeye ve daha yenilikçi olmaya zorlamaktadır (Basson, 2015, s. 19). Kuruluşların ve yöneticilerinin karşılaştığı üç risk türü ticari risk, finansal risk ve kişisel risktir (Dess ve Lumpkin, 2005, s. 152):

1. *Ticari risk alma*, başarı olasılığını bilmeden alınan riski ifade eder. Bu, test edilmemiş pazarlara girmeyi veya kanıtlanmamış teknolojilere bağlı olmayı içerir.
2. *Finansal risk alma*, bir şirketin büyümek için yoğun bir şekilde borç almasını veya kaynaklarının büyük bir bölümünü taahhüt etmesini gerektirir. Risk, bu bağlamda finansal analizde yaygın olan risk / getiri dengesini ifade etmek için kullanılır.
3. *Kişisel risk alma*, bir yöneticinin stratejik bir eylem tarzı lehine tavır aldığı durumlardaki riskleri ifade eder. Bu tür riskleri alan yöneticiler şirketlerinin gidişatını etkilemektedir ve kararları kendi kariyerleri üzerinde de önemli etkilere sahip olabilmektedir.

Girişimci, yönetici ya da çalışanlar tarafından alınan kararlar belli düzeyde risk içermektedir. Bu nedenle pek çok eylemin temelinde risk almanın olduğu söylenebilir. Girişimcilerin eylemlerinin sosyal ve ekonomik sonuçlarının olması risk almayı girişimciliğin temelinde oturtmaktadır. İç girişimcilikte de alınan risk sonucunda başarılı olunabildiği gibi başarısız da olunabilmektedir. Girişimci başarısızlık durumunda yöneticiler veya iş arkadaşları tarafından yadırganabilir, hatta işini kaybedebilir. Bu sebeple çalışanların risk alma davranışlarının yönetim tarafından desteklenmesi ve risk alma sonucunda işletmeye değer katılabileceğinin farkında olunması işletmede bir iç girişimcilik kültürünün oluşması açısından önem arz etmektedir (Ekingen, 2019, s. 25).

Yenilikçilik

Herhangi bir firmanın, pazarın değişen taleplerine yanıt verebilmesi için yenilik yapabilmesi gerekir. Bunu yapmak için firmaların ekip çalışmalarına yer vermeleri gerekmektedir. Çünkü ekip çalışması, yenilikçi sonuçlara yol açan yaratıcı fikirler ortaya koyarak firmaları daha ileriye taşıma fırsatı sunmaktadır (Lin vd., 2012, s. 41-42). Firmanın yenilik yapabilme yeteneği, yüksek çalkantılı piyasa koşullarında rekabet avantajı için

en önemli faktördür. Yenilik kapasitesi, organizasyonu değişen piyasa ortamına yanıt vermek için sürekli olarak yenilikler geliştirmeye yönlendirir (Slater vd., 2010, s. 552). Laforet (2013) yenilikçi firmaların ürün yaratmada ve pazara tanıtımda daha başarılı olduğunu ve daha kaliteli ürünler sunduğunu belirtmektedir.

Yenilik yaratma, keşfetme, icat etme, öncülük etme ve hayal etme ile ilgilidir. Genel olarak, piyasanın kabul edeceği bir süreci veya ürünü geliştirecek bir şey ortaya koymaktır. Yenilikte bir durumu yenilemek veya daha iyi hale getirmek söz konusudur (Basson, 2015, s. 14). Girişimcilikte yenilik büyük rol oynamaktadır. Girişimcilerin yeni fikirleri, deneyleri, çözümleri ve girişimcilerin yaratıcı süreçlerini destekleyen kültürlerde faaliyet gösterip göstermediği girişimsel yönelimin yenilikçilik boyutunun gücünü belirleyecektir. İçinde bulunulan kültür yenilikçiliğe ne kadar açıksa, firmaların yenilikçi özellikleri de o oranda güçlü olacaktır. Ayrıca, yenilikçi kültürlerin kendi ülkelerindeki yeni teknolojilerin, ürünlerin, hizmetlerin veya süreçlerin olumlu sonuçlarıyla karşılaşacakları da söylenebilir (Lee ve Peterson, 2000, s. 406).

Yenilikçilik, firmaların mevcut teknoloji ve uygulamalardan ayrılmasını ve mevcut teknolojinin ötesine geçmesini gerektirir. Buluşların ve yeni fikirlerin yararları belirsiz olmakla birlikte, günümüzün hızlı değişim ikliminde, etkili bir şekilde yenilikleri üretmek, özümsemek ve kullanmak, rekabet avantajları elde etmek için önemli bir yol olabilir (Dess ve Lumpkin, 2005, s. 150).

Proaktiflik/Girişkenlik

Proaktiflik, bir firmanın yeni fırsatları yakalama çabalarını ifade eder. Proaktif işletmeler eğilimleri izler, mevcut müşterilerin gelecekteki ihtiyaçlarını belirler, taleplerdeki değişimleri veya ortaya çıkacak problemleri öngörür. Proaktifliği uygulayan yöneticiler de büyüme ve gelişme için yeni olanaklar arayışındadırlar (Dess ve Lumpkin, 2005, s. 150). Proaktifliğin faaliyetlerin başlatılması ile ilgili olduğu düşünüldüğünde, yenilikçilik ile de yakından ilişkili olduğu söylenebilir (Lumpkin ve Dess, 1996, s. 148).

Proaktif olarak hareket eden işletmeler, gelecekteki pazar fırsatlarından yararlanmak için kendilerini daha iyi konumlandırarak ve bu da rakiplerle daha fazla etkileşim kurma ve rekabet etme becerisine neden olacaktır. Gelecekteki pazar eğilimlerini öngörme yeteneği, organizasyonun rakiplerinin gerisinde kalmamasına fayda sağlayacaktır. Pazar lideri olmak için proaktif davranış esastır ve girişimsel yönelimin tamamlayıcı bir faktördür (Basson, 2015, s. 19).

Rekabetçi Agresiflik

Rekabetçi agresiflik, bir firmanın pazara girmek ve kendi pozisyonunu iyileştirmek için rakiplerine doğrudan ve yoğun bir şekilde meydan okuma eğilimini ifade eder. Rekabetçi agresiflik, bir firmanın başka bir rakibin bulunduğu bir pazara girmesi, bir firmanın fiyatlarını düşürmesi vb. durumlarda firmaların çatışması şeklinde ortaya çıkan bir durum olarak karakterize edilir (Lumpkin ve Dess, 1996, s. 148-149). Rekabetçi agresiflik, girişimsel yönelimin önemli bir bileşenidir. Çünkü yeni girişimlerin yerleşik işletmelerden başarısız olma olasılığı daha yüksektir. Bu nedenle, agresif bir duruş ve yoğun rekabet, yeni başlangıçların hayatta kalması ve başarısı için kritik öneme sahiptir (Lee ve Peterson, 2000, s. 406-407). Bununla birlikte, rekabetçi agresiflik her zaman avantajlara yol açmayabilir. Çünkü bazı şirketler (veya CEO'ları) aşırı agresif olarak itibarlarına ciddi zararlar vermiştir. Bu nedenle, rekabetçi saldırganlık ölçülü kullanılması gereken bir stratejidir (Dess ve Lumpkin, 2005, s. 151).

Stratejik yöneticiler, hayatta kalmak veya pazar konumlarını tehdit eden endüstri eğilimleriyle mücadele etmek için rekabetçi agresifliği kullanabilirler. Firmaların kendilerini endüstri lideri haline getiren rekabetçi pozisyonu korumak için güçlü olmaları gerekir. Rekabetçi agresif firmaların girişimci konumlarını artırma yollarından ikisi şunlardır (Dess ve Lumpkin, 2005, s. 151):

1. *Çok daha düşük fiyatlara sahip pazarlara girmek.* Küçük firmalar genellikle büyük firmaların pazarlarına girmekten korkarlar. Daha büyük firmalar ise yeterli kaynaklara sahip oldukları için, uzun süre ciddi zarar görmeden fiyatları düşürmeyi göze alabilirler.
2. *Başarılı rakiplerin iş uygulamalarını veya tekniklerini kopyalama.* Taklit etmenin gerçeği övmenin en iyi biçimi olduğu söylenir. Ancak taklit, rakiplerden iş almak için de kullanılabilir. Fikir veya uygulama fikri mülkiyet yasaları tarafından korunmadığı sürece yasa dışı değildir, dolayısıyla kullanılabilir.

Özerklik (Otonomi)

Özerklik, girişimci faaliyeti yönlendiren katalizör, yeni girişimler yaratmak için gerekli olan bağımsız bir ruh ve özgürlüktür. Bu nedenle, özerklik boyutu girişimsel yönelimin önemli bir parçasıdır. Bununla birlikte, girişimsel yönelimin özerklik boyutunun güçlü olması için, girişimcilerin kendilerini bağımsız davranma konusunda teşvik eden ve toplumsal kısıtlamaların olmadığı kültürlerde faaliyet göstermeleri gerekir (Lee ve Peterson, 2000, s. 406). Özellikle büyük şirketler yetkinin operasyon birimlerine devredilmesi yoluyla özerkliği

teşvik etmektedir. Yetkili operasyon birimleri, problemleri çözmek için doğru ve zamanında bilgiye erişmede daha iyidir. Yetki verme ayrıca ekip üyelerinin motivasyonunu, işe sahip çıkma düzeyini ve proje hedeflerine ulaşmak için adanmışlığı artırır. Genel olarak, özerklik esneklik sağlar ve yenilik hızını artırır (Shan vd., 2016, s. 685).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada firmaların girişimsel yönelimlerinin çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde firmaların girişimsel yönelimlerinin firmadaki çalışan sayısı, firmanın yaşı ve firmanın faaliyet gösterdiği sektöre göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bunun yanında araştırmaya katılan işgörenlerin firmalarının girişimsel yönelim özelliklerine ilişkin görüşlerinin cinsiyet, eğitim düzeyi ve firmadaki deneyim süresine göre değişip değişmediği irdelenmiştir. Firmaların girişimsel yönelimlerinin tüm boyutlarıyla farklı değişkenlere bağlı olarak tespit edilmesi girişimcilik noktasında güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesini sağlayacak ve iyileştirme çalışmalarına yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada anket tekniğine dayalı tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada demografik özellikler bağımsız değişken, firmaların girişimsel yönelim özellikleri bağımlı değişken kabul edilerek fark analizleri gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2019 yılında Van ilinde organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren firmaların çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, söz konusu evrenden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 302 çalışan oluşturmaktadır.

Örnekleme yer alan çalışanların %22.8'i (n=69) kadın, %77.2'si (N=233) erkektir. Eğitim düzeyine göre incelendiğinde, %42.1'inin (n=127) ilköğretim, %42.1'inin (n=127) ortaöğretim (lise) ve %15.9'unun (n=48) yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Bu verilerden ilköğretim ve ortaöğretim mezunlarının çoğunlukta olduğu söylenebilir. %72.5'i (n=219) evli ve %27.5'i (n=83) bekar olan katılımcıların yaşlarına göre dağılımlarına bakıldığında %8.3'ünün (n=25) 25 ve altı, %28.5'inin (n=86) 26-35 yaş aralığında, %32.8'inin (n=99) 36-40 yaş aralığında, %2.8'inin (n=69) 41-45 yaş aralığında ve %7.6'sının (n=23) 46 ve üzeri yaşında olduğu belirlenmiştir. Çalışanların firmadaki çalışma süresi incelendiğinde %58.6'sının (n=177) 0-5 yıl, %30.1'inin (n=91) 6-10 yıl ve %11.3'ünün (n=34) 11 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması sürecinde izin alınarak Efe (2015) tarafından geliştirilen "Girişimsel Yönelim Ölçeği" kullanılmıştır. Girişimsel Yönelim Ölçeği 21 madde ve beş faktörden (risk alma, yenilikçilik, proaktiflik/girişkenlik, rekabetçi agresiflik, özerklik (otonomi)) oluşmaktadır. Ölçekte beşli Likert tipi ölçek kullanılmış ve katılımcının ölçek maddesine katılma derecesine bağlı olarak (1)=Kesinlikle Katılmıyorum; (2)=Katılmıyorum; (3)=Kararsızım; (4)=Katılıyorum; (5)=Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmiştir. Ölçeğin geliştirilmesi çalışmasında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı risk alma boyutu için 0.82, yenilikçilik boyutu için 0.85, proaktiflik için 0.74, rekabetçi agresiflik için 0.77 ve özerklik boyutu için 0.80 olarak bulunmuştur (Efe, 2015). Bu çalışmada ise girişimsel yönelim ölçeğinde Cronbach Alpha iç tutarlık değeri risk alma için 0.85, yenilikçilik için 0.89, proaktiflik/girişkenlik için 0.84, rekabetçi agresiflik için 0.86 ve özerklik için 0.89 şeklinde belirlenmiştir. Bu değerlerden hareketle ölçekten elde edilen verilerin güvenilir olduğu söylenebilir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin araştırmada incelenen değişkenlere göre değişip değişmediğini belirlemek için fark analizlerine başvurulmuştur. Fark analizleri yapılmadan önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri ve normal dağılım grafikleri incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve bu nedenle fark analizlerinde parametrik testler tercih edilmiştir. Bu çerçevede bağımlı değişkenlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar için t-testi, eğitim düzeyine, firmanın faaliyet gösterdiği sektöre, firmadaki çalışan sayısına, firmadaki deneyim süresine ve firmanın yaşına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA sonrası anlamlı fark ortaya çıkması durumunda ikili karşılaştırmalar için Scheffe testi tercih edilmiştir.

Bulgular

Farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin betimsel istatistikler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.

Firmanın Faaliyet Gösterdiği Sektöre Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

<i>Boyut</i>	<i>Sektör</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Risk alma	Gıda	70	3.27	1.00
	Tekstil	95	3.67	.91
	Madencilik	33	3.67	.99
	İnşaat	64	3.89	.67
	Diğer	40	3.35	1.20
Yenilikçilik	Gıda	70	3.79	.79
	Tekstil	95	3.94	.83
	Madencilik	33	3.77	.84
	İnşaat	64	4.18	.56
	Diğer	40	3.42	1.27
Proaktiflik	Gıda	70	3.79	.80
	Tekstil	95	3.91	.80
	Madencilik	33	3.91	.74
	İnşaat	64	4.14	.59
	Diğer	40	3.41	.99
Rekabetçi agresiflik	Gıda	70	3.18	1.17
	Tekstil	95	3.71	1.06
	Madencilik	33	4.07	.91
	İnşaat	64	3.83	.85
	Diğer	40	3.03	1.27
Özerklik	Gıda	70	3.67	.70
	Tekstil	95	3.56	.93
	Madencilik	33	3.41	.98
	İnşaat	64	3.62	.80
	Diğer	40	3.32	.95

Tablo incelendiğinde, risk alma boyutunda inşaat, tekstil ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların gıda ve diğer şeklinde kodlanan sektörlerde faaliyet gösteren firmalardan daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Yenilikçilik boyutunda inşaat sektörü en yüksek ortalamaya sahipken, bunu sırasıyla tekstil, gıda, madencilik ve diğer takip etmiştir. Proaktiflik özelliği açısından yine en yüksek ortalamaya sahip sektör inşaat sektörü olurken, tekstil, madencilik, gıda ve diğer izlemiştir. Rekabetçi agresiflik boyutunda diğer boyutlardan farklı olarak madencilik sektöründeki firmalar en yüksek ortalamaya sahipken, diğer şeklinde kodlanan firmalar en düşük ortalamaya sahiptir. Özerklik boyutunda ise ortalamaların diğer boyutlara nazaran birbirlerine daha yakın olduğu tespit edilmiştir.

Firmaların faaliyet gösterdiği sektöre bağlı olarak girişimsel yönelim özelliklerinin değişip değişmediğini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Firmanın Faaliyet Gösterdiği Sektöre Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin ANOVA Sonuçları

		<i>Kareler</i>		<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Anlamlı Fark</i>
		<i>Toplamı</i>	<i>Sd</i>				
Risk alma	G. Arası	15.948	4	3.987	4.470	.002	İnşaat>Gıda
	G. İçi	264.939	297	.892			
	Toplam	280.887	301				
Yenilikçilik	G. Arası	15.751	4	3.938	5.438	.000	Tekstil-İnşaat>Diğer

	G. İçi	215.082	297	.724			
	Toplam	230.834	301				
Proaktiflik	G. Arası	13.273	4	3.318	5.373	.000	Tekstil-İnşaat>Diğer
	G. İçi	183.411	297	.618			
	Toplam	196.684	301				
Rekabetçi agresiflik	G. Arası	36.900	4	9.225	8.113	.000	Tekstil-Madencilik-İnşaat>Gıda,
	G. İçi	337.710	297	1.137			Tekstil-Madencilik-İnşaat>Gıda
	Toplam	374.609	301				
Özerklik	G. Arası	4.183	4	1.046	1.395	.236	
	G. İçi	222.636	297	.750			
	Toplam	226.819	301				

Tabloda görüldüğü gibi firmaların risk alma, yenilikçilik, proaktiflik ve rekabetçi agresiflik özellikleri faaliyet gösterdiği sektöre göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < .05$). Diğer taraftan katılımcıların özerklik boyutuna ilişkin görüşleri firmaların faaliyet gösterdiği sektöre göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Oluşan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasından kaynaklandığını belirlemeye dönük başvurulan post-hoc Scheffe testi sonucuna göre proaktiflik ve yenilikçilik boyutlarında tekstil ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar diğer (mobilya, enerji, boya vb.) olarak kodlanan firmalardan daha yüksek ortalamaya sahiptir. Risk alma boyutunda inşaat ile gıda sektörleri arasında inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmalar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Rekabetçi agresiflik boyutunda ise inşaat, tekstil ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların gıda sektöründe faaliyet gösteren firmalardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. İkili karşılaştırmalar birlikte değerlendirildiğinde, inşaat ve tekstil alanlarında faaliyet gösteren firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin diğer firmalardan daha iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Çalışan sayısına göre firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin betimsel istatistikler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.
Firmadaki Çalışan Sayısına Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	Çalışan Sayısı	N	Ort.	SS
Risk alma	20 ve altı	105	3.25	1.12
	21-40	131	3.88	.77
	41 ve üzeri	66	3.50	.87
Yenilikçilik	20 ve altı	105	3.68	1.02
	21-40	131	4.03	.72
	41 ve üzeri	66	3.85	.83
Proaktiflik	20 ve altı	105	3.71	.94
	21-40	131	4.04	.65
	41 ve üzeri	66	3.76	.77
Rekabetçi agresiflik	20 ve altı	105	3.10	1.29
	21-40	131	3.90	.82
	41 ve üzeri	66	3.62	1.07
Özerklik	20 ve altı	105	3.50	.89
	21-40	131	3.65	.80
	41 ve üzeri	66	3.45	.94

Çalışan sayısına göre firmaların girişimsel yönelimleri incelendiğinde tüm boyutlarda en büyük ortalamaya sahip grubun 21-40 olduğu görülmektedir. Özerklik boyutu dışında bu grubu 21 ve üzeri çalışan sayısına sahip firmaların takip ettiği belirlenmiştir. Çalışan sayısı daha az olan (20 ve altı) olan firmaların risk alma, yenilikçilik, proaktiflik ve rekabetçi agresiflik özelliklerinin daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Ortalamalar arasındaki bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.
Firmadaki Çalışan Sayısına Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

Risk alma	G. Arası	23.603	2	11.801	13.715	.000	21-40 > 20 ve altı,
	G. İçi	257.285	299	.860			21-40 > 41 ve üzeri
	Toplam	280.887	301				
Yenilikçilik	G. Arası	7.069	2	3.535	4.723	.010	21-40 > 20 ve altı
	G. İçi	223.764	299	.748			
	Toplam	230.834	301				
Proaktiflik	G. Arası	7.403	2	3.702	5.847	.003	21-40 > 20 ve altı
	G. İçi	189.281	299	.633			
	Toplam	196.684	301				
Rekabetçi agresiflik	G. Arası	37.485	2	18.742	16.623	.000	21-40 > 20 ve altı,
	G. İçi	337.125	299	1.128			41 ve üzeri > 20 ve altı
	Toplam	374.609	301				
Özerklik	G. Arası	2.143	2	1.072	1.426	.242	
	G. İçi	224.676	299	.751			
	Toplam	226.819	301				

Tablo incelendiğinde, firmaların özerklik dışındaki girişimsel yönelim özelliklerinin çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < .05$). Farklılığın kaynağı incelendiğinde, tüm boyutlarda çalışan sayısı 21-40 arasında olanlar ile 20 ve altında olanlar arasında 21-40 lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, risk alma boyutunda çalışan sayısı 21-40 olanlarla 41 ve üzeri olanlar arasında yine 21-40 çalışanı olan firmalar lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Son olarak, rekabetçi agresiflik boyutunda çalışan sayısı 41 ve üzeri olan firmaların da 20 ve altında çalışanı olan firmalardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, genellikle çalışan sayısı 21-40 arası olan firmaların en yüksek, çalışan sayısı 20 ve altında olan firmaların ise en düşük girişimsel yönelime sahip oldukları söylenebilir.

Firmanın yaşına göre girişimsel yönelimlerine ilişkin betimsel istatistiklere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 5.

İşletmenin Yaşına Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	İşletme Yaşı	N	Ort.	SS
Risk alma	0-5	57	3.88	.87
	6-10	104	3.51	.95
	11-15	26	3.90	.90
	16-20	78	3.38	1.02
	21 ve üzeri	37	3.52	.95
Yenilikçilik	0-5	57	4.14	.74
	6-10	104	3.80	.82
	11-15	26	3.95	.64
	16-20	78	3.71	1.02
	21 ve üzeri	37	3.93	.93
Proaktiflik	0-5	57	4.11	.68

	6-10	104	3.75	.79
	11-15	26	4.09	.73
	16-20	78	3.71	.89
	21 ve üzeri	37	3.96	.79
Rekabetçi agresiflik	0-5	57	3.94	.95
	6-10	104	3.74	.99
	11-15	26	4.28	.61
	16-20	78	2.96	1.28
	21 ve üzeri	37	3.23	.89
Özerklik	0-5	57	3.76	.83
	6-10	104	3.32	.96
	11-15	26	3.69	.95
	16-20	78	3.54	.74
	21 ve üzeri	37	3.82	.62

Tablo incelendiğinde risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik boyutlarında en yüksek ortalamaya sahip firmaların 0-5 yaş aralığında olanlar olduğu görülmektedir. Rekabetçi agresiflik boyutunda 16 ve üzeri yaşında olan firmaların daha düşük ortalamaya sahip oldukları tespit edilirken, özerklik boyutunda çalışan sayısı 21 ve üzeri olanlar ile 0-5 olanların diğer gruplardan daha yüksek ortalamalara sahip oldukları belirlenmiştir.

İşletmelerin yaşına bağlı olarak girişimsel yönelimin anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6.
İşletmenin Yaşına Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin ANOVA Sonuçları

		<i>Kareler</i>		<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Anlamlı Fark</i>
		<i>Toplamı</i>	<i>Sd</i>				
Risk alma	G. Arası	11.801	4	2.950	3.256	.012	0-5 > 6-10,
	G. İçi	269.086	297	.906			0-5 > 16-20,
	Toplam	280.887	301				11-15 > 16-20
Yenilikçilik	G. Arası	7.168	4	1.792	2.380	.052	
	G. İçi	223.666	297	.753			
	Toplam	230.834	301				
Proaktiflik	G. Arası	7.920	4	1.980	3.115	.016	0-5 > 6-10,
	G. İçi	188.764	297	.636			0-5 > 16-20,
	Toplam	196.684	301				11-15 > 16-20
Rekabetçi agresiflik	G. Arası	56.846	4	14.212	13.283	.000	0-5 > 16-20,
	G. İçi	317.763	297	1.070			0-5 > 21 ve üzeri,

	Toplam	374.609	301				6-10 > 16-20, 11-15 > 16-20, 11-15 > 21 ve üzeri
Özerklik	G. Arası	11.343	4	2.836	3.909	.004	0-5 > 6-10
	G. İçi	215.476	297	.726			
	Toplam	226.819	301				

Tabloya göre firmaların risk alma, proaktiflik, rekabetçi agresiflik ve özerklik özellikleri firmanın yaşına göre anlamlı farklılık gösterirken ($p < .05$), yenilikçilik özelliği anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Post-hoc testi sonucunda, risk alma ve proaktiflik boyutlarında firma yaşı 0-5 olanlar ile 6-10 ve 16-20 olan firmalar arasında 0-5 yaş lehine, yaşı 11-15 olanlar ile 16-20 olanlar arasında 11-15 yaş lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Rekabetçi agresiflik boyutunda yaşı 0-5 olan firmalar ile 16 ve üzeri olanlar arasında 0-5 yaş lehine, yaşı 6-10 olanlarla 16-20 olanlar arasında 6-10 yaş lehine, 11-15 olanlar ile 16 ve üzeri olanlar arasında 11-15 yaş lehine anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır. Son olarak, özerklik boyutunda firma yaşı 0-5 olanlarla 6-10 olanlar arasında 0-5 yaş lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu bulgulara birlikte bakıldığında, genellikle yaşı daha düşük olan firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin daha iyi olduğu söylenebilir.

Katılımcıların cinsiyetine göre firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin görüşlerine dair bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 7.

Katılımcıların Cinsiyetine Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin Bağımsız Gruplar İçin T Testi Sonuçları

	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>P</i>
Risk alma	Kadın	69	3.66	.84	.837	300	.403
	Erkek	233	3.55	1.00			
Yenilikçilik	Kadın	69	3.91	.74	.473	300	.637
	Erkek	233	3.85	.91			
Proaktiflik	Kadın	69	3.91	.70	.570	300	.569
	Erkek	233	3.84	.83			
Rekabetçi Agresiflik	Kadın	69	3.71	.92	1.351	300	.178
	Erkek	233	3.51	1.16			
Özerklik	Kadın	69	3.62	.90	.817	300	.415
	Erkek	233	3.53	.85			

Tabloda görüldüğü üzere, firmaların girişimsel yönelimine ilişkin katılımcı görüşleri cinsiyete göre farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Bu bulgular kadın ve erkek çalışanların firmaların girişimsel yönelimiyle ilgili benzer görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışanların eğitim düzeyine göre firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin görüşlerine dair betimsel istatistiklere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 8.

Eğitim Düzeyine Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

<i>Boyut</i>	<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Risk alma	İlköğretim	127	3.39	1.04
	Ortaöğretim	127	3.69	.83
	Yükseköğretim	48	3.82	.99
Yenilikçilik	İlköğretim	127	3.70	.94
	Ortaöğretim	127	3.95	.79
	Yükseköğretim	48	4.09	.83
Proaktiflik	İlköğretim	127	3.72	.90
	Ortaöğretim	127	3.95	.71
	Yükseköğretim	48	4.00	.72
Rekabetçi agresiflik	İlköğretim	127	3.38	1.20
	Ortaöğretim	127	3.71	1.03
	Yükseköğretim	48	3.65	1.04
Özerklik	İlköğretim	127	3.43	.90

Ortaöğretim	127	3.65	.80
Yükseköğretim	48	3.61	.91

Tabloya göre tüm boyutlarda en düşük ortalamaya sahip grup ilköğretim mezunlarıdır. Risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik boyutlarında yükseköğretim mezunları en yüksek ortalamaya sahipken, rekabetçi agresiflik ve özerklik boyutlarında ortaöğretim mezunları daha yüksek ortalamalara sahiptir. Bununla birlikte genel olarak ortaöğretim ve yükseköğretim mezunlarının yakın ortalamalara sahip oldukları görülmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeyine göre firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin görüşlerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için başvurulan ANOVA testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9.

Katılımcıların Eğitim Düzeyine Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin ANOVA Sonuçları

		<i>Kareler Toplamı</i>	<i>Sd</i>	<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Anlamlı Fark</i>
Risk alma	G. Arası	8.954	2	4.477	4.923	.008	Yükseköğretim>
	G. İçi	271.933	299	.909			İlköğretim,
	Toplam	280.887	301				Ortaöğretim> İlköğretim
Yenilikçilik	G. Arası	6.661	2	3.330	4.442	.013	Yükseköğretim>
	G. İçi	224.173	299	.750			İlköğretim,
	Toplam	230.834	301				Ortaöğretim> İlköğretim
Proaktiflik	G. Arası	4.478	2	2.239	3.483	.032	Yükseköğretim>
	G. İçi	192.206	299	.643			İlköğretim,
	Toplam	196.684	301				Ortaöğretim> İlköğretim
Rekabetçi agresiflik	G. Arası	7.210	2	3.605	2.934	.055	
	G. İçi	367.399	299	1.229			
	Toplam	374.609	301				
Özerklik	G. Arası	3.194	2	1.597	2.135	.120	
	G. İçi	223.625	299	.748			
	Toplam	226.819	301				

Tabloda görüldüğü gibi, katılımcıların firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin görüşleri risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik boyutlarında eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterirken ($p < .05$), rekabetçi agresiflik ve özerklik boyutlarında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > .05$). İkili karşılaştırmalar için başvurulan post-hoc testi sonucuna göre anlamlı farklılığın bulunduğu tüm boyutlarda ortaöğretim ve yükseköğretim mezunlarının ilköğretim mezunlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalara sahip oldukları belirlenmiştir.

İşletmedeki deneyim süresine göre firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin betimsel istatistiklere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 10.

Firmadaki Deneyim Süresine Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

<i>Boyut</i>	<i>İşletmedeki Deneyim</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Risk alma	0-5 yıl	177	3.62	.91
	6-10 yıl	91	3.74	.87
	11 yıl ve üzeri	34	2.93	1.19
Yenilikçilik	0-5 yıl	177	3.85	.89
	6-10 yıl	91	3.99	.72
	11 yıl ve üzeri	34	3.65	1.09
Proaktiflik	0-5 yıl	177	3.84	.80
	6-10 yıl	91	4.03	.73
	11 yıl ve üzeri	34	3.55	.92
Rekabetçi agresiflik	0-5 yıl	177	3.65	1.03
	6-10 yıl	91	3.64	1.12
	11 yıl ve üzeri	34	2.86	1.25

Özerklik	0-5 yıl	177	3.53	.91
	6-10 yıl	91	3.62	.81
	11 yıl ve üzeri	34	3.48	.72

İşletmedeki deneyim süresine göre incelendiğinde 11 yıl ve üzeri deneyime sahip katılımcıların en düşük ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bir diğer ifadeyle deneyimi fazla olan çalışanlar firmaların girişimsel yönelim açısından daha yetersiz görmektedirler.

Tablo 11.

Katılımcıların İşletmedeki Deneyimine Göre Girişimsel Yönelim Özelliklerine İlişkin ANOVA Sonuçları

		<i>Kareler</i>		<i>Kareler</i>		<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Anlamlı Fark</i>
		<i>Toplamı</i>	<i>Sd</i>	<i>Ortalaması</i>				
Risk alma	G. Arası	17.309	2	8.655	9.818	.000	0-5 yıl > 11 yıl ve üzeri, 6-10 yıl > 11 yıl ve üzeri	
	G. İçi	263.578	299	.882				
	Toplam	280.887	301					
Yenilikçilik	G. Arası	2.879	2	1.439	1.888	.153		
	G. İçi	227.955	299	.762				
	Toplam	230.834	301					
Proaktiflik	G. Arası	5.851	2	2.926	4.584	.011	6-10 yıl > 11 yıl ve üzeri	
	G. İçi	190.832	299	.638				
	Toplam	196.684	301					
Rekabetçi agresiflik	G. Arası	18.674	2	9.337	7.843	.000	0-5 yıl > 11 yıl ve üzeri, 6-10 yıl > 11 yıl ve üzeri	
	G. İçi	355.936	299	1.190				
	Toplam	374.609	301					
Özerklik	G. Arası	.647	2	.324	.428	.652		
	G. İçi	226.172	299	.756				
	Toplam	226.819	301					

Tablo incelendiğinde, firmaların risk alma, proaktiflik ve rekabetçi agresiflik özelliklerine ilişkin katılımcı görüşlerinin firmadaki deneyim sürelerine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < .05$). Diğer taraftan, yenilikçilik ve özerklik boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p > .05$). Farklılığın kaynağının belirlenmesi için yapılan analizler neticesinde, risk alma ve rekabetçi agresiflik boyutlarında 0-10 yıl çalışma deneyimine sahip olanların 11 yıl ve üzeri deneyime sahip olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalara sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Proaktiflik boyutunda ise firmadaki deneyimi 6-10 yıl olan çalışanların 11 yıl ve üzeri olan çalışanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Firmaların faaliyet gösterdiği sektöre bağlı olarak özerklik boyutu dışında farklılıklar olduğu ve genellikle inşaat ve tekstil sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin daha iyi durumda olduğu belirlenmiştir. Gıda, enerji ve mobilya gibi alanlarda faaliyet gösteren firmaların ise girişimsel yönelimlerinin daha düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle inşaat ve tekstil alanında daha yoğun bir rekabet olması ve dolayısıyla firmaların hayatta kalabilmeleri için daha girişimci olmaları gerektiği ile açıklanabilir. Özellikle Van OSB özelinde değerlendirildiğinde gıda, mobilya ve enerji sektörlerinde faaliyet gösteren firma sayısının daha az olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Firmalardaki çalışan sayısına göre girişimsel yönelim özellikleri incelendiğinde özerklik boyutu dışında genellikle çalışan sayısı 21-40 arası olan firmaların en yüksek, çalışan sayısı 20 ve altında olan firmaların ise en düşük girişimsel yönelime sahip oldukları tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle çalışan sayısı az olan firmaların risk alma, yenilikçilik, proaktiflik ve rekabetçi agresiflik özelliklerinin daha az geliştiği söylenebilir. Bir başka açıdan bakıldığında, bu firmaların girişimsel yönelimlerinin yeterince gelişmemiş olması çalışan sayılarını arttırmalarının önünde engel oluşturmuş olabilir.

Araştırma sonucunda firmanın yaşına bağlı olarak yenilikçilik dışındaki girişimsel yönelim özelliklerinin farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İkili karşılaştırmalara bakıldığında genellikle yaşı daha küçük olan firmaların girişimsel yönelim özelliklerinin daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yaşı büyük olan firmaların piyasada kendilerine bir yer edindikleri ve mevcut konumlarını korumaya çalıştıkları, yeni firmaların ise piyasada yer edinebilmeleri için daha rekabetçi oldukları ve daha çok risk aldıkları söylenebilir.

Fark analizleri incelendiğinde, kadın ve erkek çalışanların firmalarının girişimsel yönelimleri ile ilgili benzer görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Ergün ve Korkmaz (2020) tarafından yapılan çalışmada da bu sonuç ile tutarlı olarak iç girişimciliğin cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Soysal ve Kolca (2016) ve Erbir ve Yılmaz (2020) sağlık sektöründeki çalışanların iç girişimcilik puanlarının

cinsiyete göre farklılık göstermediğini belirlemişlerdir. Güner ve Serinkan'ın (2017) banka çalışanlarıyla yaptıkları çalışmada da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Fırat vd. (2019) tarafından turizm sektöründe yapılan çalışmada da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmadan elde edilen sonucun ilgili araştırmaların sonuçlarıyla tutarlı olduğu, kadın ve erkeklerin girişimsel yönelime ilişkin görüşlerinin farklılık göstermediği söylenebilir.

Çalışanların eğitim düzeyine göre firmaların girişimsel yönelim özelliklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik boyutlarında yükseköğretim mezunlarının ilköğretim mezunlarına göre daha olumlu görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Firmaların çalışanları içerisinde genellikle eğitim düzeyi daha yüksek olanların yönetim sürecine daha çok dahil olmaları bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Nitekim mevcut çalışmanın katılımcıları incelendiğinde yükseköğretim mezunlarının genellikle şef, mühendis ve yönetici gibi unvanlarının da olduğu görülmektedir. Fırat vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada bu çalışma ile tutarlı olarak akademik eğitim mezunları lehine bir farklılık bulunmuştur. Diğer taraftan Soysal ve Kolca (2016) ve Ergün ve Korkmaz (2020) tarafından yapılan çalışmalarda eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Son olarak, firmaların girişimsel yönelimlerine ilişkin katılımcı görüşleri firmadaki çalışma süresine göre değerlendirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde deneyimi daha az (0-5 yıl) olan işgörenlerin firmalarının risk alma, proaktiflik ve rekabetçi agresiflik özelliklerine ilişkin daha olumlu görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. Buradaki sonuç ile tutarlı olarak Ergün ve Korkmaz (2020) yaptıkları çalışmada çalışma süresi 3 yıl ve altında olan çalışanların iç girişimciliğe ilişkin görüşlerinin daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Güner ve Serinkan (2017) tarafından yapılan çalışmada ise iç girişimciliğin hizmet süresine göre değişmediği belirlenmiştir. Girişimsel yönelim, firmaların piyasa gereksinimlerini karşılamak için yenilikler yapması, risk alması, proaktif olması ve iş ortamında fırsatları değerlendirmesi (Huang ve Wang, 2011, s. 567), girişimcilik kararları ve eylemleri için bir temel sağlayan politika ve uygulamalar olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, girişimsel yönelim, firmaların kurumsal amaçlarını hayata geçirmek, vizyonunu sürdürmek ve rekabet avantajı yaratmak için kullandıkları strateji oluşturma süreçleri olarak görülebilir (Rauch vd., 2009, s. 763).

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda; girişimsel yönelim özellikleri daha az gelişmiş olan gıda, madencilik, enerji vb. sektörlerdeki firmalar ile piyasada daha uzun zamandır faaliyet gösteren firmalara dönük çalışmalar yapılması önerilebilir. Ayrıca, araştırmanın sınırlıkları doğrultusunda benzer çalışmaların farklı bölgelerde/şehirlerde, farklı sektörler üzerinde ve nitel verilerle desteklenerek yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Basson, J. A. C. (2015). *An analysis of the entrepreneurial orientations of retail banks in the Tlokwe municipality area* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. North-West University Potchefstroom.
- Burgelman, R. A. (1983). Corporate entrepreneurship and strategic management: Insights from a process study. *Management science*, 29(12), 1349-1364.
- Carrier, C. (1994). Intrapreneurship in large firms and SMEs: A comparative study. *International Small Business Journal*, 12(3), 54-61. <https://doi.org/10.1177/0266242694123005>
- Dess, G. G., & Lumpkin, G. T. (2005). The role of entrepreneurial orientation in stimulating effective corporate entrepreneurship. *Academy of Management Perspectives*, 19(1), 147-156. <https://doi.org/10.5465/ame.2005.15841975>
- Efe, M. N. (2015). *Girişimsel yönelim, entelektüel sermaye ve örgütsel öğrenme yeteneklerinin firma performansı üzerine etkileri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekingen, E. (2019). *İç girişimcilik ve örgütsel faktörlerin hizmet inovasyon performansına etkisi: Kamu hastanesinde bir uygulama* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erbir, M., & Yılmaz, A. (2020). Sağlık sektörü çalışanlarının iç girişimcilik düzeyleri. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1), 110-130.
- Ergün, B., & Korkmaz, O. (2020). Öğrenen örgütlerde iç girişimcilik. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1166-1193. <https://doi.org/10.21547/jss.716915>

- Fırat, A., Akdemir, R., & Günaydın, Ö. E. (2019). *Y Kuşağı bireylerinin iç girişimcilik algılamalarının belirlenmesi: Turizm sektörü çalışanları üzerine bir araştırma, Fethiye örneği*. IV. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresi. 17-20 Ekim 2019, Bodrum/Muğla.
- Fiş, A. M., & Wasti, S. A. (2009). Örgüt kültürü ve girişimcilik yönelimi ilişkisi. *ODTU Gelişme Dergisi*, 36(3), 127-164.
- Güner, F., & Serinkan, C. (2017). İç girişimciliğin yenilik ve ekip yönetimi ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 482-499. <https://doi.org/10.20875/makusobed.290644>
- Guth, W. D., & Ginsberg, A. (1990). Guest editors' introduction: Corporate entrepreneurship. *Strategic Management Journal*, 11, 5-15.
- Herrington, M., Kew, J., Kew, P., & Monitor, G. E. (2010). *Tracking entrepreneurship in South Africa: A GEM perspective* (ss. 1-174). South Africa: Graduate School of Business, University of Cape Town.
- Hill, I. D. (1987). Entre/Intrapreneurship: An intrapreneur—turned—entrepreneur compares both worlds. *Research Management*, 30(3), 33-37. <https://doi.org/10.1080/00345334.1987.11757037>
- Hisrich, R. D. (1986). *Entrepreneurship, intrapreneurship, and venture capital: the foundation of economic renaissance*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Huang, S. K., & Wang, Y. L. (2011). Entrepreneurial orientation, learning orientation, and innovation in small and medium enterprises. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 563-570. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.004>
- Laforet, S. (2013). Organizational innovation outcomes in SMEs: Effects of age, size, and sector. *Journal of World Business*, 48(4), 490-502. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2012.09.005>
- Lee, S. M., & Peterson, S. J. (2000). Culture, entrepreneurial orientation, and global competitiveness. *Journal of World Business*, 35(4), 401-416. [https://doi.org/10.1016/S1090-9516\(00\)00045-6](https://doi.org/10.1016/S1090-9516(00)00045-6)
- Lin, T. Y., Chuang, L. M., Chang, M. Y., & Yeh, C. M. (2012). A study of the relationship between team innovation and organizational innovation in the high-tech industry: Confirmation of the organizational culture moderation effect. *Advances in Management and Applied Economics*, 2(2), 19-52.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *The Academy of Management Review*, 21, 135-172. <https://doi.org/258632>
- Miles, M. P., & Arnold, D. R. (1991). The relationship between marketing orientation and entrepreneurial orientation. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(4), 49-66. <https://doi.org/10.1177/104225879101500407>
- Morse, C. W. (1986). The delusion of intrapreneurship. *Long Range Planning*, 19(6), 92-95. [https://doi.org/10.1016/0024-6301\(86\)90101-9](https://doi.org/10.1016/0024-6301(86)90101-9)
- Nielsen, R. P., Peters, M. P., & Hisrich, R. D. (1985). Intrapreneurship strategy for internal markets—corporate, non-profit and government institution cases. *Strategic Management Journal*, 6(2), 181-189. <https://doi.org/10.1002/SMJ.4250060207>
- Rauch, A., Wiklund, J., Lumpkin, G. T., & Frese, M. (2009). Entrepreneurial orientation and business performance: An assessment of past research and suggestions for the future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 761-787. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2009.00308.x>
- Schollhammer, H. (1981). The efficacy of internal corporate entrepreneurship strategies. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 45, 1-6.
- Shan, P., Song, M., & Ju, X. (2016). Entrepreneurial orientation and performance: Is innovation speed a missing link?. *Journal of Business Research*, 69(2), 683-690. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.08.032>
- Shils, E., & Zucker, W. (1979). Developing a model for internal corporate entrepreneurship. *International Social Science Review*, 54(4), 195.
- Slater, S. F., Hult, G. T. M., & Olson, E. M. (2010). Factors influencing the relative importance of marketing strategy creativity and marketing strategy implementation effectiveness. *Industrial Marketing Management*, 39(4), 551. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2008.03.007>

- Smart, D. T., & Conant, J. S. (1994). Entrepreneurial orientation, distinctive marketing competencies and organizational performance. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 10(3), 28-38. <https://doi.org/10.19030/jabr.v10i3.5921>
- Soysal, A., & Kolca, D. (2016). Sağlık kurumlarında çalışan hemşirelerin demografik özelliklerinin iç girişimcilik eğilimleri üzerine farklılıklarının incelenmesi: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 227-252.
- Zahra, S. A. (1991). Predictors and financial outcomes of corporate entrepreneurship: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 6(4), 259-285. [https://doi.org/10.1016/0883-9026\(91\)90019-A](https://doi.org/10.1016/0883-9026(91)90019-A)
- Zahra, S. A. (1993). Environment, corporate entrepreneurship, and financial performance: A taxonomic approach. *Journal of Business Venturing*, 8(4), 319-340. [https://doi.org/10.1016/0883-9026\(93\)90003-N](https://doi.org/10.1016/0883-9026(93)90003-N)

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.